

ΧΡΥΣΟΣ
ΚΑΙ
ΧΡΥΣΟΜΗΛΙΓΓΑΤΟΣ

δέκα ἀρηγήματα γιὰ τὸν
Ἄλεξ. Παπαδιαμάντη

Γ.Βάκος
Μ.Καραγάτσης
Μ.Μαλακάσης
Χ.Μηλιώνης
Α.Μωραϊΐδης
Ι.Μ.Παναγιωτόπουλος
Ντ.Χριστιανόπουλος
Ν.Πολίτης

Έκδόσεις Αρμός

**ΧΡΥΣΟΣ
ΚΑΙ
ΧΡΥΣΟΜΗΛΙΓΓΑΤΟΣ**

Έκδόσεις Αρμός, Μαυροχορδάτου 7, 106 78 Αθήνα
τηλ. 3304196 - 3830604 - fax: 3819439

ΧΡΥΣΟΣ
ΚΑΙ
ΧΡΥΣΟΜΗΛΙΓΓΑΤΟΣ

δέκα ἀρηγήματα γιὰ τὸν
Ἄλεξ. Παπαδιαμάντη

Γ.Βώχος
Μ.Καραγάτσης
Μ.Μαλακάσης
Χ.Μηλιώνης
Α.Μωραϊΐδης
Ι.Μ.Παναγιωτόπουλος
Ντ.Χριστιανόπουλος
Ν.Πολίτης

Έκδόσεις 'Αρμός

«ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΚΟΡΦΗ ΑΣΤΕΡΑΤΟΣ»

Μιὰ φορὰ κι ἔναν καιρό, λέει τὸ σκιαθίτικο παραμύθι, ἔνα φτωχὸν κι ὄρφανὸν κορίτσι καυχήθηκε πώς ἀνὴ μοίρα τῆς ἔδινε ἄντρα τὸ βασιλιά, θὰ τοῦ γεννοῦσε τρία παιδιά ἔξα κι ἔσουμιλ' ὁῖτα κί ζ' γουρφὴ ἀστιρᾶτα. Ὁ λόγος της ἔφτασε στὸ βασιλόπουλο. Μιὰ καὶ δυὸ τὴν καλεῖ στὸ παλάτι, τὴν παίρνει γυναίκα του, καὶ ἡ φτωχούλα βγῆκε ἀληθινή, τοῦ χάρισε δυὸ ἀγόρια κι ἔνα κορίτσι χρυσὰ καὶ χρυσομηλιγγάτα καὶ στὴν κορφὴ ἀστεράτα.

Τὸ παραμύθι τὸ ἔσωσε ὁ παπα-Γιώργης Ρήγας, ποὺ ὅμως, δὲν ξέρω πῶς, λησμόνησε ὁ εὐλογημένος νὰ σημειώσει ὅτι τὸ πρωτότοκο ἀγόρι ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Ἐκεῖνος, ὅταν μεγάλωσε κι ἀρχισε νὰ γράφει τὰ δικά του παραμύθια, ποτὲ δὲν ἀλαζονεύτηκε γιὰ τὰ θαυμαστά του σημάδια. "Ισα ἵσα κοίταζε νὰ τὰ κρύψει ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ κόσμου, φρόντιζε κάθε τόσο νὰ παραπλανήσει τοὺς ἀνθρώπους γιὰ τὴ σημασία του, νὰ μπερδέψει τὰ πρό-

σωπα. Τὴν προτελευταία ἀπόπειρα τὴν ἔκαμε τρία χρόνια προτοῦ ἐκδημήσει:

«— Σὺ εἶσαι, Ἀταίριαστε; εἴπα τρίβων τοὺς ὄφθαλμούς. Καὶ πῶς βρέθηκες ἐδῶ, δὲν μοῦ λέες;

» Καὶ δὲν ἐπρόσθεσα: «Δὲν αὐτοκτόνησες λοιπόν;»

»— Μάλιστα, ἐγὼ εἶμαι, μοῦ λέγει: Καὶ μὲ βαυκαλιστικὸν καὶ γυναικομίμητον τόνον ἐπέφερε, παρῳδῶν ἐκ τῆς δημώδους μυθολογίας ἐν ἀφελεῖς ἐν εἴδει παροιμίας ἄσμα:

Σημαδιακὸς κι ἀταίριαστος

Κ'σδς κι κ'σομηλιγγᾶτος,

κι στὴν κορφὴ ἀστερᾶτος¹.»

Λίγους μῆνες ἀργότερα ἡ γρια-Λούκαινα, ἀκούγοντας τὸν πλαταγισμὸν τῆς ἐγγονῆς της Ἀκριβούλας στὸ κύμα, «ἐστράφη κ' ἐκοίταξεν εἰς τὸ σκότος, πρὸς τὸ μέρος ὃπου ἦτο ὁ αὐλητής.

»— Κεῖνος ὁ Σουραυλῆς θὰ εἶναι, εἶπε, διότι τὸν ἐγνώριζε. Δὲν τοῦ φτάνει νὰ ξυπνᾷ τοὺς πεθαμένους μὲ τὴν φλογέρα του, μόνο ρίχνει καὶ βράχια στὸ γιαλὸ γιὰ νὰ χαζεύῃ... Σημαδιακὸς κι ἀταίριαστος εἶναι»².

Γυναικεία καὶ ὅχι γυναικομίμητος οὕτε παρῳδικὴ εἶναι ἐδῶ ἡ δυσοίωνη φωνή. Καὶ ὅμως, ἡ ψογερὴ φράση τῆς γρια-Λούκαινας ἀρχικὰ λεγόταν γιὰ ἄνθρωπο προικισμένο μὲ τὸ σημεῖο τῆς δωρεᾶς, ἐκεῖνον ποὺ δὲν ἔχει τὸν ὅμοιό του.

‘Ο Χριστόφορος Μηλιώνης ἀπὸ τὸ στόμα τῆς μάμμης τοῦ πνιγμένου κοριτσιοῦ δανείστηκε τὸν τίτλο τοῦ βιβλίου

1. Τὰ ρόδιν' ἀκρογιάλια, "Απαντα («Δόμου»), 4.238.20-28.

2. «Τὸ μυρολόγι τῆς φώκιας», "Απαντα 4.299.30-32.

του γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη Σημαδιακὸς κι ἀταίριαστος, τοῦ ἀφαίρεσε ὅμως κάθε ἵχνος ψόγου — γινόταν τάχα κι ἄλλιῶς; Ἐπὸ ἐκεῖνον παρακινημένος κι ἐγὼ τιτλοφόρησα αὐτὸ ἐδῶ τὸ ἀνθολόγιο μὲ τὸν δεύτερο ἀπὸ τοὺς τρεῖς στίχους τοῦ ἀφελοῦς ἀσματος ποὺ διαβάζουμε στὰ *Ρόδιν'* ἀκρογιάλια.

Λοιπὸν *Χρυσός* καὶ χρυσομηλιγγᾶτος, ποιὸς δὲν τὸ βλέπει; Καὶ μαζὶ ἔναστρος. Λάμπει ὁ ἥλιος στὰ βουνὰ καὶ στὰ πέλαγα, λάμπει κι ἐκεῖνος στὶς μυστικές του θάλασσες καὶ τὰ σωτήρια ὅρη — κι ἀς θρηνοῦσε κάποτε πῶς ἡσώτευσε τὰ ἔτη του εἰς μάτην.

(«Κισμέτι, διὰ νὰ ἴδω τ' ἀστεράκι», εἶχε καλοτυχίσει τὸν ἔαυτό του ποὺ εἶδε τὴ δεκαεξάχρονη Πούλια, τὴν κόρη τοῦ μαστρο-Κυριάκου, μὲ «δύο σμαραγδίνας φλόγας νὰ λάμπουν, καὶ δύο σειράς μαργαριτῶν νὰ μειδιοῦν, καὶ δύο χρυσαυγεῖς πλοκάμους νὰ κυμαίνονται, ὡς μετάφρενα περιστερᾶς, κατὰ τὸν Ψαλμῳδόν...»)

«Κισμέτι, διὰ νὰ ἴδω τὸν ἀστεράτο», μακαρίζω κι ἐγὼ συχνὰ πυκνὰ τὸν ἔαυτό μου.)

«'Αντανάκλαση μαγείας» ἦταν ὁ τίτλος τοῦ προλογικοῦ σημειώματος στὸ ἀνθολόγιο *Μὲ τὸν τρόπο τοῦ Παπαδιαμάντη* («Κέδρος» 1991), ὃπου ἔχουν περιληφθεῖ ἀφηγήματα γραμμένα μὲ τὸ ὑφος ἐκείνου. Ἐδῶ διάλεξα γιὰ τίτλο τὴν κορύφωση τῆς τολμηρῆς ὑπόσχεσης ποὺ ἔδωσε ἡ φτωχὴ κόρη, συλλογίζομαι ὅμως πῶς θὰ μποροῦσα νὰ ἐπιγράψω αὐτὲς τὶς λίγες γραμμὲς «'Αντιλαμπὴ μαρμαρυγῆς», μήπως καὶ παρηγορηθεῖ λιγάκι ἡ θρηνητικὴ ὀλιγοπιστία τοῦ Μαλακάση:

*Tὸ πνεῦμα ἔκεῖνο —ἔκεῖνο!— σφραγισμένο
μὲ τὴ λευκὴ σφραγίδα τοῦ φωτὸς
ἔσβησε, πάει ἡ νὰ τὸ περιμένω
νὰ μὲ ξαναφωτίσει μ' ἄλλο φῶς;*

Πάμπολλα πράγματα μαρτυροῦν καθημερινὰ ὅτι ἡ ἀστεράτη κορυφὴ περπατάει πάντοτε ἀνάμεσά μας. Ποτὲ δὲν ἔσβησε οὕτε τὴν «πῆρε ἀγύριστα ὁ χαμός», ὅπως ἀπελπιζόταν ὁ ποιητὴς τοῦ ἀφώτιστου «Ἐλεγείου στὸν Παπαδιαμάντη». Κάποτε μοιάζει ν' ἀδυνατίζει ἡ μαρμαρυγή της, ὅμως δὲν εἶναι τὸ φῶς ἐκεῖνο ποὺ λιγοστεύει, ἀλλοῦ βρίσκεται ἡ αἰτία.

Παλαιότερα δίδασκα στὴν τάξη μου ἀπαράλειπτα τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Πλάτωνα γιὰ τὸν ἐνάρετο φίλο του:

*'Αστήρ πρὶν μὲν ἔλαμπες ἐνὶ ζωοῖσιν Ἐῶος,
νῦν δὲ θανὼν λάμπεις Ἐσπερος ἐν φθιμένοις.*

Ἐχει ὅλη τὴν πλατωνικὴ εὐγένεια καὶ χάρη, ἀσφαλῶς ἀρεσε στὸν Παπαδιαμάντη, ὃστόσο δὲ θὰ τὸ δανειζόμουν γιὰ τὸ μνῆμα του, ἀκόμα καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ ὄνομαστὸ ἐπίγραμμα τοῦ Μαλαχάση. Γιατὶ, βέβαια, ὁ Παπαδιαμάντης ἦταν κι Αύγερινὸς καὶ Πούλια, οὕτε λόγος, ὅμως δὲ λάμπει ἐν φθιμένοις, πάντοτε ἔγραφε γιὰ τοὺς ζωντανούς, κι ἔτσι μοῦ ἔρχεται καλύτερα νὰ σιγοψιθυρίζω ἐνα δίστιχο ποὺ γνώριζε καλά:

*"Αστρο τῆς αὐγῆς
δὲν ἄργησες νὰ βγεῖς.*

Ἡ προσθήκη του δέν, ποὺ δυστυχῶς κάνει ὑπέρμετρο τὸ

στίχο, εἶναι αὐθαίρετη ἀλλὰ ἐντελῶς ἀναγκαία γιὰ τὸν ἐ-
πιμελητὴ αὐτοῦ τοῦ τόμου. Ἐλπίζω καὶ γιὰ πολλοὺς ἄλ-
λους.

Χαλκίδα, Σεπτέμβριος 1994

N.D.T.

Εύχαριστῷ θερμά τὸν Χρῆστο Β. Χειμώνα γιὰ τὶς ύπο-
δείξεις του καὶ τοὺς κ.κ. I.A. Παπίγκη, Ἀντ. Τσακίρη καὶ
Κώστα Ε. Τσιρόπουλο, ποὺ μὲ διευκόλυναν ν' ἀντιμετω-
πίσω κάποια προβλήματα. Ἐξίσου θερμὲς εύχαριστίες
ἐκφράζω καὶ στοὺς κ.κ. Χριστόφορο Μηλιώνη, Νίκο Πο-
λίτη καὶ Ντίνο Χριστιανόπουλο, καθὼς καὶ στοὺς κληρονό-
μους τοῦ Μ. Καραγάτση καὶ τοῦ I.M. Παναγιωτόπουλου
κ. Μαρίνα Καραγάτση καὶ κ. "Αλκη Παναγιωτόπουλο, ποὺ
ἐπέτρεψαν τὴν ἀναδημοσίευση τῶν κειμένων.

ΑΓΡΥΠΝΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΕΛΙΣΑΙΟΝ

Η βροχὴ ἔπιπτε ραγδαία, ἀτελεύτητος ἀπὸ τῆς 11ης νυκτερινῆς. Τὴν 1ην μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἦτο πλέον σωστὸ μπουρίνι.

‘Ο σκοπὸς τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῶν φυλακῶν τοῦ Παλαιοῦ Στρατῶνος, τρυπωμένος εἰς τὴν σκοπιάν του, ἐξαφνίστηκε, ὅταν ἤκουσε τὸν ἡχηρὸν βηματισμόν μου μέσα εἰς τὰ νερὰ καὶ τὶς λάσπες καὶ ἐπρόβαλε τὴν κεφαλήν του, διερευνῶν ἐν τῷ ἡμίφωτι, ὅπερ ἐσκόρπιζεν ὁ μετεωριζόμενος ἀπὸ τῆς σιδηρᾶς κρεμάστρας του φανὸς τοῦ φωταερίου.

- ‘Ο “Αγιος Ἐλισαῖος; τὸν ἡρώτησα.
- Ποιός;
- ‘Ο “Αγιος Ἐλισαῖος, μιὰ μικρὴ ἐκκλησία... κάπου ἐδῶ κοντά, δὲν τὴν ξέρεις;
- “Οχι, ἐβρυχήθη καὶ ὑπεχώρησεν ὑπὸ τὴν σκοπιάν του.

Τότε ἔκαμψα δεξιὰ εἰς τὴν τύχην καὶ μετά τινα βήματα διέκρινα ἐν ἀօρίστῳ σχήματι τὸν ναΐσκον χωσμένον εἰς τὰ βάθη τοῦ κιγκλιδωτοῦ περιβόλου καὶ εἶδα τὸ φῶς του τὸ ἀ-

νέσπερον νὰ σελαγίζῃ μελαγχολικὸν καὶ μυστηριῶδες ὑπὸ τὴν θυρίδα τῶν ἀδύτων τοῦ Ἱεροῦ βωμοῦ...

"Οταν εἰσῆλθα, ἐδέησε νὰ σπρώξω δι' ὅλης τῆς δυνάμεως τοῦ σώματός μου, καὶ τότε ἡ θύρα ἥρεμα ὑπήκουσε, τῆς ἀνθρωπομάζης, ἥτις ἐπλήρω τὸν ναΐσκον, ἀπαλώτατα καμφθείσης πρὸς τὰ ἔνδον, ὥστε εὐρέθη τόπος καὶ δι' ἐμέ. Ἀλλὰ θόρυβος ἐγένετο πάραυτα, διότι παιδίον ἀνήσυχον καὶ αὐθαδέστατον παρηγώχλει τὰς πλησίον του ἰσταμένας γραίας καὶ μία τούτων, τοῦ ἐπετέθη δ' ὑβριστικῶν κραυγῶν. Ἡσαν δὲ γραῖαι πολλαὶ καὶ γυναικες ὡρίμου ἡλικίας καὶ νεάνιδες τρυφερώταται καὶ μητέρες μετὰ τῶν θηλαζομένων νηπίων εἰς τὰς ἀγκάλας, τινὲς ἐξημμέναι ἐν τῇ ἀσφυκτικῇ θερμοκρασίᾳ τοῦ στενοῦ ἔκείνου χώρου, ἄλλαι νυσταλέαι καὶ κατάκοποι, αἱ πλεῖσται πληκτικώτατα ἐστοιβαγμέναι ἐν τῷ διαμερίσματι τοῦ γυναικωνίτου, ὅστις ἔχωρίζετο ἀπὸ τοῦ ναοῦ διὰ λεπτοῦ διαφράγματος μὲν θύρων εἰς τὸ μέσον καὶ τετράγωνα παράθυρα ἐκατέρωθεν ὡς ἐὰν ἦτο πτωχικῆς οἰκίας δωμάτιον. Σκιαὶ ἐπλανῶντο ἐπὶ τὰ γυναικεῖα ταῦτα πλήθη, σκιαὶ ἐπιτείνουσαι τὴν μυστηριῶδη γοητείαν τοῦ ταπεινοῦ τούτου οἴκου τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ φῶς τοῦ πρώτου πολυελαίου δὲν ἔφθανεν ἕως ἐκεῖ καὶ μόνον κυανοχρόου μεγάλης κανδήλας ἀπὸ τοῦ μέσου ἀνηρτημένης ἡ μελιχρὰ ἀνταύγεια καὶ τῶν ἄλλων κανδηλίων τὸ ὡχρὸν φῶς διεσκέδαζον ἐπ' ὀλίγον τὰ πυκνὰ σκότη τοῦ γυναικωνίτου.

"Ανθρωποι τοῦ λαοῦ ἵσταντο πρὸ τῶν γυναικῶν εὐλαβῶς, ἐν ἀφορήτῳ συνωστισμῷ, τὰ δεινὰ τοῦ ὁποίου ηὕξανεν ἡ ἀποπνικτικὴ θερμοκρασία τόσῳ ποὺ ἔνας χονδρὸς μὲ πρόσωπον πανσεληνοειδὲς ἐζήτησε ν' ἀφήσουν τὴν θύραν ἀνοικτὴν καὶ διὰ νὰ μὴν ὑποφέρουν αἱ γυναικες μέσα εἰς τὸ

χέλλο διαχώρισμα, ἀλλ' ἀντέστη ἔτερος ἐκ τοῦ πλήθους συνιδεύων κυρίαν ὑαλοπτροφόρον, ἢ ὅποια ἐφαίνετο ὅτι ἐστενοχωρεῖτο πρὸ τοῦ συρφετοῦ τῶν γραιδίων καὶ τῶν ἄλλων γυναικῶν τοῦ ὄχλου, εἶχε δὲ δύσθυμον τὸ ἥθος ὡς ἐὰν ἦθελε τὴν ἔκκλησίαν δι’ ἔκαυτὴν καὶ μόνην. Καὶ ἡκούσθησαν ἀνταλλασσόμεναι μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν ζωηρόταται ἐκφράσεις καὶ τὰ βλέμματά των ἄγρια συνηντήθησαν, ἀλλ' ὑπεχώρησεν ὁ πρῶτος, ἀποφασισθέντος νὰ πάῃ οὗτος παρὰ τὴν θύραν διὰ νὰ δέχεται τὴν φρεσκάδα τοῦ ὑπαίθρου καὶ τῆς βροχῆς εἰς τὶς πλάτες του, ἀφοῦ τὸ ἥθελε, καὶ νὰ λάβῃ ὁ δεύτερος τὴν θέσιν τοῦ πρῶτου.

Τοῦ ὄρθρου ψαλλομένου, ἀντήχησεν εἰς γνήσιον βυζαντινὸν μέλος, περιπαθὲς καὶ σεμνότατον, ἡ φωνὴ τοῦ δεξιοῦ ψάλτου, ψάλλοντος ἐκ τοῦ κανόνος τὴν στ' ὠδὴν τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ:

«Ἐβοήσα ἐν θλίψει μου πρὸς Κύριον τὸν Θεόν».

Καὶ ἀνταπήντησεν μετ' ὀλίγον ὁ ἀριστερὸς ψάλτης ὑπὸ τὸν αὐτὸν τόνον τῆς μελωδίας, δι’ ὑποκώφου φωνῆς:

«Καὶ ἔλθοι πρὸς σὲ ἡ προσευχὴ μου, πρὸς ναὸν τὸν ἄγιόν σου».

Ἡσαν δὲ οἱ ψάλται, ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης, οἱ ἀπὸ Σκιάθου δίδυμοι διηγηματογράφοι καὶ τρυφερώτατοι συγγραφεῖς, οἱ ἀληθεῖς καὶ εὔσεβέστατοι οὗτοι Χριστιανοί.

Ο πρῶτος, ὁ καὶ ἐν τῇ «Ἀκροπόλει» συνάδελφος, εἶχε μεταρσιωθῆ ἐν τῇ ἔκπληρώσει τῶν Ἱερῶν τούτων καθηκόντων. Αἴγλη ἀπολύτου εύτυχίας ἐφώτιζε τὴν δασύτριχα μορφήν του μὲ τὴν σγουρὰν μαύρην γενειάδα καὶ τὴν ὁμόχρωμον πλουσίαν κόμην. Ἡτο ἀγνώριστος καὶ ἡ μορφὴ ἐκείνη ἡ τόσῳ σκυθρωπὴ κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἐργασίας ἐδῶ εἰς τὸ γραφεῖον, ἐφαιδρύνετο ὑπεράνω τοῦ Ἱεροψαλτικοῦ ἀ-

ναλογίου. Ἔψαλλε δὲ ὁ συγγραφεὺς τῆς «Νοσταλγοῦ» μετὰ ζέσεως καὶ πάθους ἀληθινοῦ, ἐντείνων τὴν φωνήν, τηρῶν τὸν χρόνον διὰ βιαίας καταφορᾶς τῆς χειρός του ἐπὶ τοῦ ἐρείσματος τοῦ στασιδίου, ἀλλὰ τηρῶν συγχρόνως καὶ τὴν τάξιν τοῦ ναοῦ, ὅσάκις κανεὶς παρεξετρέπετο ἢ ἔθορύβει, ὅταν συνέβαινεν ὁ λαμπαδάριος, ὁ καλὸς κάγαθὸς Χριστοφίλης, νὰ προστρέχῃ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων του. Τότε ὁ Παπαδιαμάντης μετεβάλλετο εἰς αὐστηρότατον ἐπιτιμητὴν καὶ ἐπεφώνει καὶ ἐπετίμα καὶ ἐκραύγαζεν.

Ο ἄλλος ἀπέναντι, ὁ συγγραφεὺς τοῦ «Δεκατιστοῦ», εἶχε τὸ ἥθος ταπεινότερον καὶ ἐφαίνετο βυθισμένος εἰς ὅνειρον θρησκευτικῆς ἀφοσιώσεως καὶ λατρείας. Ἐπακούμβῶν ἐπὶ τοῦ ἐρείσματος τοῦ στασιδίου δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ἔκλινε τὴν φαλακρὰν κεφαλήν του μὲ τὴν μακρὰν μαύρην γενειάδα, τὸ λεῖον μέτωπον καὶ τὴν γρυπὴν ρῖνα καὶ ἡμικλείων τοὺς ὄφθαλμούς, ἔψαλλεν ἡρέμα, μόλις ἀκουόμενος. Καὶ ἦτο τὸ θέαμα τῶν δύο αὐτῶν ἀπὸ Σκιάθου θεοπνεύστων συγγραφέων κατανυκτικώτατον καὶ ἐγὼ ἀπεθαύμαζον αὐτούς, ὅτι δὲν ἤξευραν μόνον νὰ περιγράφουν τόσῳ θαυμασίως εἰς τὰ διηγήματά των θρησκευτικὰς σκηνάς, καὶ ἔκκλησιαστικὰ ἐπεισόδια, ἀλλ' ἤσαν ἐν ταύτῳ ἀπροσποίητοι καὶ δεινοὶ ἀπὸ Ἱερᾶς πεποιθήσεως καὶ χρηστοῦ συνειδότος τελετάρχαι τοιούτων τελετῶν καὶ πανηγύρεων, ὑπέροχοι πρόμαχοι τοῦ γνησιωτέρου βυζαντινοῦ μέλους, τὸ ὅποιόν τινες κακοζήλως ἀνέλαβον νὰ παραμερίσουν ὑπὸ τὸ κωμικὸν ἔνδυμα ὀθνείας καὶ ἐστρεβλωμένης μουσικῆς.

Ἐν τῷ μεταξύ, ὅπισθεν τοῦ χθαμαλοῦ τέμπλου καὶ πρὸ τοῦ βωμοῦ, ὁ Ἱερεὺς ἐτέλει τὴν προσκομιδὴν καὶ παρί-

σταντο αύτῷ δεξιά ἔτερος λειτουργὸς τοῦ Ὅψιστου μὲ ἔνδυμα ἀνεπίσημον καὶ ἔνας καλόγηρος μὲ πυκνὸν χιονῶδες γένειον. Ἡσαν δὲ οἱ τοῖχοι τοῦ ἱεροῦ βῆματος ἐμπλεοι τοιχογραφιῶν, νεωτέρας καὶ παλαιᾶς γραφῆς ἀναμίξ, συγχεομένων ἐν τῇ σκιᾷ, ἐφ' ὃσον ἀπετυποῦντο ἄνωθεν ἐπὶ τῶν καμπυλουμένων τοίχων τοῦ βωμοῦ, τῆς κόγχης τῆς ἴερᾶς τραπέζης, ἐπὶ μᾶλλον συγκεκριμένων, ὅταν ἐν ὄρθοστασίᾳ ἐφαίνοντο κάτω παρὰ τὸ δάπεδον εἰκόνες ἀγίων καὶ προφητῶν, τόσῳ ζωηρᾳ ἐνίοτε ὥστε τὰς συνέχεες κανεὶς μὲ τοὺς παρισταμένους παρὰ τὸν ἐφημέριον δύο ἄλλους λειτουργοὺς τοῦ Ὅψιστου. Γύρω τοῦ ναοῦ ὁ διάκοσμος ἦτο πτωχικὸς καὶ ἄνευ καλαισθησίας. Ὑπὲρ τὸ στασίδιον τοῦ δεξιοῦ φάλτου ἀνηρτάτο ἡ εἰκὼν τοῦ προφήτου Ἡλίου καὶ παρὰ ταύτην ἡ εἰκὼν τοῦ προφήτου Ἐλισαίου, ἄνωθεν δὲ ἀπαίσιον εἰκόνισμα τῶν δεινῶν τῆς Κολάσεως, μὲ τὰ τάρταρα φλογοβολοῦντα καὶ τοὺς δαίμονας καὶ τὸν ἀδηφάγον δράκον. Τοῦ τέμπλου αἱ ἀγιογραφίαι, ὅλαι κατασκευάσματα νεωτέρων ἀγιογράφων, ἀκαλαισθητα, ἄνευ ἐμπνεύσεως καὶ ζωῆς τόσῳ ποὺ ἔνας Ἰησοῦς ὁμοιάζει καταπληκτικῶς πρὸς τὸν Ἰωάννην καὶ ἀδύνατον νὰ διακρίνῃ κανεὶς ἐκ τῆς μορφῆς τίς ὁ υἱὸς τῆς Παρθένου καὶ τίς ὁ διάδοχος τοῦ Θεανθρώπου. Καὶ ἔναντι δύο μανουάλια καὶ ὑπερθεν δύο πολυέλαιοι καὶ κανδῆλαι καὶ ὑπὲρ πάντα ὡς θέαμα ἐπαναπαύσεως τῶν αἰσθήσεων, γαλήνης, μυστηρίου καὶ ἔξαρσεως, ἡ κυανόχρους ἐκείνη κανδήλα, ἡ προχέουσα τὸ ἀπαλόν της φῶς πρὸς τὸν γυναικωνίτην.

"Ηδη ἀντήχησεν ἡ ἐνάτη καὶ τελευταία ὡδὴ τοῦ Κανόνος. Καὶ ὁ Μωραϊτίδης, ὁ ἔκουσίως καὶ ἐκ μετριοφροσύνης φάλλων ἀριστερά, πράγματι δὲ ἐκκλησιάρχης καὶ τυπικάρης, καὶ ὁ Παπαδιαμάντης ὁ ἰστάμενος δεξιά, ὅχι διότι θεωρεῖ τὸν ἔαυτόν του καλλίτερον, ἀλλὰ ἀπλῶς, καθ' ἀ μοῦ

ἔλεγε, διὰ νὰ κάμη καυγάδες καὶ διὰ νὰ διώχνῃ τοὺς παρεισάκτους ἔθελοντας ψάλτας, τοὺς μὴ ψάλλοντας αὐστηρῶς κατὰ τὸ γνήσιον βυζαντινὸν ὑφος, ἀμφότεροι, τοῦ Παπαδιαμάντη ψάλλοντος πρώτου, ἐτόνισαν μὲ ἔντονον καὶ χαρμόσυνον φωνὴν τὴν ὡδὴν ταύτην τοῦ Κανόνος:

«Ἐύαγγελίζου γῆ χαρὰν μεγάλην. Αἰνεῖτε οὐρανοὶ Θεοῦ τὴν δόξαν. Ὡς ἐμψύχω Θεοῦ κιβωτῷ ψαυέτω μηδαμῶς χεὶρ ἀμυήτων, χείλη δὲ πιστῶν τῇ Θεοτόκῳ ἀσιγήτως, φωνὴν τοῦ ἀγγέλου ἀναμέλπουσα ἐν ἀγαλλιάσει βοάτω: Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ Σοῦ.»

Τότε ὁ λαμπαδάριος, ὁ καλοκάγαθος ἐκεῖνος Χριστοφίλης, ὁ ψιλόλιγνος, μὲ τὸν μακρὺν λαιμὸν καὶ τὰ κοντὰ φαγωμένα μουστάκια, ἀλλὰ καὶ τόσῳ συμπαθής, ἐσπευσε ν' ἀνάψῃ τὰ κηρία τοῦ πολυελαίου. Καὶ ἐκίνησε τοῦτον εἰς ἐνδειξιν χαρᾶς, ἐνῷ ἀπὸ τοῦ ἴεροῦ βήματος ἐπρόβαλλεν ὁ παπᾶ-Χρύσανθος θυμιατίζων. Ὡν δὲ οὗτος παχύτατος καὶ βραχύσωμος, ἔχων καὶ μεγάλην τὴν κεφαλὴν καὶ ἀφθονὸν τὴν κόμην καλύπτουσαν εἰς ἀδροὺς πλοκάμους τὸν τράχηλον, καὶ τὴν γενειάδα ψαρὰν καὶ δασεῖαν περιβάλλουσαν τὰς παρειὰς εἰς μέγα ἡμικύκλιον, ὀφθαλμοὺς δὲ μεγάλους, ἀμυγδαλωτούς, ὅπως τοὺς λέγουν, μὲ τὰς βλεφαρίδας μακράς, πανομοιότυπον Παντοκράτορος ἀπὸ ἐκείνους τοὺς τεραστίους, ποὺ ζωγραφίζουν ὑπὸ τοὺς θόλους τῶν μεγάλων ἐκκλησιῶν.

Καὶ ὁ ὄρθρος ἐξηκολούθησεν ἀκουσθέντων κατόπιν τῶν αἰνῶν καθ' οὓς ὁ παπᾶ-Χρύσανθος κατῆλθε πρὸς τὰ πλήθη τῶν πιστῶν καὶ ἔχριεν αὐτά. Διακρίνας γυναικα γνώριμον αὐτῷ, τὴν προσεφώνησεν.

— Εὐλογημένη, ἀπὸ τὴν Πάτρα βρέθηκες ἐδῶ! Πῶς τοῦτο τὸ θαῦμα;

Ἡτο καλὸς καὶ ἄλκιμος κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἴερουργι-

κῶν του καθηκόντων ὁ παπᾶ - Χρύσανθος, φιλομειδὴς πρὸς ὅλους καὶ πρὸς ὅλας, ἀγαθώτατος, ἀφελέστατος, τύπος εἰλικρινοῦς Λευίτου, ἐπὶ πλέον δὲ μεγαλοπρεπής, σκοπὸς Παντοκράτωρ τοῦ ναΐσκου ἐκείνου, τὸν ὃποῖον μόνος αὐτὸς ἥρκει νὰ πληρώσῃ διὰ τῶν διαστάσεών του ἢ νὰ βαστάσῃ ἐπὶ τῶν εύρεων ὄμμων του.

’Αλλ’ ἥδη εἶχε τελειώσει ὁ ὅρθρος καὶ μετὰ τὴν εὔλογίαν τῶν ἀρτων, ἐμπῆκαν εἰς τὴν λειτουργίαν. Πάραυτα δὲ ὁ λαμπαδάριος Χριστοφίλης, κόψας τὸν ἄρτον, εἰς μικρὰ τεμάχια, ἥρχισε νὰ διανέμῃ αὐτὸν εἰς τοὺς πιστούς, ἀλλὰ τοῦτο ἥτο προφανῆς παρατυπία καὶ ὁ Παπαδιαμάντης, ὅταν τὰ πλήθη μετὰ βουλιμίας ἔξετεινον τὰς χεῖρας πρὸς τὸ κοφίνιον, ἀνέκραυγασε κατηγανακτημένος:

— Σκάνδαλον! Σκάνδαλον! Ἐπρεπε νὰ τὸν μοιράσγης μετὰ τὸ ἀντίδωρον, ἀδελφέ!

Κατὰ σύμπτωσιν, τὴν στιγμὴν ἐκείνην νεανίας τις ἐπακούμβήσας εἰς τὸ ἀριστερὸν μανουάλι, ἥπείλει νὰ τὸ καταρρίψῃ. Καὶ ὁ συγγραφεὺς τῆς «Νοσταλγοῦ» ἐκτελῶν χρέη εύταξίου, ἀνέκραξεν δυνατά, ὀργισθείς.

— Μὴν ἀκουμβᾶς στὸ μανουάλι! Φύγ’ ἀπ’ ἐκεῖ!

Τοιαῦτα ἐπεισόδια συμβαίνουν τακτικώτατα εἰς τὸν "Αγιον Έλισαϊον, ἀλλ’ ἥσαν τὴν νύκτα τῆς Πέμπτης ζωηρότατα καὶ ἴκανῶς θορυβώδη, διότι καὶ ὁ συνωστισμὸς τοῦ πλήθους ἥτο πράγματι ἀπροσδόκητος. Καὶ μετὰ τὸν ἐσπερινόν, πρὸν ἀρχίση ὁ ὅρθρος, περὶ τὴν 11ην, εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ παπᾶ-Χρύσανθος, οἱ δύο ϕάλται καὶ τὸ ἄλλο ἐπιτελεῖον τῆς ἐκκλησίας ἀπεχώρησαν εἰς γειτονικὸν καφενεῖον διὰ νὰ βαρυνθῇ καὶ φύγῃ ὁ ὄποιος τοὺς ἐνοχλεῖ καὶ τοὺς ταράσσει, ἀλλ’ αἱ γραῖαι παρέμειναν ἐκεῖ πισταί, εἰς πεῖσμά των καὶ πρὸς μεγάλην δυσαρέσκειάν των.

Καμμιὰ φορὰ μάλιστα ὁ Μωραϊτίδης, ὅταν γίνωνται ἀγρυπνίαι εἰς τὸν "Ἄγιον Ἐλισαῖον, καὶ γίνονται περὶ τὰς τριάκοντα ἑτησίως, παρατείνει τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Ὁρῶν διὰ νὰ φεύγῃ ὁ πολὺς κόσμος, καὶ ἐνίοτε ἐπιτυγχάνει. Οὕτω δὲ ὁ ποιητικὸς ναΐσκος διασώζει τὴν ἐρημικήν του ποίησιν καὶ οἱ δίδυμοι ἀπὸ Σκιάθου συγγραφεῖς φέλνουν μὲ περισσοτέραν κατάνυξιν καὶ μὲ περισσότερον κέφρι.

Μικρὸν ὡρολόγιον τῆς ἔκκλησίας, ξυπνητῆρι ἀπὸ νίκελ, τοποθετημένον εἰς μικρὰν κινέζικην ἑταζέρα ἀριστερὰ ἐπὶ τῶν τοίχων, ἐδείκνυεν ἥδη τετάρτην πρωινήν.

"Η λειτουργία ἥτο περὶ τὸ τέλος της.

"Τδραῖος πλοιάρχος, ὁ μπάρμπα Μάνθος, ὑπέργηρος, ἀδύνατος, μὲ λεπτὸ - λεπτὸ δόλόλευκο μουστακάκι κλίνον πρὸς τὰ κάτω, γνησίᾳ μορφὴ ἀσκητοῦ, σεβαστὸς ἀνήρ, κόσμον διαπλεύσας μὲ τὰ δυό του καράβια εἰς τὴν καλὴν ἐποχήν, ἥδη δὲ ἀνερχόμενος ἐπίτηδες ἐκ Πειραιῶς διὰ νὰ λέγῃ τὸ «Πιστεύω» εἰς τὸν ἄγιον Ἐλισαῖον, δσάκις γίνονται ἀγρυπνίαι, τὸ εἶπε σιγὰ - σιγὰ καὶ μὲ γλυκεῖαν φωνήν.

Μεθ' ὃ ὁ παπᾶς Χρύσανθος ἔκραξεν:

— "Ανω σχῶμεν τὰς καρδίας...

"Αλλ' ἵδων, ὅτι κάποιος ἐκεῖ κοντὰ ἐγελοῦσε, τοῦ ἐφώναξεν αὐστηρότατα:

— "Ἐχουμ' αὐλὴ κι ὅποιος θέλει νὰ γελάῃ πάει ἔξω!

Συγχρόνως δὲ ὁ Παπαδιαμάντης ἔστρεψε τὴν κεφαλὴν καὶ βλοσυρώτατα ἡτένισε τὸν παρεκτραπέντα.

Καὶ πάλιν ἀντήχησε μετὰ μικρὸν ἡ γλυκεῖα φωνὴ τοῦ ἔξ Τδρας γηραιοῦ πλοιάρχου λέγοντος τὸ «Πάτερ ἡμῶν». Τὰ πλήθη δ' ἐν τῷ μεταξὺ ἥρχισαν ἀραιούμενα καὶ ὁ Παπαδιαμάντης ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς ἀναχωρήσεως.

"Η βροχὴ ἐπιπτεν ἀκόμη ραγδαία. Ἡθελήσαμεν νὰ δια-

βῶμεν ἀπὸ τοῦ Ψυρρῆ, μήπως καὶ εὕρωμεν κανὲν καφενεῖ-
ον ἀνοικτὸν νὰ καταφύγωμεν.

Παρὰ τὴν ὁδὸν Μιαούλη, ὑπὸ τὴν ἐκ ψευδαργύρου σκιά-
δα, ἐνὸς μεγάλου καταστήματος, εἶχον στριμωχθῇ πολλὰ
γυναικόπαιδα, προερχόμενα πιθανῶς ἐκ τῆς ἀγρυπνίας τῆς
Μητροπόλεως καὶ ζητήσαντα ἐκεῖ καταφύγιον ἐκ τῆς βρο-
χῆς.

’Αλλ’ εἰς τοῦ Ψυρρῆ ὅλα τὰ μαγαζειὰ ἥσαν ἐρμητικῶς
σφαλισμένα. ’Απεφασίσαμεν νὰ πᾶμε εἰς τοῦ Καλαμιώτη.
’Αλλ’ αἴφνης οἱ φανοκόροι ἔσβυσαν τὰ φανάρια καὶ σκότος
πυκνὸν ἐκάλυψε τὴν πόλιν. Τοῦ Παπαδιαμάντη ἐκτελοῦν-
τος χρέη πιλότου, ἐφθάσαμεν εἰς καφενεῖον διανυκτερεῦον,
ὅπου πηγαίνουν οἱ βιολιτζῆδες τὸ πρωΐ, καὶ ἥλθε καὶ ὁ
Μωραϊτίδης κατόπιν καὶ ὁ γέρων πλοιάρχος, καὶ ὁ λαμπα-
δάριος ὁ Χριστοφίλης.

Ἐκεῖ ἐμείναμεν ἔως ὅτου ἔφεξε, τοῦ Μωραϊτίδου λέ-
γοντος μεταξὺ ἄλλων φιλολογικοθρησκευτικῶν καὶ ἐν πα-
ρόδῳ, ὅτι τὰς ἀγρυπνίας αὐτὰς τοῦ ἀγίου Ἐλισαίου ἔχει
ζωγραφίσει εἰς τὸ μυθιστόρημά του τὸ «Τάξιμο», γραφὲν
πρὸ τριετίας καὶ ἀδημοσίευτον ἀκόμη.

Γ. Βάκος

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΜΕ ΤΟ ΚΑΝΕΛΙ ΠΑΝΩΦΟΡΙ

Η μελωδία ἥρθε ἀπὸ μακριά, μαζὶ μὲ τὸ νυχτερινὸ ἀερά-
κι — μιὰ ἀπὸ κεῖνες τὶς πνοές ποὺ γεννιοῦνται στὸ σκοτάδι
τοῦ θερινοῦ μεσονυχτιοῦ, φυσοῦν ὕπουλα κι ἀθόρυβα ἀπὸ
στεριὰ σὲ θάλασσα καὶ μοιάζουν πιότερο μὲ ἀνάερο διάβα
ξωτικῶν παρὰ μὲ ἄνεμο, τοῦ Θεοῦ ἀέρα. Εἶναι ἡ ὥρα ποὺ
οἱ Νύμφες τῶν δασῶν, οἱ λευκώλενοι καὶ καλλίπυγοι, μὲ
τὰ χυτὰ μαύρα μαλλιὰ καὶ τοὺς λευκοὺς ἀστράγαλους πη-
γαίνουν — ἀόρατος συρφετὸς — νὰ συναντήσουν τὰ ξωτι-
κὰ τῆς θάλασσας, πάνω στὰ φύκια τῶν βράχων καὶ τὴν ἄμ-
μο τῆς ἐνάλιας σπηλιᾶς. Προσφέρουν τὰ μυρωμένα ἀπὸ
φτέρη, ρίγανη, πουρνάρι κι ἀγράμπελη κορμιά τους στὰ χά-
δια τῶν θαλασσινῶν τελώνιων. 'Η 'Εκάτη, καβάλα στὸ
φεγγάρι τῆς χάσης, ρίχνει πέπλους ἀπὸ ἀσήμι καὶ ντροπὴ
στὰ θεῖκὰ σμιξίματα· μήπως καὶ κανεὶς ψαρὰς — ἢ ἄλλος
θαλασσινὸς — πελαγωμένος γιὰ νὰ ψαρέψῃ τοὺς μαύρους
ροφούς, τὶς ραβδωτὲς πέρκες, τὶς ἀσημένιες τσιποῦρες, τὰ
χρυσὰ λιθρίνια — καὶ ποὺ ἡ ἀπόγεια ὑπερκόσμια πνοὴ τοῦ
'σβησε τὸ πυροφάνι — μήπως ἵδεῖ κι ἀντικρίσει μὲ τὰ
φθαρτά, τ' ἀνθρώπινά του μάτια τοὺς θεοὺς ν' ἀγαπιοῦν-

ται. Μὲ τὸ πρῶτο γλυκοχάραμα — ὅρθρου βαθέος — τὸ σμάρι τῶν Νυμφῶν ἐπιστρέφει, πάνω στὰ φτερὰ τοῦ μπάτη, στὰ ἵσκιερὰ λιμέρια τῶν δασῶν· κι ἀποκοιμιέται ὑπνο γλυκὸ καὶ κουρασμένο κάτω ἀπ' τὸ θόλο τοῦ πλάτανου, τῆς ὁξυᾶς, τῆς ἀγριοκαστανιᾶς, φυλάγοντας μὲ ἥδονή, στὰ γονιμοποιημένα σπλάχνα, τὸ σπόρο ποὺ χαρίζει στὴν Ἑλλάδα τοὺς αἰώνιους, τοὺς ἀθάνατους, τοὺς ἀνεξάντλητους θεούς της.

Ἡ μελωδία ἥρθε ἀπὸ μακριά, μαζὶ μὲ τὸ νυχτερινὸ ἀεράκι. Τὸ ἀγέρι τύλιξε τὸ κορμί μου μὲ δροσιὰ βαλσαμική. Ἡ μελωδία μπῆκε στὸ πάχος τοῦ ὕπνου μου μαλακὰ καὶ σταθερά, προχώρησε βαθιά, βρῆκε τὰ ναρκωμένα κέντρα τῶν νεύρων μου καὶ τὰ σιγοξύπνησε. Ἡταν νύχτα. Δὲν ὑπῆρχε λόγος ν' ἀνοίξω τὰ μάτια γιὰ νὰ ἴδω τὸ σκοτάδι. Τὸ ἔνιωθα νὰ τυλίγη καὶ μένα, ὅπως ὅλα τὰ πάντα· νὰ σέρνεται πάνω στὸ κορμί μου· νὰ σαλεύῃ στὶς σχισμάδες ἀπ' τὰ βλέφαρά μου· νὰ γεμίζῃ τὰ πλεμόνια μου μὲ τὴν παχύρευστη ούσια του. Τὸ αἷμα ἔχαναχνύνόταν στὶς ἀρτηρίες ὅπως ἥρθε ἀπ' τὶς φλέβες, ἄρρυθμο κι ἀργοκίνητο, βαθύχρωμο καὶ σκυθρωπό. Ἡ καρδιὰ χτυποῦσε ἀργά, καταθλιπτικά, σὲ μακρινοὺς δυνατοὺς χτύπους, ποὺ ἀντηχοῦσαν, στὸ ἡχεῖο τοῦ στέρνου, σὰ γδοῦπος ἀπὸ κύμα σὲ ὑποβρύχιες σπηλιές.

Ξύπνησα. Οἱ αἰσθήσεις μου ἀναδύθηκαν ἀπὸ τὴ χρονικὰ περασμένη θιολούρα τῆς προῦπαρξης, ποὺ τὴ φέρνουμε μαζὶ ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς ἀνέκαθεν ζωῆς μας, ὅταν μᾶς ὑλοποιεῖ ἔχανὰ τὸ τυχαῖο γεγονὸς μιᾶς συνουσίας. Εἶναι ἡ θιολούρα ποὺ κρύβεται ἀπὸ τὴ χαμένη ἀνθρώπινη ἀντίληψή μας τίς οἶδε σὲ ποιὰ μαστικὴ γωνιὰ τοῦ ζωικοῦ νεφελώματος ποὺ ἀποτελεῖ τὴ συνέχεια τῆς πολύμορφης, τῆς αἰώνιας ὑπαρξής μας, τῆς ἀνανεούμενης ἀνάμεσα σὲ γέννηση καὶ θάνατο. Ἀναδύθηκαν οἱ αἰσθήσεις μου μὲ γρηγοράδα ἱλίγγου

ποὺ πλάτυνε τὸ στέρνο μου, τὸ γέμισε ἀέρα — ὅλο τὸν ἀέρα τῆς γῆς. Κι ὕστερα αἰθέρα, ὅλο τὸν αἰθέρα· ώσὰν τὸ Σύμπαν νὰ χώρεσε ἐντός μου, τὸ Σύμπαν νὰ ἔμουν ἐγώ. Στὸ τέλος, ὅλα ξανάρθαν στὶς τρεῖς φυσικές τους διαστάσεις. Ἡ τέταρτη, ἡ ὑπερφυσική, μοῦ ξέφυγε ἀκόμα μιὰ φορὰ στὸν ἔρχομό τῆς πραγματικότητας, ποὺ δὲν μὲ πείθει πιά.

Ἐύπνησα, κι ἄνοιξα τὰ μάτια μου νὰ ἴδω τὸ σκοτάδι. Τόσο ἔμουν βέβαιος γιὰ τὴν ὕπαρξή του, ώσὰν ὁ φραγμὸς τῶν κλειστῶν βλέφαρων νὰ ἥταν ὀλωσδιόλου συμβατικός. "Ημουν βέβαιος, καὶ δὲν γελάστηκα. Σκοτάδι παντοῦ, στὶς δυὸ κάθετες διευθύνσεις, στὶς τρεῖς ὁριζόντιες. Μόνο στὴν τέταρτη, ἀπέναντι ἀπ' τὸ κρεβάτι μου, ἔνα μικρὸ ὄρθιογώνιο ξέφεγγε κάπως ἀπὸ τὴν μαρμαρυγὴ τῆς βαθύτατης νύχτας. Κυανὸ σκοτεινὸ πάνω στὸ ἄφωτο μαῦρο, μὲ λοξὴ διακόσμηση τὸν ἀπειρόκοσμο οὐράνιο δρόμο τοῦ Γαλαξία ἀπὸ Βοριὰ σὲ Νότο. Καὶ δὲν ἥταν ὀλόκληρο ξεκάθαρο τὸ φεγγερὸ ὄρθιογώνιο, μέσα στὸ πλαίσιο τοῦ ἀνοιχτοῦ παράθυρου. Μιὰ σκιὰ μελανότατη σφετεριζόταν τὴ γεωμετρική του σαφήνεια. Σκιὰ ἀνθρώπου:

«Ψυχή μου, ψυχή μου, ἀνάστα, τί καθεύδεις; Τὸ τέλος ἐγγίζει, καὶ μέλλεις θορυβεῖσθαι· ἀνάνηψον οὖν, ἵνα φείσῃς ταί σου Χριστός...»

Μελωδία ὑποβλητική, καταθλιπτική, εἰπωμένη σιγανὰ μὲ φωνὴ «βαρεῖαν, βραχνὴν καὶ οἰνόφλυγα». Προσπάθησα νὰ τοποθετήσω τὸν ψαλμὸ μέσα στὴ μορφολογία τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἀν καὶ δὲν εἶχα καμιὰν εἰδικότητα ἢ γνώση. "Αφησα τὴ διαίσθησή μου νὰ κάνη τὴν ταξινόμηση: κοντάκιον αὐτόμελον, ἥχος πλάγιος δεύτερος. Αὐτὸ ἥ-

ταν! Είναι στιγμὲς σπάνιες — γεννήματα τῶν νυχτερινῶν δύνείρων καὶ τῆς παράξενης διαύγειας ποὺ ἀφήνει τὸ πέρασμά τους — ποὺ ὁ ἄνθρωπος κατέχει ὅλη τὴ σοφία τοῦ κόσμου· ποὺ ξαναθυμᾶται τὴν ὅση σοφία κέρδισε στὴν ἀναρχη, τὴν ἀτέρμονα, τὴν ρυθμικὰ ποικιλλόμενη μὲ συνεχῆ ἀνανέωση ζωή του, ἀνάμεσα γέννηση καὶ θάνατο. Μὰ ἡ εὐφορία αὐτὴ είναι πρόσκαιρη· καὶ διαρκεῖ ὅσο νὰ φτερουγίσουν τὰ στερνὰ ὄνειρα, τὰ διωγμένα ἀπὸ τὸν ξυπνημό. Μὲ τὸν ξαναρχομὸ τῆς πραγματικότητας ξανάρχεται κι ἡ θολούρα, κι ἡ ἄγνοια, καὶ τὸ σκοτάδι.

’Ανασηκώθηκα. ’Ακούμπησα μὲ κόπο τὸ κορμί μου στὰ μαξιλάρια. Κούραση κυρίαρχη τοξίνωσε ὅλα μου τὰ κύτταρα. ’Ημουν ἄθυμος, μὲ ὀδυνηροὺς βολβούς, μηλίγγια σφιχτά. Βρῆκα ψηλαφητά, στὸ πλαϊνὸ κομοδίνο, τσιγάρο καὶ σπίρτα. ’Ο καπνός, περνώντας τ’ ὄρθιογώνιο τῆς βαθυκύανης ἀνταύγειας, μπλέχτηκε μὲ τὸ γαλατερὸ νεφέλωμα.

— Δῶσ’ μου καὶ μένα τσιγάρο...

— ”Ελα νὰ πάρης. Είμαι πολὺ κουρασμένος. Νὰ μὲ συμπαθᾶς...

Σηκώθηκε ἀπὸ τὸ περβάζι ὅπου καθόταν. Τ’ ὄρθιογώνιο, λεύτερο πιά, στολίστηκε μὲ τὴν Πούλια στὴν κάτω μεριά. ’Η νύχτα ἦταν στὸ τέλος της. Αὔτὸς προχώρησε μέσα στὸ ἀπόλυτο σκοτάδι τῆς κάμαρας, ἀόρατος μὰ αἰσθητὸς ἀπὸ τὴ βαριά του περπατησιά, ἀλλὰ κι ἀπό ’να κάποιο νοητὸ ἀντιφέγγισμα ποὺ ἀνάδινε ἡ ὑλική του ὑπαρξη. Νοητὸ στὴν ἔκτη ἐκείνη αἰσθηση ποὺ ἵσως είναι ἡ πρώτη μιᾶς μυστικῆς πεντάδας ὑπεραισθήσεων. Μόνο σὰν ἔφτασε κοντά μου εἶδα τὰ μάτια του νὰ λάμπουν, πολὺ σιμὰ στὰ δικά μου μάτια. Κι εἶχαν ἐκεῖνο τὸν ἀμυδρό, τὸ φτωχό, τὸν ὑποκύανο φωσφορισμὸ τῆς ἀπριλιάτικης πυγολαμπίδας. Πῆρε τσιγάρο. Τοῦ ’δωσα τὸ δικό μου, ν’ ἀνάψη. Καθὼς

ρούφηξε, οι δυὸς κάφτρες θράσεψαν καὶ ψευτόφεξαν τὸ πρόσωπό του. Γέρικο, ρικνό, κουρασμένο, βασανισμένο, μὲ γένια καὶ μαλλιὰ ψαρά, λερά, ἀνάκατα. Μύτη ὄγκωδης, παραμορφωμένη, ύπεραιμική. Ἡ γωνιὰ τῶν χειλιῶν εἶχε πίκρα. Τὰ γαλανὰ μάτια κοιτοῦσαν μὲ ἀπέραντη νοημοσύνη κάποιο ὅραμα γαλήνης, ἐγκαρπέρησης καὶ καλοσύνης.

— Εὐχαριστῶ, μοῦ εἴπε· κι ἡ ἀνάσα του τυράγνησε τὴν ὅσφησή μου μὲ μπόχα κακοχωνεμένου κρασιοῦ.

— Οἱ ἄμπελοι τοῦ Κυρίου! μουρμούρισα μὲ κακία.

‘Ο φωσφορισμὸς τῶν ματιῶν του καρφώθηκε παραπονετικὰ στὰ μάτια μου:

— Ποιὸς δὲν ἔχει τὰ πάθια του...

Εἶναι ὁ τρόπος ποὺ λέγονται μερικὰ πράγματα. ‘Ο τρόπος ποὺ μαρτυράει βαθύτατη νοημοσύνη, ὥστε νὰ μὴν μπορῆς ν’ ἀρνηθῆς μὲ φέμα συμβατικό. ’Απόμεινα σιωπηλὸς, ριγηλὸς στὸ διάβα τοῦ νυχτερινοῦ ἀνέμου. Ἐνας πετεινὸς λάλησε μακριά, ἄλλος τοῦ ἀποκρίθηκε μακρίτερα, τρίτος πιὸ πέρα. Οἱ φωνὲς τῶν ἄλλων μόλις ἀντήχησαν, ἐσβησαν, χάθηκαν στὴν κλίμακα τοῦ μάκρους. Ἡ θάλασσα κοιμόταν.

— Τί ἔψελνες πρωτίτερα; τὸν ρώτησα.

— Ἔψελνα γιὰ σένα, ποὺ κοιμόσουν κι ἐσù κι ἡ ψυχή σου. Κι ἀκόμα κοιμᾶται ἡ ψυχή σου· ποτέ της δὲν ξύπνησε. Δὲν εἶδες, δὲν γνώρισες...

— Τί;

— Νά! Τὴν Ἀλήθεια. Τὴ Μεγάλη Ἀλήθεια...

Σήκωσε τὸ τρεμάμενο ἀπὸ τὸ οἰνόπνευμα δάχτυλό του στὸν οὐρανό. Κι ἔφεγγε τὸ δάχτυλό του στὸ σκοτάδι· λὲς κι ὁ οὐρανὸς ἀνταπόδινε τιμή, μὲ τὴν ἀστροφεγγιά του, στὴν πίστη τοῦ γέροντα.

Δὲν εἶχα ν’ ἀποκριθῷ τίποτα. Τὰ ἐπιχειρήματα τῶν

φωτισμένων, τῶν φανατικῶν, τῶν προσηλυτιστῶν, εἶναι ἀτράνταχτα στὸ συμβατισμό τους. Ἡ πίστη δὲν συζητιέται· συζητεῖ τὴν ἀπιστία, τὴν κουρελιάζει, τὴν πολεμάει. Τὸ ἵδιο κι ἡ ἀπιστία· ἀπὸ ἄρνηση ἔγινε δόγμα, δηλαδὴ πίστη. Τυφλὴ σὰν κάθε πίστη, πολεμίστρα, ἐπιθετική, ἀνόητη. Τί λογικὸ συμπέρασμα μπορεῖ νὰ φέρῃ ἡ συζητητικὴ σύγκρουση δυὸς ὑποκειμενικὰ ἀτράνταχτων δογμάτων; "Ω, τὰ δόγματα! Τὰ μισῶ τὰ δόγματα! Χτίζουν φράχτη ἀνοσίας ἀδιαπέραστο· τέρμα ἀποτελμάτωσης πνιγτικὸ μπροστὰ στὴν ἀνήσυχη ἔρευνα τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος.

— Δὲν ξέρουμε τίποτα, μουρμούρισα. Τίποτα! Μοίρα μας εἶναι ἡ αἰώνια ἀγωνιακὴ ἔρευνα γιὰ τὴν Ἀλήθεια. Κι ὅμως, ξέρουμε πώς δὲν θὰ βροῦμε τίποτα. Ἰσως νά 'λεγα πώς τὸ Τίποτα εἶναι ἡ Μεγάλη Ἀλήθεια· μὰ δὲν τὸ λέω. Πῶς τολμᾶμε ἐμεῖς, οἱ ἀνθρωπάκοι ποὺ τίποτα δὲν γνωρίζουμε, νὰ πιστεύουμε στὴν ἀλήθεια ἔστω κι αὐτοῦ τοῦ Τίποτα; Γέροντα, σὲ ἴκετεύω. "Αφησέ με στὴ γαλήνη τῆς ἄρνησής μου. Κοίταξε τὴ ζωὴ μὲ τὰ μάτια ποὺ σοῦ 'δωσε ὁ Θεός σου· καὶ μὴν ἔρευνᾶς..."

— Κι ἐσύ, κι ἐσύ, μ' ἀντίκοψε ἀπότομα, δὲν ἔρευνᾶς; Δὲν γυρεύεις; Σοῦ ἀρκεῖ ὅ,τι ἀντικρίζουν τὰ φτωχά, τὰ μυωπικά, τὰ φθαρτὰ μάτια τοῦ κρανίου σου; Πῶς κατάφερες νὰ τυφλώσης τοὺς ὄφθαλμούς; Τοὺς ἄλλους ὄφθαλμούς; 'Ο τυφλοπόντικας βλέπει καὶ γνωρίζει περισσότερα!

Βήχας βαρὺς τοῦ 'κοψε τὴν ὄμιλία. "Ακουσα τὸν ἀέρα νὰ σφυρίζῃ στοὺς μισοφραγμένους βρόγχους του. Κι ὅταν ἡσύχασε, σάμπως νά 'χε λησμονήσει τὴν ὄμιλία του. Μὲ σιγανὴ φωνὴ ἄρχισε νὰ ψέλνη:

"Ράβδον δυνάμεως κεκτημένοι τὸν Σταυρὸν τοῦ Γιοῦ σου, Θεοτόκε, ἐν αὐτῷ καταβάλλομεν τῶν ἔχθρῶν τὰ φρυγματα οἱ πόθῳ σε ἀπαύστως μεγαλύνοντες."

— Ούτε φρυάζω, εἶπα, γιὰ νὰ καταβάλης τὴ φωνή μου· οὔτε ράβδος δυνάμεως εἶναι τὸ ἀγιότατο σύμβολο ἀγάπης τοῦ Ναζωραίου. Χριστιανέ, τίμα τὸ σταυρὸ σὰν αἰώνιος ἄνθρωπος, κι ὅχι σὰν βυζαντινὸς καλόγερος...

Σηκώθηκε ἀπ' τὴν καρέκλα, πολὺ ταραχμένος. Εἶδα τὰ δάκρυα, καθὼς ἀπλώθηκαν στὶς κόρες, ν' ἀπαλύνουν τὸ ψυχρὸ γαλάζιο φῶς τῶν ματιῶν του.

— Δὲν ἥθελα νὰ πῶ... Νὰ σὲ πειράξω... "Ετσι, εἶπα ἔνα ἀπολυτίκιο, καθὼς μοῦ ἥρθε στὴ μνήμη..." Οσοι μάχονται τὸν ἄνθρωπο στ' ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ, εἶναι κακοὶ χριστιανοί. Ἐκεῖνος ἥρθε στὴ γῆ γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τοὺς καημοὺς καὶ τὰ πάθια του. Καὶ σταυρώθηκε, καὶ πέθανε...

— Κι ἀναστήθηκε!

Κύμα χαρᾶς πλημμύρισε τὴν καρδιά του:

— Ναί! Κι ἀναστήθηκε! Κι ἀνῆλθε εἰς οὐρανούς! Κι ἐκαθέζετο ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός...

"Ἐκοψε ἀπότομα τὸ λόγο· κι εἶπε μὲ φωνὴ ραγισμένη:

— Λόγια... Λέω πολλὰ λόγια... Αὐτὴ τὴ ζωὴ τὴν κυβερνᾶν τὰ λόγια τὰ κούφια, τὰ μάταια...

— Τὰ ἔργα λογαριάζουν.

— Ναί. Μὰ ἄλλο πράμα θέλω νὰ πῶ. Πῶς νὰ τὸ πῶ; Ν' ἀπομείνῃ ἡ ψυχή μας, ὁ ἔαυτός μας, τὸ πραγματικὸ καὶ βαθύτατο ἐγώ μας γυμνὸ ἀπὸ τὴν προσωπίδα τῶν λόγων. Ποιὸς δύναται νὰ τὸ πετύχη;

Περίμενε ν' ἀποκριθῶ. Καὶ σὰν εἶδε πῶς σιωποῦσα, ἐξακολούθησε:

— Εἴμαστε παλιὰ φυλή. Τόσο παλιά, ὅσο κι ἡ Μεσόγειος ποὺ μᾶς γέννησε καὶ μᾶς ἔθρεψε. "Ἐφυγαν τὰ νιάτα ποὺ ἔκαναν τὰ μάτια μας ν' ἀνοίγουν πάναγνα μπρὸς στὰ πάντα. Μακρινὴ κληρονομιὰ λόγων βαραίνει πίσωθέ μας. Κι εἴμαστε σκλάβοι τῆς συμβατικότητας σαράντα αἰώνων

στοχασμοῦ...

— Λέν, πῶς οἱ Ρῶσοι λογοτέχνες προσπάθησαν νὰ πετύχουν κάτι τέτοιο. Μὰ ἵσως δὲν θά' χης διαβάσει...

— Πῶς, πῶς! Ἐχω διαβάσει. Εἶναι σχετικὰ καινούργιος λαδὸς αὐτός. Βλέπεις, μόνο τὰ νήπια κι οἱ μελλοθάνατοι κρονόληροι μποροῦν νὰ δώσουν τὴν ἀλήθεια δίχως τὴν παραμορφωτικὴ διάθλαση τῶν λόγων. Κι ἐμεῖς εἴμαστε nell' mezzo del camin...

Εἶπε τὸ λόγο τοῦ Ντάντε ἵσως γιὰ νὰ μοῦ δείξῃ πόσο ἄτοπη ἦταν ἡ ἀμφιβολία μου γιὰ τὴ μόρφωσή του. Κάμωμα ὄλότελα παιδιάστικο. Χαμογέλασα. Ἐνιωθα πῶς ἡ νύχτα κυλοῦσε ἀπὸ ἀνατολὴ σὲ δύση, τεράστιος σφαιρικὸς ποταμὸς σκοταδιοῦ. Τ' ἀστέρια εἶναι ὁ ἀφρὸς τῆς μαύρης δίνης, ὁ φωτισμένος ἀπὸ τὶς ἥλιαχτίδες ἢ ἀπὸ τὸν πρωταρχικὸ σελαγισμὸ ποὺ κρύζει ἐντός του τὸ κάθε χάος. Ἡταν κι ἡ ἀπροσδιόριστη, ἡ ἀνεπαίσθητη βοὴ τῆς θάλασσας ποὺ προμηνοῦσε τὶς πρῶτες βαθιές ὥρες τῆς λυκαυγῆς. Τὰ ψάρια προστρέχουν νὰ βοσκήσουν στὶς φυκιάδες, στὸ διάβα τοῦ πλαγκτοῦ, στὸ πέρασμα τῶν ἀσημένιων κοπαδιῶν, χορτασμένα ἀπὸ ὑπνο, πρὶν οἱ ἀχτίδες τοῦ φωτὸς γαλατίσουν τὰ βύθη. Οἱ ψαράδες ἔριχναν παραγάδια στὶς ἀκρογιαλιές· κι ἀντηχοῦσαν τὰ δολωμένα ἀγκίστρια νὰ πέφτουν στὸ νερό, ἔνα - ἔνα. Τὸν ρώτησα:

— Τί γυρεύεις ἐδῶ;

— 'Εσύ τί γυρεύεις; 'Εσύ, τί ἥρθες νὰ κάνης στὸ νησί μου;

— Ἡρθα νὰ ἴδω αὐτὸ τὸν κόσμο. Τὸν ὀλόκληρο κόσμο, τὸν τόσο ζωντανό· ποὺ οἱ ἴστορίες του, ἡ ζωὴ του, οἱ καημοί του, μάγεψαν τὴν ἐφηβικὴ μου ψυχὴ.

— Οι ἀνθρώποι σὲ μάγεψαν; "Η τὰ παραμύθια;

— Τὰ παραμύθια μιλᾶν γιὰ τοὺς ἀνθρώπους.

— Τὰ παραμύθια εἶναι παραμύθια, κι ὁ παραμυθᾶς μιλάει γιὰ τὸν ἔαυτό του. Οἱ ἄνθρωποι εἶναι ψεύτικες κοῦκλες στὰ χέρια του. Μονάχα ὁ Θεὸς δύναται νὰ γράψῃ τὴν ἴστορία τους.

’Αντήχησε βαριὰ ἡ περπατησιά του. Τ’ ὁρθογώνιο τοῦ παράθυρου μισοσκεπάστηκε ξανὰ ἀπὸ τὸν ἵσκιο του:

— Κι ἐγώ, ἥρθα νὰ ξαναϊδῶ ὅλους αὐτούς· μὰ δὲν ἀπάντησα κανένα. ’Ο Χάρος παίζει τὸ σουραύλι του στὴν πλαγιὰ τοῦ θαλασσινοῦ κοιμητηριοῦ· κι ὁ ἄνεμος ξεσέρνει πρὸς τὸ κύμα τὰ χτένια ποὺ στερνοχάιδεψαν τοὺς βοστρύχους τῶν νεκρῶν. Τοὺς ξανθοὺς βοστρύχους καὶ τὶς χρυσοκέντητες πουκαμίσες τῶν ἀνυμέναιων παρθένων. Τὰ σάπια ξύλα τῶν νεκροκρέβατων. ”Ολα ὅσα ἀπομένουν ἀπὸ ξεχώματα, θανάτου λάφυρα...

— Θανάτου λάφυρα; Κάπου τὸ ἔχω ἀκούσει αὐτό.

— Ἐγὼ τὸ εἶπα. Ἐγώ... Λόγος κενός... ”Οταν κυνηγοῦσα τὰ λόγια, τὶς ἐκφράσεις, τοὺς ἥχους. Θαρροῦσα πὼς ἔτσι δημιουργῶ τὴν ἀλήθεια. Μονάχα φέμα μποροῦν νὰ γεννήσουν τὰ λόγια. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ἄφατη. Μὰ δὲν εἶναι μόνον ὁ θάνατος ποὺ ἀδειασε τὸ νησὶ ἀπὸ ἄνθρωπους. Εἶναι κι ὁ χρόνος, ποὺ κένωσε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ ψυχή. Προτοῦ ἔρθω στὴν κάμαρά σου, τριγύρισα. Τριγύρισα τὰ δρομάκια, τὰ σοκάκια τῆς πολίχνης. Καὶ πρὶν ἀκόμα, πέρασα ἀπὸ τὰ βουνά, τὰ ἔξω μέρη, τὰ ρεύματα, ποὺ ἄλλοτε τὰ φώτιζαν οἱ καντῆλες τῶν ξωκκλησιῶν. Ἐρημιὰ παντοῦ! Σκοτάδι καὶ βεβήλωση! Τὰ μολυντήρια κάνουν τοὺς γάμους τους πάνω στὶς ἄγιες τράπεζες. Τὰ γιδοπρόβατα μιαίνουν μὲ βιρβιλιές τ’ ἄγια βήματα. Ποῦ εἶναι οἱ ἄνθρωποι; Καὶ ποῦ οἱ ψυχές;

Σηκώθηκα ἀπ’ τὸ χρεβάτι. Πῆγα κοντά του, στὸ παράθυρο. Ἡ θάλασσα φωσφόριζε· κι εἶδα, στὸ ἀντιφέγγισμά

της, τὸ βασανισμένο πρόσωπό του μὲ τ' ἀνάκατα γένια· τὰ πρᾶα του μάτια, τ' ἄγαθά, τὰ τόσο ἀπελπισμένα· τὴν πρησμένη ἀπ' τὸ κρασὶ μύτη του· τὴν μυρωμένη ἀπὸ χριστιανικὴ καλοσύνη ψυχή του· τὴν ἐξωραϊσμένη ἀπὸ εἰδωλολατρικὴ ὄμορφιὰ καρδιά του· τὸ κανελί του πανωφόρι, ποὺ ὑπῆρξε σύμβολο γοητευτικὰ κενὸ καὶ μάταιο. Κι ὁ Πειρασμὸς — ποὺ πάντοτε ἀκολουθεῖ τοὺς ἀσεβεῖς γιὰ νὰ σκανταλίζει τοὺς εὐσεβεῖς — ἔχωσε τὸ γερτὸ νυχοπόδαρό του στὶς ἀκαθαρσίες τῆς ψυχῆς μου· καὶ μ' ἐσπρωξε νὰ πειράξω τὸ γέροντα:

— Εἶναι καιρὸς τώρα ποὺ τὸ κανελί πανωφόρι δὲν στέκεται πιὰ λάβαρο στὶς πλαγιές τοῦ Λυκαβηττοῦ...

Μὲ κοίταξε μὲ ὁδύνη κι ἐπιτίμηση. Καὶ ντράπηκα βαθιὰ γιὰ τὸν ἀστοχὸ λόγο μου. Σύγκαιρα θέλησα νὰ τοῦ γυρέψω συμπάθιο. Μὰ ἐνῶ τὰ κινήματα τῶν χαμηλῶν ψυχικῶν ἐκδηλώσεων ξεφεύγουν τὸν ἔλεγχο τῆς λογικῆς, ἡ ἄμεση ἀντίδραση τῆς καλοσυνεμένης μετάνοιας δὲν θέλει νὰ φανερωθῇ τὸ ἵδιο αὐθόρμητα. Ἀπὸ φτηνὸ ἐγωισμὸ συγκράτησα τὰ λυπημένα λόγια ποὺ ἀνέβηκαν στὰ χείλη μου. Μόνο ἔσκυψα τὸ κεφάλι.

— Κι ἐσεῖς, εἶπε, τί βάλατε στὴ θέση τοῦ κανελιοῦ πανωφοριοῦ; Τί βάλατε;

‘Η ἀπόκριση ἥρθε αὐθόρμητη στὰ χείλη μου. Τόσο αὐθόρμητη, ποὺ μόνο κατόπι ἔνιωσα τὴ σαρκαστική της ἀρνησης:

— Τί βάλαμε; Βάλαμε τὴ γενειάδα τοῦ Γερμανοεβραίου προφήτη τῆς Λιβιδῶς...

Κατάλαβε πώς σάρκαζα· πώς τσαλαπατοῦσα τὸ σήμερα — μαζὶ μ' αὐτὸ κι ἐμένα τὸν ἵδιο. Καὶ ταράχτηκε:

— Γιέ μου! Πῶς θὰ ζήσης δίχως πίστη; Πῶς θὰ δημιουργήσης;

Δέν ύπηρχε ἀπόκριση στὸ ἔρώτημα. Καὶ τοῦτο, γιατὶ ποτὲ δὲν μ' ἔνοιαξε ἀν ζῶ καὶ πῶς ζῶ· τὸ ἀν καὶ γιὰ ποὶδ λόγο δημιουργῶ. 'Η δημιουργία σκοπὸς τῆς ζωῆς; "Οποιος δὲν ἔνιωσε τὴ ματαιότητα αὐτῆς τῆς ἀπάτης... Σκοπὸς τῆς ζωῆς; Δὲν ύπάρχει. Κι ἀν ύπάρχη, τὸν ἀγνοοῦμε, κι οὔτε λόγος νὰ τὸν μάθουμε. Ν' ἀνοίγης τὰ μάτια στὸ φῶς τῆς χαραυγῆς, τοῦ μεσημεριοῦ, τοῦ δειλινοῦ· νὰ στήνης τὸ αὐτὶ στὸ τραγούδι τοῦ ἀνέμου, τῶν πουλιῶν, τῆς τριχυμίας· νὰ δίνης τὸ στόμα σου στὴ γεύση τοῦ σταφυλιοῦ, τῆς πεταλίδας, τοῦ κρασιοῦ· ν' ἀπλώνης τὸ δέρμα σου στὴν ἀφὴ τοῦ ἥλιου, τοῦ μπάτη, τῆς ξερῆς φυλλωσιᾶς. "Ολ' αὐτὰ δὲν εἶναι σκοπὸς ὡραῖος καὶ μεγάλος;

'Εκεῖνος διάβασε τὸ στοχασμό μου, δίχως λέξη νὰ ξεστομίσω. "Εσκυψε μὲ ἀγωνίᾳ· καὶ μοῦ εἶπε, μὲ φωνὴ βαριᾶς ἀμαρτίας:

— Σκοπὸς καὶ μεγάλος μάλιστα. Μᾶ ξέχασες ἐκειὸ ποὺ ἔμεις οὔτε στὸν ἔαυτό μας δὲν ὁμολογούσαμε. 'Έκεῖνο ποὺ ἔσεις χαιρόσαστε δίχως νὰ νιώθετε τὴν ἀπροσμέτρητη ἀξία του: Στὸ μάτι, ἡ συμμετρία τοῦ νιοῦ γυναίκειου κορμιοῦ· στὸ αὐτί, τὸ παράπονο τῆς ἥδονιζόμενης γυναίκας· στὴ γλώσσα, ἡ ἄρμη τοῦ ἀνόσιου φιλιοῦ· καὶ στὸ δέρμα...

Δὲν ἀπόσωσε τὴν ὄμιλία του· μόνο μὲ κοιτοῦσε καὶ λαχάνιαζε, ὡσὰν νὰ πρόσμενε τὸ λόγο τοῦ λυτρωμοῦ ἀπὸ μένα. Μὰ δὲν εἶχα καιρὸ ν' ἀσχολοῦμαι μὲ τὶς ἀπωθήσεις ἐνὸς λιποτάχτη τῆς διαιώνισης. "Ηταν ἡ ὥρα ποὺ τὰ ψάρια χιμοῦσαν στὰ δολώματα τῶν παραγαδιῶν. Τὰ μεγάλα σκοινιὰ ριγοῦσαν ἀπὸ τὴν ἐπίθεση τῆς πείνας, τὶς συστροφὲς τῆς ἀπελπισίας, τοὺς σπασμοὺς τῆς ἀγωνίας. Κι ὅλα τὰ παραγάδια λὲς κι εἶχαν τέρμα τὴν ψυχή μου· καὶ τὴν τράνταζαν, καὶ τὴν παίδευαν, κυλώντας στὸ μάκρος φους, πρὸς αὐτήν, τὸ μήνυμα τῶν μύριων θανάτων τῆς θάλασσας.

‘Ο βαρὺς ψαλμός του ἀντήχησε πάλι. ‘Ἐνιωσε τὸ κρίμα τοῦ λόγου του, κι ἀποζητοῦσε ἔξιλασμό:

«*Μὴ καταπιστεύσῃς με ἀνθρωπίνη προστασίᾳ, Παναγίᾳ Δέσποινα, ἀλλὰ δέξαι δέησιν τοῦ ἵκετου σου· θλῖψις γὰρ ἔχει με, φέρειν οὐδύναμαι τῶν δαιμόνων τὰ τοξεύματα, σκέπην οὐ κέκτημαι, οὐδὲ ποῦ προσφύγω, ὁ ἄθλιος, πάντοθεν πολεμούμενος, καὶ παραμυθίαν οὐκ ᔁχων πλὴν σοῦ...*»

Ἡ καταθλιπτικὴ μελωδία τοῦ ψαλμοῦ ἀπλώθηκε κυματιστὰ στὸ σκοτάδι τῆς φεύγουσας νύχτας. Σύρθηκε στ’ ἀκύμαντα νερὰ ὡς πέρα, ὡς τὸν ὄριζοντα, ἐκεῖ ποὺ ἡ Πούλια ἀναδυνόταν ἀπ’ τὴν ἀσαφῆ ἀπεραντοσύνη τοῦ πελάγου· τάραξε τὶς στερνὲς ἥδονὲς τῶν σειρήνων, τὶς ὕστατες ἀσέλγειες τῶν Τριτώνων κι ὅλων τῶν ἐνάλιων ξωτικῶν — τῶν ὡραιότατων δαιμόνων — ποὺ ἡ διαστροφὴ τοῦ μυστικισμοῦ θέλησε νὰ τοὺς ἀσχημήνη δίνοντάς τους μορφὴ πειρασμοῦ· ὡσὰν τὸ κάλεσμα πρὸς τὴν χαρὰ νὰ μὴν εἴναι τὸ μέγα κάλεσμα τοῦ σκοποῦ της ζωῆς πρὸς τὰ τρισμύρια ὄντα ποὺ τὴν ἀποτελοῦν. Ρίγησε ἡ θαλασσινὴ ἔκταση μὲ δυσφορία, μὴ θέλοντας νὰ δεχτῇ τὸ σκοτεινὸ θρῆνο τῶν ἀποκρουστικῶν ἀπωθήσεων. Μόνο μιὰ φώκια, φευγάτη ἀπὸ τ’ ἀπέναντι λιμέρια της — τοὺς σπηλαιώδεις ὁμηρικοὺς ‘Τηπνοὺς τοῦ Πηλίου — γιὰ νὰ βοσκήσῃ στὶς φυκιάδες τῶν Σπιράδων, γητεύτηκε μὲ τὴν μονότονη μελωδία τοῦ γέρο μέθυσου· κι ἥρθε κάτω ἀπ’ τὸ παραθύρι· κι ἀκουγε, κι εὔφραινόταν πλέοντας ἀπαλά, ξαφρίζοντας στὸ ἐλάχιστο κύμα. Κι ὁ Αὔγερινός, ποὺ ἀκολουθοῦσε τὴν Πούλια στὴν οὐράνια στροφὴ — ὁ λευκὸς καὶ πάγκαλος Ἐωσφόρος, πρῶτος τῶν ξεπεσμένων ἀγγέλων, θεματοφύλακας τῆς Ἐλληνίδας Ἀφροδίτης στοὺς αἰῶνες τοῦ ὑποκριτικοῦ παλαιστι-

νισμοῦ — φώτισε μόλις τὸ σκοτεινὸ διακαμὸ τῆς φώκιας πάνω στὰ μαῦρα νερά.

Ἐκεῖνος ἀπόμεινε σιωπηλός, ἀφοῦ κάποιοις στοχασμὸς ἔσβησε μισοτελειωμένο τὸν ψαλμὸ στὰ χείλη του. Κουνοῦσε τὸ κορμὶ μπρὸς - πίσω, καθὼς κάνουν ἐκεῖνοι ποὺ τοὺς συνέχει ἀπελπισία.

— Δὲν ὑπάρχει τίποτα, εἶπε. Δὲν βρῆκα τίποτα. Ποῦ εἶναι ὅλ’ αὐτά; Ποῦ εἶναι;

— Ναί, τοῦ ἀποκρίθηκα, ποῦ εἶναι; Οἱ θαλασσόπληγες ἀπορρῶγες βράχοι, γλάρων φωλεὰ καὶ ὄρνέων, ἐκεῖ ὅπου τὸ κῦμα τοῦ χειμῶνος θραύεται μετὰ μανίας, διαχέον τὴν βοήν του εἰς τὰς ριπὰς τοῦ ἀνέμου. Ποῦ τὰ ἔξωκκλήσια, βωμοὶ τῆς εὔσεβείας τῶν κατοίκων τῆς νήσου Σ... πρὸς τὸν Θεόν; Ποῦ οἱ ιερεῖς, γέροντες ἀγαθοί, μεταβαίνοντες νὰ λειτουργήσουν εἰς τοὺς ἔρημικοὺς ναῖσκους τῶν κορυφῶν καὶ τῶν ρευμάτων, ἵνα μὴ οἱ αἰπόλοι, οἱ ξωμερῖται, μείνουν ἀλειτούργητοι «τέτοιαν ἡμέραν»; Ποῦ αἱ γραῖαι αἱ φιλέορτοι, αἱ εὔσεβεῖς, αἱ ἀκολουθοῦσαι τοὺς ιερεῖς εἰς τὰς ὄλονυκτίας καὶ τὰς παννυχίδας, μὲ τὴν Σειραῖνώ, τὴν σημαιοφόρον τῶν παρομοίων ἐκδρομῶν ἐπὶ κεφαλῆς, αἱ βοηθοῦσαι κατὰ τὴν λειτουργίαν, εἴτε ἴσταμεναι παρὰ τὸ παγκάρι, εἴτε σβήνουσαι τὰ ἡμίκαυστα κηρία, εἴτε ἀνάπτουσαι τὰς κανδήλας ὡς πυροφάνια, εἴτε καὶ ὑποψάλλουσαι ὅτε τυχὸν ὁ φάλτης, οἰνοβαρῆς, ἔξεχνᾶτο εἰς τὸ στασίδιόν του καὶ ἔπαιρνεν ἔνα ὑπνάκον, μεταξὺ δύο κοντακίων; Ποῦ ἡ κατάνυξις τῶν ὄλονυκτιῶν; Καὶ ποῦ αἱ εὐφραινόμεναι καρδίαι τῶν ὄρθρινῶν ἀπολείτουργων ἀριστημάτων; Ποῦ οἱ ὑπερήφανοι ἀσπροθαλασσῖται καπετάνιοι, μὲ τὰς σκούνας, τὰ βρίκια, τὰ γολετιά των, οἱ σταθμεύοντες εἰς τὴν πατρώων νῆσον κατὰ τὰς ιερὰς τῶν Χριστουγέννων ἑορτάς, ἔρχόμενοι ἀπὸ τὸν Ποταμὸν καὶ πλέοντες εἰς Μασσαλίαν,

ίνα «κάνουν γιορτές» μὲ τὰς οἰκογενείας των, καὶ κατόπιν ἀποπλεύσουν πάλιν, ἀφοῦ τὰ ὕδατα ἀγιασθοῦν καὶ ἀπαλλαγοῦν τῶν καλικαντζάρων; Ποῦ δὲ Γιαλῆς, δὲ λεγόμενος Μαυρογιαλῆς; Ποῦ δὲ καπετάν Τζώνης; Ποῦ δὲ αἰπόλος Στάθης Πατσοστάθης, καὶ ποῦ δὲ Ἀγάλλος τοῦ Ἀγάλλου μὲ δλην τὴν χορείαν τῶν ἀλαφροῖσκιωτων; Ποῦ αἱ χαροκαμέναι μαυρομανδηλοῦσαι γραῖαι καὶ αἱ χλωμαὶ ἀναιμικαὶ παρθένοι, αἱ ἀναμένουσαι, κεκλεισμέναι ἐν τῷ οἴκῳ καὶ κεντῶσαι τὰ προικιά των, τὸν ξενητευμένον καὶ μηδέποτε ἐπιστρέφοντα μνηστῆρα; Ποῦ δὲ γραία Σκεύω, δὲ Σαβουρόκοφα; Ποῦ δὲ Φραγκογιαννοῦ; Ποῦ δὲ Φραγκούλης μὲ τὸ ὄναριόν του; Ποῦ δὲ Βαυαρὸς ἰατρὸς Βίλδ μὲ τὴν ἀχώριστον πίπαν του; Ποῦ τὰ παιδιά τῆς νέας γενεᾶς, οἱ «κλῆρες»; Καὶ ποῦ...

Μ' ἔκοψε σηκώνοντας τὰ χέρια στὸν οὐρανό. Κι ἡ ἀπελπισία του ἦταν τόση ποὺ γίνηκε διάφανος, σὰ στεναγμός. Τρεμούλιασε τὸ περίγυρο τοῦ κορμιοῦ του, καθὼς τὸ ἀερίκο στὴν πνοὴ του λίβα. Κι ἔξαϋλώθηκε στὸν πόνο, κι ἔξαγνίστηκε.

— Ποῦ; Ποῦ; βόγγηξε. Ποῦ δὲ κόσμος ποὺ ἀγάπησα; Όντουνιάς ποὺ πόνεσα; Ἡ θαλασσόβρεχτη χούφτα γῆς, οἱ ἀνθρωποι κι ἡ ψυχή τους; Ποῦ εἶναι; Πές μου ἐσύ, καινούργιε. Ἐσύ ποὺ περπατᾶς μὲ τὸ χρόνο, κόντρα στοὺς καιρούς, νεαρέ, ἀσεβῆ, ἀπιστε, αὐθάδη! Πές μου: "Αν ἡμουν καὶ βρισκόμουνα ἀκόμα πάνω στὸ χῶμα αὐτό, τί θά βλεπα; Τί θά 'κλαιγα; Τί θά μυρολογοῦσα; Τί θά συμπόναγα στὴ γέρικη καρδιά μου; Μὲ τί κρασὶ θά 'χυνα βάλσαμο στὰ τυραγνισμένα σπλάχνα μου; Πές μου ἐσύ, ποὺ ζεῖς κι ὑπάρχεις κι ἥρθες τὴ σημερινὴ μέρα σὲ τοῦτο τὸ νησί: Τί ἀπομένει ἀπὸ τὰ μύρια τόσα, τ' ἀμέτρητα, ποὺ ἔβαζαν τὸ στοχασμό μου σὲ τυραγνισμό, καὶ τὴν καρδιά μου στὴν ἀ-

για φωτιά τοῦ πανανθρώπινου μαρτύριου; Πέές μου: Τί; Τί;

Γονάτισα μπροστά του, καὶ προσκύνησα τρεῖς φορὲς τὸν πόνο του. Κι ὕστερα, ἄλλες τρεῖς φορές, τοῦ ἄγγιξα τὸ χέρι· καὶ τοῦ εἶπα:

— 'Απόκρισῃ ἀπὸ τὸ στόμα μου δὲν ἔχει, γέροντα. "Ακου τὴ φώκια ποὺ θὰ κλάψη, ὅτι μοιρολόγησες· κι ἵσως νιώσης.

Καὶ σκύβοντας ἀπ' τὸ παράθυρο πρὸς τὴν νύχτα πού 'φευγε — εἶχε ἀπαλύνει τὸ σκοτάδι, δίχως νὰ προβάλῃ φῶς πουθενὰ — εἶπα· κι ἡ φωνή μου χάθηκε στὸ βάθος, μέσα στὴν ἀχλὺ τῆς λυκαυγῆς, σὲ σκαλωτὰ κύματα ποὺ ἀπλώθηκαν, χάθηκαν κι ἔσβησαν στὴ θαλασσινὴ ἔκταση:

— Κλάψε, φώκια! Κλάψε καὶ μυρολόγα!

'Η φώκια μ' ἄκουσε. Σήκωσε τὸ ἄσχημο, τὸ ἀνθρώπινο κεφάλι της στὸν οὐρανό, κι ἔσκουξε τὴν πρώτη κραυγὴ τῆς συντριβῆς. Λικνιζόταν μαλακὰ στοὺς βαθιοὺς ἀνασασμοὺς τῶν νερῶν· κι ἔκλαιγε, καὶ μυρολόγα στὴ φωκίσια γλώσσα της. Μὰ τὸ αὐτί μας, τούτη τὴν νύχτα, ἔπιανε δὲλους τοὺς ἥχους, ἀφουγκριόταν δὲλες τὶς μολπές. Δὲν ἦταν λαλιὰ ποὺ νὰ μὴν ἄκουγε καὶ νὰ μὴν ἔνιωθε. Σφιγμένοι κοντά, ἀκούγαμε τὸ μυρολόι. Κι ὁ σπαραγμός του δὲν ἦταν στὰ λόγια, στοὺς ἥχους. Ήταν στὴν καρδιά μας.

Αὔτὴ ἦτον ἡ Ἀκριβούλα,
ἡ ἐγγόνα τῆς γρηγοριανῆς.

Φύκια εἶναι τὰ στεφάνια της,
κοχύλια τὰ προικιά της...

Κ' ἡ γρηγοριανή μοιρολογᾶ
τὰ γεννοβόλια της τὰ παλιά.

Σὰν νᾶχαν ποτὲ τελειωμό¹
τὰ πάθια κ' οἱ καῦμοι τοῦ κόσμου...

"Αναρθρος θρῆνος ἀκολούθησε τὰ λιγοστὰ λόγια. Κάτι ἀνάμεσα μυρολόι καὶ νανούρισμα· κάτι σὰ μιαούρισμα αἴλουρου ἀπορφανεμένου. 'Ο γέροντας ἔκλαιγε κι αὐτός, μὲ σιγανούς λυγμούς. Τὰ δάκρυα κυλοῦσαν στὶς βαθιοσκαμμένες ζαρωματιές τοῦ προσώπου του· κι ἐπεφταν ἔνα - ἔνα στὸ χέρι μου, ποὺ κρατοῦσε τὴν παλάμη του. Κι ἐγώ, τοῦ εἶπα:

— 'Η φώκια ἔδωσε τὴν ἀπόκριση μὲ τὸ δικό της, τὸ φωκίσιο τρόπο. Τὸν τρόπο ποὺ τόσο καλὰ πρῶτος ἐσὺ ἔνιωσες, γέροντα. Κλαίει ἡ φώκια τὴν Ἀκριβούλα, τὴν ἐγγόνα τῆς γριὰ - Λούκαινας. Κλαίει τὴ σημερινὴ συφορά, τούτη ποὺ ἡ χαροκαμένη γριὰ δὲν προμάντεψε. "Ἐκλαιγε τὰ παλιά της γεννοβόλια ἡ γριά, λησμονώντας πώς δὲν ἔχουν τελειωμὸ τὰ πάθια κι οἱ καημοὶ τοῦ κόσμου..."

'Εκεῖνος ἔκλαιγε, καὶ δὲν ἀποκρινόταν.

— Τί γυρεύεις; Τί ζητᾶς; Νὰ κλαῖμε αἰώνια τὰ παλιά μας γεννοβόλια; Νὰ θρηνοῦμε τοὺς ξεχασμένους θανάτους; Νὰ μυρολογᾶμε τὸ μικρὸ κουφάρι τῆς Ἀκριβούλας; "Ως πότε, γέροντα; "Ως πότε; Θαρρεῖς πώς ἡ Ἀκριβούλα τέλειωσε, καὶ στέρεψαν τὰ πάθια κι οἱ καημοὶ τοῦ κόσμου; Μὴν ἀπαρνιέσαι τὸ μεγάλο, τὸν ὑπέροχο λόγο σου. "Οχι, δὲν ἔχουν τελειωμό..."

Καὶ καθὼς ξεπρόβαλε ἡ χαραυγὴ — κάτι σὰν ξάνοιγμα στὸ σκοτάδι πέρα, στὸ ἀνατολικὸ σμίξιμο οὐρανοῦ καὶ θάλασσας — ἔνιωσα κι εἶδα τὸ μήνυμα τοῦ φωτὸς νά' ρχεται, πρὶν χαράξῃ κιόλας ἡ μέρα. Δέχτηκε μὲ σπαρτάρισμα χαρᾶς, ἡ ψυχή μου, τὸ ἄγγελμα τοῦ ἥλιου· κι ἡ καρδιὰ χτύπησε ρυθμικά, ζωηρά, ζωντανὰ μέσα στὸ νέο στῆθος μου. Πέρα, δυσμικά, ἡ νύχτα σερνόταν κι ἐφευγε μὲ τὶς χλιάδες, τὶς ἀβεβαιότητές της, παίρνοντας στὰ σκοῦρα ξέφτια της ὅλα τ' ἀσαφῆ, τ' ἀμφίβολα, τὰ παραισθητικὰ τελώνια τῶν

σκοτεινῶν ὥρῶν. Ἐρχόταν ἡ μέρα κι ὁ ἥλιος. Ἐρχόταν τὸ φῶς. Ἐφτανε τὸ σήμερα, μὲ τὴ χαρὰ καὶ τὴ δύναμή του.

Γύρισα καὶ τὸν εἶδα μέσα στὰ πρῶτα ἀντιφεγγίσματα. Καὶ τρόμαξα, γιατὶ δὲν τὸν γνώρισα. Δὲν ἦταν ὁ ἄνθρωπος ποὺ παραστάθηκε στοργικὰ τὰ χρόνια τῆς διανοητικῆς μου ἥβης. Δὲν ἦταν ὁ γλυκύτατος ποιητὴς τῶν πρώιμων μελαγχολιῶν, ὁ ὀδηγγητὴς τῶν νιοξύπνητων στοχασμῶν μου. Κανένα φῶς στὸ πρόσωπό του, στὰ μάτια του καμιὰ λάμψη. Ἀπόμεινε σκοτεινὸς σὰν ἵσκιος· σκοτεινὸς σὰν περασμένος οἰωνός· σκοτεινὸς σὰν πεθαμένος κι ἀζώητος. Κι ἡ μέρα ἐρχόταν· κι ἡ μέρα ἔφτανε.

Τὸν κοίταξα στὰ μάτια. Τὸν ἀτένισα δίχως νὰ τὸν βλέπω, δίχως νὰ τὸν φοβᾶμαι, χωρὶς κιόλας νὰ τὸν συμπονῶ. Ἡταν τόσο ἄφωτος, τόσο μακρινός, τόσο ἀξέχωρος μέσα στὸ σύθαμπο τῆς λυκαυγῆς, ποὺ λέει καὶ θὰ τὸν ἔπαιρναν τὰ ξέφτια τοῦ σκοταδιοῦ στὸ μισεμό τους.

— Παππούλη, τοῦ εἶπα. Ἡ Ἀκριβούλα πέθανε. Ἡ γριὰ - Λούκαινα ἀκολούθησε τὰ γεννοβόλια της, στὴν πλαγιὰ τοῦ θαλασσινοῦ κοιμητηριοῦ. Ἡ φώκια μυρολόγησε ὅ,τι ἦταν νὰ μυρολογηθῇ. Καὶ τὰ χρόνια περνᾶν· κι ἡ ζωὴ κυλάει, δίχως νὰ χουν τελειωμὸ τὰ πάθια κι οἱ καημοὶ τοῦ κόσμου...

Κακία ἀλόγιστη μὲ κυρίεψε. Ἐσκυψα τὸ πρόσωπό μου πρὸς τὸ πρόσωπό του· καὶ τοῦ σφύριξα, μὲ δόντια σφιχτά, λόγια σκληρά, ποὺ τὸν χτύπησαν καὶ τὸν λάβωσαν. Ἄδικα λόγια, εἰπωμένα στὸ συνεπαρμὸ τῆς στιγμῆς. Μὰ ἡ μετάνοια σβήνει τὸ κακό;

— Τὰ πάθια κι οἱ καημοὶ τοῦ κόσμου. Τοῦ κόσμου... Τὸν ξέρεις τὸν κόσμο, γέροντα; Φαντάστηκες ποτὲ τὸ πόσο μεγάλος, τὸ πόσο ἀπέραντος εἶναι; Στοχάστηκες τὸ τί πάθια καὶ καημοὶ φαρμακώνουν τὸν ντουνιὰ ἀπὸ ἀνατολὴ

σὲ δύση, ἀπὸ βοριὰ σὲ νότο; 'Ο κόσμος... "Οχι, γέροντα! 'Ο κόσμος δὲν εἶναι ἡ νῆσος Σ... Δὲν εἶναι!

"Εσκυψε τὸ κεφάλι μὲ συντριβή. Καὶ δίχως νὰ μοῦ ἀποκριθῇ, γέροντας στὸ περβάζι τοῦ παράθυρου, μίλησε — μὲ τὴ βαριὰ κι οἰνόφλυγα φωνή του — στὴ φώκια, ποὺ λικνιζόταν στὸ κύμα· ποὺ μιαούριζε σὰν ἀδικοβύζαχτο παιδί:

— Φώκια! Φώκια! Πάψε νὰ μυρολογᾶς τὸ φτωχὸ κουφάρι! Κι ἔλα δῶ, νὰ πάρης προσταγὲς ἀπὸ αὐτὸ τὸ νεαρό, τὸν ἄπιστο, τὸν ἀσεβῆ! Θὰ σου πῆ νὰ ξεκινήσεις καὶ νὰ πᾶς στὶς θάλασσες, στοὺς ὠκεανούς. Νὰ τριγυρίσης ὅλες τὶς ἀκρογιαλὶές τῆς γῆς· νὰ μπῆς σ' ὅλους τοὺς κόρφους· νὰ στρίψῃς ὅλους τοὺς κάβους· ν' ἀνέβῃς ὅλους τοὺς ποταμοὺς τῆς ύδρογειος· νὰ γλιστρήσης στὰ θερμὰ νερὰ τῶν ὠκεανικῶν ρευμάτων· νὰ βρῆς τὴν "Ατροπο, τὴν Κλωθὼ καὶ τὴ Λάχεση στοὺς πάγους τοῦ Βοριᾶ· τὸν "Ατλαντα στὶς ἀφρικανικὲς παραλίες· τοὺς Αἰθίοπες στὸν ἴσημερινό, τοὺς κανίβαλους στοὺς ἀντίποδες. Καὶ νὰ μυρολογήσης τὴν ἀπέραντη, τὴν ἄναρχη κι ἀτέλειωτη συντριβή τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων.

Χαχάνισε μὲ σαρκασμό. Καὶ γυρνώντας κατὰ μένα εἶπε λόγια σκληρά:

— 'Ανόητε, μάταιε, ὑπερφίαλε! Μειράκιο μὲ φουσκωμένα μυαλά! Δὲν νιώθεις πόσο ἀπέραντα γελοῖος εἶσαι ἐσύ, ποὺ θέλεις νὰ μυρολογήσης τὰ πάθια καὶ τοὺς καημούς ὅλου τοῦ κόσμου; Σύ, μερμήγκι τῆς γῆς, ποὺ τολμᾶς νὰ ψυωθῆς ὡς τὸν Ἐνα, τὸν Αἰώνιο, τὸν Ἀθάνατο; Τρέμε τὴν ὄργη Του! Φοβοῦ τὴ δικαιοσύνη τοῦ χεριοῦ Του! Σκύβε μπροστὰ στὸ ἄφατο μεγαλεῖο Του! 'Ανόσιε!

"Εκανα τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ, καὶ στὴν ψυχὴ μου γλυκοστάλαξε ἡ γαλήνη.

— "Οχι, γέροντα, τοῦ εἶπα. Μὴ δίνεις τὰ θεϊκὰ στὸν ἄν-

θρωπο, ὅπως δὲν δίνεις τ' ἀνθρώπινα στὸ Θεό. Γι' Αὔτὸν ἐστρατεύθημεν στὴ ζωὴ κι ἐμεῖς, ὅπως ἐστρατεύθης κι ἐσύ. Κόκκος ἄξμου καὶ κάρφος ἀχύρου εἴμαστε ὅλοι στὰ χέρια Του· καὶ τίποτα δὲν γίνεται χωρὶς τὴ θέλησή Του.

"Απλωσα τὸ χέρι καὶ τοῦ 'δειξα τὴ θάλασσα ποὺ ἀχνοφωτιζόταν καὶ ξυπνοῦσε σιγανά, τραγουδιστά, καὶ πρόβαλε ὡς τοὺς ὁρίζοντες:

— Κοίτα τὴ φώκια! "Ἐφυγε καὶ πάει, νὰ τριγυρίσῃ θάλασσες κι ὥκεανούς· νὰ μυρολογήσῃ πάθια καὶ καημούς. "Ακου τὸ σπαραγμό της, καὶ νιῶσε τον, καὶ σεβάσου τον. Καὶ φεύγα κι ἐσύ, μαζὶ μὲ τὴ νύχτα. Τίποτα δὲν σὲ ιρατάει πιὰ πάνω στὴ γῆ τῶν ζωντανῶν. "Ηρθες νυχτερινός, καὶ τ' ἀγαθὰ πνεύματα δὲν ἔρχονται μὲ τὸ σκοτάδι. Ποιὸς εἶσαι; Καὶ τί γυρεύεις; Γιατί ἔφυγες ἀπ' τὸν "Αδη σου; Καὶ πρὸς τί μὲ πειράζεις;

Πῆγε κάτι νὰ μοῦ ἀποκριθῇ, μὰ δὲν τὸν ἄφησα. Σηκώνοντας τὰ χέρια τά κανα σταυρό· καὶ τὸν ξόρκισα, μὲ τὰ λόγια τὰ φοβερά:

— 'Επιτιμᾶ σοι Κύριος, πνεῦμα πονηρόν, φύγε, δραπέτευσον, ἀναχώρησον, δαιμόνιον ἀκάθαρτον καὶ ἐναγέές, καταχθόνιον, βύθιον, ἀπατηλόν, ἄμορφον...

Τὰ λόγια μου χτύπησαν σκληρὰ πάνω του, βυθίστηκαν στὸ πάχος τοῦ σκοτεινοῦ του δγκου. Εἰδα τὸ διακαμό του νὰ γίνεται ἀσαφῆς στ' ἀπομεινάρια τοῦ σκοταδιοῦ· νὰ τρέμη τὸ περίγυρό του καὶ νὰ σμίγη μὲ τὸ χάος.

— "Η αὐτὸς εἶ ὁ Βεελζεβούλ, ἦ κατασείων, ἦ δρακοντοειδῆς, ἦ θηριοπρόσωπος, ἦ ὡς ἀτμίς, ἦ ὡς καπνός, ἦ ὡς ἄρρεν, ἦ ὡς θῆλυ, ἦ ὡς ἐρπετόν, ἦ ὡς πετεινόν, ἷ νυκτόλαλον, ἷ κωφόν, ἷ ἄλαλον, ἷ λάγνον, ἷ δυσῶδες, ἷ φαρμακόφιλον, ἷ ἐρωτομανές, ἷ ἀστρομαγικόν, ἷ φιλόνεικον, ἷ ἀκατάστατον, ἷ ἐωθινόν, ἷ μεσημβρινόν, ἷ μεσονύκτιον, ἷ ἀ-

ωρίας τινός, ή αύγης...

‘Η αύγη πρόβαλε πάνω ἀπ’ τὸ πέλαγος τῆς ἀνατολῆς χλωρορρόδινη, ριγηλή, γαλήνια κι ἀγνότατη. Ξεδιάλυναν οἱ στερνοὶ ἵσκιοι τῆς νύχτας· ἔφευγε τὸ σκοτάδι μὲ ἀπανωτὰ κύματα. Κι ἐκεῖνος, ἀπόμενε ἀκόμα σκιὰ μέσα στὶς στερνὲς σκιές, ἐλάχιστη, ἀόρατη, ὡσὰν ἔτοιμη νὰ λιγοθυμήσῃ. Μόνο τὰ μάτια του τὰ γλαρά, τὰ γαλανά, ἥσαν ὄλοφωτα· καὶ ζοῦσαν, καὶ κοιτοῦσαν τὸν ἐρχομὸ τοῦ φωτός. Κι ἔκλαιγαν...

— ... ἡ κρημνῶν, ἡ ἐκ λάκου, ἡ καλαμῶνος, ἡ λίμνης, ἡ ἐκ στέγης λουτροῦ, ἡ ἐκ μνήματος εἰδωλικοῦ, ἡ ὅθεν ἴσμεν καὶ οὐκ ἴσμεν. Φιμώθητι, φοβήθητι, φύγε...

Σταμάτησα τὴ συνέχεια τοῦ ἱεροῦ λόγου. Καὶ φώναξα, καὶ κραύγασα, κι ἀλάλαξα μὲ ἀπελπισία, μὲ συντριβή, μὲ λατρεία:

— Φύγε! Φύγε! Φύγε!

Κι ἔφυγε. Ἐσμιξε ὁ ἵσκιος του μὲ τοὺς ἄλλους ἵσκιους. Γίνηκε σκότος στὸ σκότος, καὶ φῶς στὸ φῶς. Μόνο τὰ μάτια ἀπόμειναν γιὰ λίγο ἀσώματα καὶ μετέωρα, σταλάζοντας δάκρυα πού, ἵσως, νὰ ἥσαν ἡ πρωινὴ δροσιά.

Κι ἐκεῖ ποὺ στεκόταν, ποὺ ἀκουμποῦσαν τὰ γέρικα πόδια του κύλησε κι ἔπεσε, στὸ ξανέμισμα τοῦ πλάνου ἴσκεροῦ κορμιοῦ, τὸ βαρὺ ροῦχο ποὺ τὸν σκέπαζε: ‘Ἐνα κανελὶ πανωφόρι παλιό, ξεβαμμένο, τριμμένο, βρώμικο, λεκιασμένο κρασί, δυσῶδες ἀπὸ ἀμαρτία καὶ μυρωμένο ἀπὸ ἀγιοσύνη· ποὺ ὅρμησα, τ’ ἄρπαξα, τό σφιξα στὴν ἀγκαλιά μου κλαίγοντας, καὶ τὸ πότισα δάκρυα ἀπέραντης λατρείας.

Μ. Καραγάτσης

ΕΝΑ ΓΕΥΜΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ

Ενα μουντὸ πρωινὸ χινοπωριάτικης ἡμέρας, παραμονὲς τῶν Χριστουγέννων, ἐδῶ καὶ είκοσιπέντε τούλάχιστον χρόνια, ὁ Εύρυσθένης Τσανάκας, λόγιος καὶ συγγραφέας καὶ ἀνθρωπος κολασίμων παθῶν, ἔπερνε τὸν καφέ του στὸ ὑπόστεγο τοῦ μικροῦ καφενείου τῆς Δεξαμενῆς στοῦ κὺρ Γιάννη. Τὸν ἔπινε καὶ ἐδιάβαζε τὴν ἐφημερίδα του, ἐπισκοπῶντας καὶ ἀπὸ ἀταβισμὸν ζουλαπιοῦ τὰ περίγυρα, ὅσμιζόμενος καὶ τὴν ἀτμόσφαιρα.

‘Ο Εύρυσθένης Τσανάκας! Τρομερὸ πρόσωπο, ἀνθρώπος πολυφαγάς, καυγατζῆς, χωρικός, θρασύδειλος, τύραννος καὶ δοῦλος. Κακολόγος, κακόσουρτος, βραδύς, ἀλλὰ παρατηρητικὸς καὶ συγγραφέας μὲ κάποιο ταλέντο.

Εἶνε πεθαμένος ἐδῶ καὶ εἴκοσι χρόνια τὸ λιγότερο. Υστερα ἀπὸ τόσον καιρό, καὶ ὁ Θεὸς ἀκόμα θὰ τὸν συγχώρησε. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ αὐτοῦ. ‘Ο Εύρυσθένης Τσανάκας, λοιπόν, ἐκεῖνο τὸ πρωί, ἔκαμε τὴν τύχη του.

“Οπως παραφύλαγε, ἀνασηκωμένος σὲ μιὰ στιγμή, συνέλαβε μὲ τὸ μάτι τὸ ξεκομμένο γαλόπουλο ποῦ κατέβαινε ἀπὸ τὸ Λυκαβηττὸ σαστισμένο καὶ παραπατῶντας.

Ἐκαθόμουν ἀκριβῶς ἀντίκρυ του καὶ παρακολουθοῦσα τὴ σκηνή. Ὁ Τσανάκας τὸ ἥξερε καὶ μὲ ὑπόβλεπε. Ἡμαστε φίλοι, ἀλλὰ καὶ ἔχτροι μαζύ. Μ' ἀγαποῦσε καὶ δὲ μὲ ὑπόφερε. Τὸν ἐκαφτηρίαζα ἐκεῖ ποῦ πονοῦσε καὶ ἐφρύαζε. Καὶ τὸ πιὸ ποῦ τὸν λυσσοῦσε ἦταν ὁ ἀφελὴς καὶ παιγνιδιάρικος τρόπος μου.

Τὸ γαλὶ ὡς τόσο κατέβαινε· ἔφτανε τώρα στὸ διάμεσο τῶν δύο καφενείων, ἥσαν τότε δύο τὰ καφενεῖα τῆς Δεξαμενῆς, κ' ἐκεῖ ποῦ κοντοστάθηκε ἀναποφάσιστο ἀκόμα, ὁ Εύρυσθένης Τσανάκας εὐρέθηκε στὸ πλάϊ του. Εἶχε πάρει ἀπὸ κάτω ἔνα ξεροκάλαμο καὶ διαγράφοντας ἡμικύκλιο, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τοῦ ἔκοψε μὲ τὸ σῶμα του τὸ δρόμο, ἐνῷ ἀπὸ τὴν ἄλλη, τάπα, τάπα, μὲ τὴ βέργα, τῶφερνε πρὸς τὸ καφενεῖο. Συγχρόνως μὲ λίγη ψύχα ψωμιοῦ ποῦ ἔτριβε μὲ τὸ ἄλλο του χέρι, καθησύχαζε τὸ πουλερικό, ποῦ ἀναθαρρεμένο ἔτσι, παρασύρονταν πρὸς τὴν κατεύθυνση ποῦ τοῦ ἐδινε ὁ Τσανάκας. Ἡτανε δὲ αὐτή, μιὰ παράγκα κολλημένη στὸ καφενεῖο, καὶ ποῦ ἐψυλάγονταν τὰ καθίσματα τοῦ καλοκαιριοῦ. Ἐκεῖ ὅταν τὸ ἔφτασε, ἄνοιξε τὴν πόρτα καὶ ἀφοῦ ἔσπρωξε τὸ γαλὶ μὲ τὸ ξεροκάλαμο μέσα, τὴν ἔσυρε πάλι πρὸς αὐτὸν καὶ τὴν ἔκλεισε.

Ἐφώναξε τότε τὸν μικρὸν τοῦ καφενείου καὶ τοῦ εἴπε, κυττάζοντας καὶ πρὸς ἐμένα ὑποπτα, ἀλλὰ καὶ κάπως ἔξευτελισμένα:

— "Ακου, Θανάση, μέσ' στὴν ἀποθήκη εἶνε ἔνα γαλόπουλο, ἀν τὸ ζητήσῃ κανένας, τὸ δίνεις. "Αν ὅχι, τὸ κρατεῖς κλεισμένο· τὸ μεσημέρι ἐγὼ θὰ γυρίσω ἀπὸ δῶ. 'Αγόρασέ του καὶ λίγο καλαμπόκι καὶ βάλε του σ' ἔνα πιάτο καὶ νερό.

Γυρίζοντας σ' ἐμένα, πᾶμε; μοῦ λέει, κατεβαίνεις ἢ θὰ καθήσῃς ἐδῶ;

— Κατεβαίνω, τοῦ ἀπάντησα, καὶ σηκώθηκα.

Ἐπήραμε τὴν ὁδὸν Πινδάρου σιωπηλοὶ γιὰ κάμποσα λεπτὰ καὶ ὑποβλεπόμενοι.

Ἄξαφνα μοῦ λέει: Ξέρεις τί γένεται αὐτὸ τὸ πουλὶ μὲ πατάτες στὸ φούρνο; λουκοῦμι. Ἄν δὲν τὸ γυρέψουν ὡς τὸ μεσημέρι, θὰ τὸ κόψω. Θὰ πῶ τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ τοῦ Καρκαβίτσα νὰ τὸ φᾶμε τὸ βράδυ. Ἡ ἀφεντιά σου δὲν ξέρω τί θὰ κάμης. Θάρθης;

- Βρὲ ἀδερφέ...
- Νὰ χαθῆς, γελοῖε, μὲ διέκοψε, καὶ ἔχωρίσαμε. Τὸ ἀπόγιομα ἥρθε ὁ Παπαδιαμάντης καὶ μὲ βρῆκε.
- Τί θὰ κάμουμε, μοῦ εἶπε, τὸ βράδυ θὰ πᾶμε;
- Ποῦ;
- Στοῦ κὺρ Γιάννη. Ὁ Τσανάκας, λέει, ἔχει ἔνα γαλόπουλο μὲ πατάτες. Ἔγὼ δὲν τρώω κρέας σήμερα, ἀλλὰ ἀνθέληγες...

- Μὰ τί ἔγινε, τοῦ εἶπα, δὲν τὸ ζήτησε κανένας;
- Ποιό;
- Τὸ γαλόπουλο. Τί δὲν ξέρεις;
- Δὲν ξέρω τίποτε.
- Βρὲ ἀδερφέ, αὐτὸ τὸ γαλόπουλο ὁ Τσανάκας τὸ παραπλάνησε τὸ πρωὶ ξεκομμένο, ὅπως εἶπε, ἀπὸ κοπάδι, καὶ τόκλεισε στοῦ κὺρ Γιάννη καὶ τώκοψε. Θέλεις τώρα νὰ πᾶμε, δὲ θέλεις; Ἡ γνώμη μου εἶνε νὰ φᾶμε στοῦ Πανταζῆ (ἔνα μπακάλικο στὴν ὁδὸν Ἀναγνωστοπούλου) καὶ νὰ τάφησουμε αὐτά.

- Δίχως ἄλλο, ἀπάντησε ὁ Παπαδιαμάντης. Καὶ ἐπρόσθεσε: Αὐτὸ μοῦλειπε νάρτυθῶ τέτοια μέρα σήμερα καὶ μὲ πουλὶ κλεμμένο. Στοῦ Πανταζῆ λοιπόν. Ἐληές, ταραμά, χαλβὰ καὶ γιὰ σένα κάτι ἀκόμα θὰ βρεθῆ.

Αὐτὸ καὶ ἔγινε. Τὸ βράδυ ἀντάμωσα μὲ τὸν Παπαδιαμάντη στοῦ Ζαχαράτου καὶ ἀνεβήκαμε σιγὰ - σιγὰ τὴν ὁ-

δὸν Ἀγχέσμου. Μιλούσαμε γιὰ τὸ γαλόπουλο, γιὰ τὴν πράξη αὐτὴ τοῦ Τσανάκα, μισὴ κλοπὴ καὶ μισὴ εὔρημα, κατὰ τὸν Παπαδιαμάντη, ποῦ δὲν τὴν συγχωροῦσε, τὸ περισσότερο, λόγω τοῦ νηστίσιμου τῆς ἡμέρας.

— Τέτοια μέρα κρέας, ἐπανελάμβανε, καὶ κλεμμένο...

Ἐφάγαμε ἀσκητικὰ οἱ δυό μας, χωρὶς πολλὲς κουβέντες καὶ χωρὶς θόρυβο καὶ μείναμ' ἐκεῖ ὡς φτασμένα σχεδὸν τὰ μεσάνυχτα.

Ἐγὼ ἐκάπνιζα, κ' ἐκεῖνος κουτσόπινε καὶ κάπνιζε. "Ητανε ὅμως στρυφνὸς καὶ στὰ νεῦρα του.

— Δὲν εἶνε κρασὶ αὐτό, μοῦ ἔλεγε, Μιλτιάδη, εἶνε πετρέλαιο. Μόνον ὁ Καχρημάνης κι' ὁ Κόπανος, κατὰ δεύτερο λόγο, ἐπρόσθετε, τί τὰ θέλεις αὐτά... Τοὺς Πανταζίδες...

Τὸ πρωὶ τῆς ἄλλης ἡμέρας, ἔνα βροχερὸ καὶ κρύο πρωινό, ἐλαφροὶ καὶ σὰν φοβισμένοι χτῦποι στὴν πόρτα μου μὲξύπνησαν. Θὰ ἥτανε ὡς 8 1/2 - 9 ἡ ὥρα.

— Ποιός; ρώτησα μισοκοιμισμένος.

— Ἐγώ, δ 'Αλέξαντρος.

— Ποιός;

— Ὁ Παπαδιαμάντης.

— Ἐφτασα, τοῦ ἀποκρίθηκα, σηκωνόμενος νὰ τοῦ ἀνοίξω.

— Δὲν εἶνε ἀνάγκη, ἐμουρμούρισε, ἥρθα νὰ σου πῶ, γιὰ νὰ μὴν τὸ μάθης ἀπὸ τοὺς ἄλλους, πώς ἐγὼ ψὲς τὸ βράδυ ποῦ χωρίσαμε, πέρασα ἀπὸ τοῦ κὺρ Γιάννη.

— Τί!:

— Πέρασ' ἀπ' τὰ παιδιὰ καὶ κάθησα καὶ λίγο μαζί τους. "Ηθελα νὰ ξεπλύνω τὸ στόμα μου ἀπὸ κεῖνο τὸ παλιόκρασο τοῦ Πανταζῆ.

- Καὶ νὰ πάρης καὶ μεζέ, βέβαια, εἶπα, ἀνοίγοντας τὴν πόρτα μου.
- Σὲ ντρέπομαι, μοῦ εἶπε χαμογελῶντας, ἐνῷ μ' ἐκύτταζε.
- Δυὸς πατατοῦλες, ἐπρόσθεσε.
- Κι' ἀπὸ τὸ γαλόπουλο, τίποτε; ρώτησα.
- Μοῦχαν φυλάξει τὸ μερδικό μου, εἶπε, καὶ γιὰ νὰ μὴ τοὺς προσβάλω, ἔφαγα καὶ τὸ σηκώτι. Ἀπ' τὸ ἄλλο ὅμως, σοῦ ὀρκίζομαι, οὕτε μπουκιά.
- Καὶ ποιοὶ ἥτανε; ρώτησα, γιὰ νὰ τὸν βγάλω ἀπ' τὴν στενοχώρια ποῦ ἔβλεπα νὰ βρίσκεται τὸ περισσότερο, παρὰ γιὰ νὰ μάθω γνωστὰ πράγματα.
- 'Ο Τσανάκας, ὁ Καρκαβίτσας, ὁ Πασαγιάννης κι' ὁ κύριος Γιάννης τῆς Δεξαμενῆς.
- Κανένας ἄλλος;
- Κι'... ἐγώ, εἶπε, χαμογελῶντας, καὶ ἔφυγε...

M.Μαλαζάσης

ΚΕΙΝΟΣ Ο ΣΟΥΤΡΑΥΛΗΣ

Toῦ Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου

Εκτὸς ἀπὸ τὴν Ζάκυνθο καὶ τὴν Σκιάθο, δὲν ξέρω ἄλλο μέρος στὴν Ἑλλάδα, ποὺ νὰ σὲ προκαλεῖ νὰ διαβάσεις τὴν ποίηση πάνω στὸ τοπίο. Καὶ ὅσο γιὰ τὴν Ζάκυνθο, ἀκόμα καὶ μετὰ τοὺς σεισμοὺς ποὺ ἀφανίσανε τὴν παλιὰ πόλη, ἀπόμεινε ὁ λόφος τοῦ Στράνη καὶ τὸ Ἀκρωτήρι, ὅπου τὴν ἀνοιξη, ἂν στήσεις αὐτὶ κι ἔχεις τὴν χάρη, μπορεῖς ν' ἀφουγκραστεῖς «ἀνάκουστους κιλαϊδισμοὺς καὶ λιγοθυμισμένους». Μὰ σὰν τί ν' ἀπόμεινε ἀπὸ τὴν Σκιάθο τῆς θεια-Σκεύως τῆς Γιαλινίτσας, τῆς Φραγκογιαννοῦς καὶ τῆς Μοσχούλας; Αὔτὸς ὁ ντελικάτος κόσμος, ποὺ κάθε τόσο ἔλεγε «ἀδόξα σοι ὁ θεός, γλιτώσαμε κι αὐτὴ τὴν φορά», πῶς ν' ἀντέξει τὴ θεομηνία τῆς ἀξιοποίησης, ποὺ δὲν τό χει σὲ τίποτα νὰ μασκαρέψει τὸ λιμανάκι τῆς Σκιάθου σὲ Τουρκολίμανο μὲ ντισκοτὲκ καὶ χρωματιστὰ λαμπιόνια; Τὸ λιμανάκι, ὅπου ὁ Μάνος τοῦ Κορωνιοῦ, λεμβοῦχος ψαράς, ἔδεινε τὴ βάρκαν του καὶ ἐκοιμᾶτο ὑπνον χορευτόν, μελετῶν τὴν πούλιαν καὶ ὅλα τὰ μυστήρια τοῦ οὐρανοῦ... Τόποι ἀμαρτίας, λέει, τὰ μέρη ὀλόγυρα στὴ λίμνη, ὅπου φύτρωναν τὰ ἵτσια τῆς Πολύμνιας, καὶ στοὺς χαριτωμένους λοφίσκους μὲ τὶς κου-

κουναριές καὶ τὰ λιόδεντρα, μὲ τὰ ναῦδρια καὶ τὸ κοπάδι τοῦ κουμπάρου Σταθαροῦ, τώρα τὰ τσιμεντένια μπαγκαλόους — ὕψιστε Θεέ! — καὶ τ' ἄλλα τουριστικὰ τερατούργήματα. Πῶς ν' ἀντέξει τὸ ντελικάτο νησί σ' αὐτὴ τὴν εἰσβολὴν τῆς σύγχρονης βαρβαρότητας; Τὸ λόφο τοῦ Στράνη καὶ τ' Ἀκρωτήρι, ποὺ λέγαμε, τὰ φύλαξαν γιὰ τὴν ὥρα οἱ Ζαχυνθινοὶ νόμπιλοι ποὺ τὰ κατέχουν· μὰ τὴ σκιαθίτικη φτωχολογιὰ δὲν τὴ σώζει τίποτε.

Τὴ νιώθεις πιὰ τὴ στάση αὐτῶν ποὺ τ' ἀποφάσισαν νὰ μὴν πᾶνε ποτὲ στὴ Σκιάθο καὶ προτιμοῦν νὰ τὴν περιδιαβάζουν στὶς σελίδες τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἡ περίπτωσή τους μοῦ θυμίζει τὴν ιστορία τοῦ καπτα-Νικόλα ποὺ μοῦ τὴ διηγήθηκε κάποτε ἔνας γέρος Σκιαθίτης, ὁ μπαρμπα-Όδυσσέας:

«Στὰ δεκαοχτώ μου χρόνια», μοῦ ἔλεγε, «ταξιδεύτηκα στὴν Ἀμερική. Ἐκεῖ μπαρχάρησα σ' ἔνα ψαράδικο καὶ βγάναμε τόνους. Ο καπετάνιος ἦταν πατριώτης μου, ἀλλὰ εἶχε κάπου σαράντα χρόνια νὰ πατήσει στὸ νησί. Μιὰ φορὰ μὲ ξεμονάχιασε καὶ μοῦ λέει:

- "Ηθελα, μπρέ, νὰ σ' ἀρωτήσω... Ἐκείνη ἡ κοπελιὰ στὸν ἀνήφορο, κατὰ τὴν Παναγίτσα, τί γένεται;
- Ποιὰ κοπελιά, καπτα - Νικόλα;
- "Αντε, μπρέ, δὲν καταλαβαίνεις... Ποὺ ἔχει μιὰ μουριὰ στὴν αὔλήν...

Μὲ τὰ πολλὰ κατάλαβα:

- Μὰ ποιὰ κοπελιά, καπετάνιε; τοῦ λέω. Ἐκείνη παντρεύτηκε, ἔκανε παιδιὰ κι ἀγγόνια, εἶναι γριὰ τώρα...
- "Ωωχ! μοῦ κάνει. Ντίπου χαμένος εἶσαι... Δὲν καταλαβαίνεις...

Κι ἔφυγε. "Αλλη κουβέντα δὲν ἀλλάξαμε ἔνα χρόνο ποὺ

δούλεψα σ' ἔκεινο τὸ καράβι».

Ξαναδιηγήθηκα τὴν ἱστορία, ὅχι μονάχα γιατὶ μοῦ τὴν εἶπε ἔνας ἀνθρωπος ποὺ πρόλαβε νὰ δεῖ μὲ τὰ μάτια του τὸν Παπαδιαμάντη — ἀλλιώτικα ἀπόκοσμο γιὰ μᾶς σήμερα —, ἀλλὰ καὶ γιατὶ πιστεύω πῶς θὰ τὴ διηγόταν κι ἔκεινος μὲ τὸ δικό του τρόπο. "Οσο γιὰ τὸν μπαρμπα - 'Οδυσσέα, τὸν εἶχα συναντήσει ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια σὲ μιὰ ἀπόμερη παραλία τοῦ Μαλιακοῦ, κοντὰ στ' Ἀχλάδι. Εἶχε βγεῖ ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ στέγνωνε στὸν ἥλιο, κουκουβισμένος σὲ μιὰ γωνιά· κορμὶ ἀσπρουλιάρικο, μιὰ ἄρμάθια κόκαλα, σὰν ἔκεινες τὶς κουβαριασμένες ρίζες ποὺ ξεβράζει ἡ θάλασσα καὶ ξασπρίζουνε τὸ καλοκαίρι στὴν ἀμμουδιὰ — «ἔρημα γιαλόξυλα, λεῖα, ἀσπρουδερά, λείψανα παλαιῶν καὶ ἀγνώστων ναυαγίων, διηγούμενα ἀφώνους ἱστορίας συμφορῶν καὶ πνιγμῶν ὀλέθρου», ποὺ θά 'λεγε ὁ Παπαδιαμάντης. Κάθισα κοντά του καὶ τοῦ 'πιασα κουβέντα. 'Ανοιχτόκαρδος ἀνθρωπος. Παλιὸς ναυτικὸς ἀπὸ τὴ Σκιάθο, εἶχε καταλήξει μὲ τὶς συμπεθερὶες φύλακας στὰ περιβόλια τοῦ παπα - Βασίλη, ἀντίκρυ ἀπὸ τὸ Φάρο τῆς Λιχάδας. 'Οδυσσέας ὄνομα καὶ πράμα.

Παραξενεύτηκα ποὺ κολυμποῦσε ἀκόμα καὶ τὸν ρώτησα γιὰ τὴν ἥλικία του.

- Εἶμαι στὰ ὄγοδόντα δύο, μοῦ ἀπάντησε μὲ καμάρι.
- Μὰ ἐσύ θὰ θυμᾶσαι καὶ τὸν Παπαδιαμάντη, τοῦ παρατήρησα χωρὶς νὰ κάνω λογαριασμούς.

- Τὸν θυμοῦμαι, μοῦ λέει. Μὲ τὰ γένια του, σὰν παπὰς ἥτανε. Ἐψελνε στοὺς Τρεῖς Ιεράρχες. Καὶ θυμοῦμαι ποὺ ἔλεγαν: Αὐτὸς εἶναι ὁ Παπαδιαμάντης!

Λογάριασα τὰ χρόνια καὶ «μεγάλην ἔξεδήλωσα ἔκπληξιν», ὅταν διαπίστωσα πῶς στ' ἀλήθεια μποροῦσε νὰ ἔχω μπροστά μου ἔναν ἀνθρωπό ποὺ εἶχε δεῖ μὲ τὰ μάτια του

τὸν Παπαδιαμάντη. "Ως τότε γιὰ μένα βρισκόταν πολὺ μακριά· δὲν ἐννοῶ βέβαια στὴν «ἄνω καλιὰν τῶν ἀγγέλων», ἀλλὰ ὁ πωσδήποτε στὰ ὅρια τοῦ παραμυθιοῦ, ἐνὸς παραμυθιοῦ ποὺ ἐρχόταν, ὅπως ὅλα τὰ παραμύθια, ἀπὸ τὰ παιδικά μου χρόνια.

Θυμᾶμαι πότε ἄκουσα τὸ πρῶτο του διήγημα· ἦταν ἡ *Παιδικὴ Πασχαλιὰ* καὶ μοῦ τὴ διάβαζε ὁ πατέρας μου, ποὺ μὲ προγύμναζε, στὸ ἐπάνω δωμάτιο τοῦ σπιτιοῦ μας, πρὶν μᾶς τὸ κάψουν οἱ Γερμανοί — στὸ δωμάτιο ποὺ τὸ βορινό του παράθυρο τό ἔκλεινε τὸ φύλλωμα μιᾶς μεγάλης μουριᾶς:

- 'Η δική μου ἡ λαμπάδα εἶναι καλύτερη.
- "Οχι, ἡ δική μου.
- 'Εμένα ὁ πατέρας μ' τὴν ἐδιάλεξε κι εἶναι πιὸ καλή.
- 'Εμένα ἡ μάνα μ' τὴν ἐστόλισε μοναχή της.
- Καὶ ξέρει νὰ κάνει λαμπάδες ἡ μάνα σ';

Αὐτὸς ὁ παιδικὸς διάλογος εἶναι ὀκόμα στ' αὐτιά μου καὶ τὸν γράφω καὶ τώρα ἀπὸ μνήμης. "Ηταν ἡ μαγεία τοῦ Παπαδιαμάντη; Πάντως ἡ ποίηση, σὰν τὸ σπόρο, γιὰ νὰ ριζώσει δὲ φτάνει νὰ πέσει σὲ χῶμα, ἀλλὰ νά 'ναι κι ἡ ὥρα καλή." Ήμουν τότε στὴ δευτέρα ὄχταταξίου, Κατοχή, τὸ Γυμνάσιο πέντε ὥρες μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό μας. Πῶς λειτουργοῦσε μέσα σ' ἔκεινη τὴ συμφορὰ οὕτε ποὺ θυμᾶμαι. Θυμᾶμαι μονάχα πῶς διάβαζα στοὺς ἵσκιους καὶ πήγαινα κι ἔδινα ἔξετάσεις ως «κατ' οἶκον διδαχθείς», πέντε ὥρες μὲ τὰ πόδια, ἀπὸ μονοπάτι σὲ μονοπάτι κι ἀπὸ ρουμάνι σὲ ρουμάνι, γιὰ νὰ μὴν πέσουμε σὲ γερμανικὰ μπλόκα. Δὲν μπορῶ νὰ πῶ δὲι πεινάσαμε στὴν Κατοχή, ἀλλὰ στοὺς τελευταίους μῆνες, πρὶν ἀρχίσει ὁ θέρος, δυσκολευόμασταν πολύ. "Ηταν κι οἱ χρονιὲς ἀνάποδες, δὲν ἔβρεχε, μονάχα παγωνιές, καὶ δὲν φύτρωναν οὕτε λάχανα. Οὕτε κι οἱ ὅρνι-

θες γεννοῦσαν. Τὸ Πάσχα τοῦ '43 ἡ μάνα μου γύρισε ὅλο τὸ χωριό, σπίτι τὸ σπίτι, γιὰ νὰ βρεῖ ἔνα αὐγό, νὰ μοῦ τὸ βάψει στὸ μπρίκι τοῦ καφὲ καὶ νὰ τὸ πάρω μαζί μου στὴν ἀνάσταση. 'Αλλὰ ὅπως καὶ νά 'χαν τὰ πράγματα, ἥταν ἀνοιξη, ἡ ἀνάσταση γινόταν τὴν αὐγή, στὸ βυζαντινὸ μοναστήρι, ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, τὸ ἀστέρι ἔλαμπε ψηλὰ — ὁ αὐγερινὸς ἡ ὁ γελαντζῆς — τ' ἀηδόνια στὶς ρεματιές μὲ τὰ πλατάνια σὲ τρέλαιναν κι ἡ παιδικὴ ψυχὴ ἥταν πρόσφορη σὲ κάθε πνοή. Μ' ἔνα ξυγκοκέρι γιὰ λαμπάδα καὶ τὸ κόκκινο αὐγό μου ξανάλεγα μπρὸς στὴ φλόγα ποὺ τρεμόπαιζε τὰ λόγια τοῦ Παπαδιαμάντη:

- 'Η δική μου ἡ λαμπάδα εἶναι καλύτερη.
- "Οχι, ἡ δική μου.

Κι ῦστερα; «Τὸ Σάββατο τὸ βράδυ θά 'ρθει ἡ κουρούνα νὰ φέρει τὸ τυρὶ καὶ τὸ κρέας, καὶ τότε νὰ ἴδεις χαρὲς ὁ Εὐαγγελινός, σὰν ἀκούσει κρὰ - κρὰ τὴν κουρούνα νὰ χτυπᾷ τὸ παραθύρι...» Δὲν ἥρθε βέβαια. Τὸ ἵδιο καλοκαίρι μπῆκαν κι οἱ Γερμανοὶ καὶ τὰ κάμανε λίμπα. 'Αργότερα ἀκολούθησαν καὶ τ' ἄλλα σχολικὰ διηγήματα: *Τῆς κοκκώνας τὸ σπίτι, ἡ Ύπηρέτρια, ἡ Σταχομαζώχτρα* — «μεγάλην ἐξεδήλωσεν ἔκπληξιν ἡ γειτόνισσα τὸ Ζερμπινιώ...». 'Ετσι ἄρχισε ἡ γλυκόπικρη μαγεία.

'Ωστόσο στὴ Σκιάθο δὲν πήγα παρὰ μονάχα πέρσι τὸ Πάσχα, παρ' ὅλο ποὺ ὁ νοῦς μου τριγύριζε συχνὰ στὰ ρόδινα ἀκρογιάλια καὶ στὰ ποτόκια της.

Βασίλευε ὁ ἥλιος πίσω μου κι ἐγὼ ἀκούμπισμένος στὴν κουπαστὴ ἀγνάντευα τὴν τερπνὴν νῆσον Τσουγκριὰν κι ἀντίκρυ τὸ νησὶ ποὺ πάνω του ὁ Παπαδιαμάντης μοντάρησε τὸν κόσμο. Κι ὅμολογῶ ὅτι ἔνιωσα ἀφατη ἀγαλλίαση, ὅταν σὲ λίγο πρόβαλε σκοτεινὴ ἡ Μαυρομαντηλού, σκυμμένη στὸ γιαλό. Μέσα στὴν ἀμφιλύκη τὴν ἔβλεπα νὰ σαλεύει

μακρόθεν καὶ νά νεύει διὰ τῆς κεφαλῆς εἰς τὸν θρασὺν ναυβάτην.

Κρατοῦσα στὰ χέρια μου τὸν Βαρδιάνο στὰ σπόρκα καὶ μόλις πιὸ πρὸν εἶχα ξαναδιαβάσει τὶς πρῶτες σελίδες. "Ετσι, ὅταν τὸ καράβι ἔστριψε τὸν κάβο, γιὰ νὰ μπεῖ στὸ λιμάνι, εὔκολα ἀναγνώρισα τὶς Πλάκες, ποὺ ἐξαπλοῦνται εἰς μῆκος ὄκτακοσίων βημάτων πρὸς τὸ πέλαγος, προκύπτουσαι ἀπὸ τῆς ἀκτῆς, μακρὸς λαιμὸς ἐντὸς τῆς θαλάσσης, ἀπολήγων ἔνθεν καὶ ἔνθεν εἰς τὸν Μεγάλον Κάππαριν, εἰς τὸν Μύτικα καὶ εἰς τὸ μονῆρες καὶ πελαγωμένον Κατεργάκι, τὰ μὲν ὑψηλοὺς ὄρθιους βράχους, τὰ δὲ μάρμαρα χθαμαλά, ἀλίπληκτα. 'Ανάμεσα εἰς τὶς Πλάκες καὶ εἰς τὴν Σπηλιά, πρὸς ἀνατολάς, εύρισκετο ὁ ἀρσανᾶς τῶν Μαθηναίων. Καὶ σύρριζα εἰς τὸν βράχον ἥτο κτισμένον καὶ τὸ σπιτάκι τῆς γριᾶς Σκεύως τῆς Γιαλινίτσας. Δὲν ξεχώριζα βέβαια οὕτε τὸν ἀρσανὰ οὕτε τὸ σπιτάκι. "Ομως ἡ τύχη τό φερε νὰ φτάσω στὴ Σκιάθο σούρουπο, ὅταν ἡ φαντασία συμπληρώνει ὅσα τὸ βλέμμα δὲν μπορεῖ νὰ διακρίνει.

Κι ὅμως, ὅλες τὶς μέρες ποὺ ἔμεινα στὸ νησὶ σκιρτοῦσα σὰν τὰ κατσίκια τοῦ Σταθαροῦ, κάθε φορὰ ποὺ διάβαζα τὸν Παπαδιαμάντη πάνω στὰ πράγματα. Χρειάστηκε βέβαια ν' ἀφήσω πίσω μου τὸ ξενοδοχεῖο Ἄλκυών, τὶς βιτρίνες τῆς ἀποβάθρας μὲ τὰ φολκλορικὰ ἐνθύμια καὶ τοὺς τουρίστες, ν' ἀφήσω ἀκόμα καὶ τὸ σπίτι του, μιὰ καὶ δὲν μπορεῖς ἐκεῖ νὰ μείνεις μόνος, νὰ παραμερίσω τέλος ἔνα σωρὸ παράταιρους ἥχους καὶ νὰ στήσω αὐτί, γιὰ ν' ἀκούσω τὴ φωνή του — μιὰ προσπάθεια σὰν κι ἐκείνη ποὺ μοῦ τ'υχε μὲ τὸν Μπεφάνη τὸ Λάζο:

Κατέβαινα ἔνα μεσημέρι ἀπὸ τὸν "Άγιο Χαράλαμπο καὶ κάθισα στὴ ρίζα μιᾶς ἐλιᾶς νὰ ξαποστάσω, ὅταν εἶδα νὰ

κατηφορίζει μ' ἀνάλαφρο περπάτημα, σχεδὸν πηδηγτό, ἔνα μικρόσωμο γεροντάκι. Ἡρθε κοντά, μοῦ ζήτησε τσιγάρο, κουκουβίστηκε δίπλα μου καὶ πιάσαμε κουβέντα. Μάζευε ραδίκια, νὰ μὴ βαραίνει τὶς νυφάδες του, ποὺ τοὺς ἄφησε ὅλη τὴν περιουσία, διακόσιες ρίζες, αὐτὸς δὲν ἔχει παράπονο, μόνο ποὺ τὰ δέντρα δὲν τὰ φροντίζουν, ἄλλαξε ὁ κόσμος, ἔμαθε στὸ ἔτοιμο. Δὲν μπορεῖ κιόλας νὰ σταθεῖ σ' ἔνα μέρος, τοῦ ἀρέσει νὰ γυρίζει στὶς ἐξοχές, αὐτὸς ἀν σταθεῖ σ' ἔνα μέρος θὰ τὸν βρεῖ ὁ Χάρος. Γι' αὐτὸ τὸ σκάει, μιὰ ἐδῶ μιὰ ἐκεῖ, ὅπως τό σκασε κι ἀπὸ τὰ μαγειρεῖα στὸ Ἀφιὸν Καραχισάρ, ποὺ οἱ Τοῦρκοι μπῆκαν ἀπ' τὴν μιὰ τὴν πόρτα κι αὐτὸς ξεπόρτισε ἀπ' τὴν ἄλλη μὲ τὴν πατσαβούρα τῆς λάντζας στὸ χέρι, δώδεκα χρόνους στρατιωτικὸ, Σαραντάπορο, Κιλκίς, Βεσσαραβία — ἐνονόματι τοῦ νόμου καὶ τοῦ Κονδύλη, δὲ χάριζε κάστανα —, 'Αλμυρὰ "Ερημος. 'Ονόματα ποὺ σπίθιζαν μέσα στὶς ἀσυνάρτητες διηγήσεις του καὶ σημάδευαν τὴν τρεκλὴ πορεία του. Μύριζε οὖζο, ἔβγαλε τὸ γαραφάκι ἀπ' τὴ σακούλα μὲ τὰ ραδίκια, τράβηξε μιὰ γουλιὰ καὶ μοῦ τὸ πρόσφερε. Τὸν ρώτησα γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη. «Τά 'πινε», μοῦ λέει. Παρέα μὲ τὸν πεθερό του τὸν Μπεφάνη, τὸν Λυμπέρη, τὸν Χατζή, τὸν Οίκονόμου — τά 'πιναν στὴν ταβέρνα τοῦ Λυμπέρη. 'Ο Οίκονόμου ἦταν ἄρχοντας, ἀλλὰ τὸ χέρι δὲν τὸ βαζε στὴν τσέπη. Πῆγαν μιὰ φορὰ στὸν Ξάνεμο νὰ πάρουν ἀγγούρια, τοὺς βγῆκε μπροστὰ ὁ μποσταντζής, ὁ Χιώτης. Εἶναι δικό μου τὸ χτῆμα, τοὺς λέει, τό χω ἐγὼ τώρα. Ξέρεις, τοῦ λένε, ποιὸς εἶναι αὐτός; Αὐτὸς εἶναι ὁ Παπαδιαμάντης.

'Ο μπαρμπα - Μπεφάνης ἔσβησε τὸ τσιγάρο μὲ τὸ δάχτυλο στὴν πίπα ἀπὸ ἀγιόκλημα, τὸ φύσηξε καὶ κατηφόρισε στὸν ἐλαιώνα ἀνάλαφρος — κι ἀδύνατος εἰς τὰ μυαλά, ὅπως καὶ πᾶς θνητός. Κι ἐγὼ πίσω του συναρμολογοῦσα τὶς

φράσεις του παίρνοντας λέξεις ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ, ἀπὸ τὶς κουβέντες ποὺ βγαίνανε φύρδην μίγδην, σχεδὸν ἀκατάληπτες, ἀπὸ τὸ φαφούτικο στόμα του ποὺ ἄχνιζε οὕζο, ἀνάκατες μὲ ὄνόματα τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Καὶ στὸ τέλος ἴδου ὁ «σικυών τοῦ Παρίση» καὶ τὸ Ξάνεμον, «ὅπου ἐβασίλευεν τὸ κράτος τοῦ Βορρᾶ».

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο περίπου διάβαζα τὶς λέξεις τοῦ Παππαδιαμάντη, στὶς ξεχασμένες γωνιὲς τοῦ ἀπάνω μαχαλᾶ, στοὺς σκιεροὺς ἔλαιῶνες, στὰ φωτεινὰ λιβάδια, στοὺς ἀλίπληκτους βράχους. Καὶ στὸ τέλος τὰ ἵδια τὰ πράγματα μοῦ μιλοῦσαν μὲ τὴ γλώσσα ἐκείνου. Καὶ μὴ μοῦ πεῖτε πῶς αὐτὸ ἥταν φαντασία μου, μιὰ ἰδεοληψία, καὶ πῶς στὴ Σκιάθῳ δὲ μένουν παρὰ μονάχα τὰ Λαλάρια γιὰ τοὺς τουρίστες· θὰ ξαναγυρίζαμε ἔτσι στὸ σχολαστικὸ πρόβλημα ἂν ἡ ἀλήθεια βρίσκεται μέσα μας ἢ ἔξω ἀπὸ μᾶς. Κι ἐγὼ δὲν πῆγα στὴ Σκιάθῳ νὰ λύσω προβλήματα, παρὰ νὰ ἴδουν τὰ μάτια μου ὅσα ἤθελε ἡ ψυχή μου

κι εἶπε μου μέσα ὁ λογισμός, δὸς τῆς ψυχῆς τὸ θέλει.

Βέβαια δὲ βρῆκα ὀλόγυρα στὴ λίμνη τὰ ἵτσια τῆς Πολύμνιας νὰ μυρώνουν τὴν ἀτμόσφαιραν μὲ τὰς μυριστικὰς εύωδίας των.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς δὲν ἔψαξα καὶ πολύ. Ἐπισκέφτηκα ἀντίθετα πολλὲς φορὲς τὰ Μνημούρια. Διάβασα ὄνόματα πάνω στοὺς σταυρούς, τοῦ Μαθηνοῦ, τοῦ Γιαλῆ, τοῦ Λυμπέρη, τοῦ Φραγκούλα. Ἐπιασα κουβέντα μὲ μιὰ γριούλα, ἔνα λαδικό, ποὺ ἔπλενε τὰ ξύλινα κάγκελα καὶ βοτάνιζε τὸν τάφο τοῦ Ἀδαμαντίου, ἱερέως, καὶ οἰκονόμου· «οἱ θεώμενοι τοῦτον τὸν τάφον πάντες εὔχεσθε ὑπὲρ αὐτῶν». Ἐσκυψα στὸν κρημνὸν τοῦ γηλόφου, εἰς τὰ κλίτη τοῦ ὁ-

ποίου ἐκυλίοντο ἀενάως πρὸς τὴν θάλασσαν τὴν πανδέ-
γμονα — ἐκυλίοντο ἀκόμη — τευμάχια σαπρῶν ξύλων καὶ
ξεχώματα, λείψανα ἀπὸ χρυσὲς γόβες ἢ χρυσοκέντητα ὑ-
ποκάμισα νεαρῶν γυναικῶν. Κατηφόρισα τὴν πλαγιὰ ὡς
κάτω στὸν ἄρσανά. Προσπάθησα νὰ κατέβω καὶ στὸ Κοχύ-
λι, ἀπ' τὴν ἄλλη πλευρά, δύμως τὸ μονοπάτι ποὺ θά' χε πά-
ρει ἢ Ἀκριβούλα, τὸ φύλαγε ἔνας μαῦρος σκύλος.

Τέλος ἔνα δειλινὸ ποὺ ἐρχόμουν ἀπ' τὰ δυτικά, στὸ δρό-
μο ποὺ πάει στὶς Κουκουναριές, ξάφνου ἀναδύθηκε μπρο-
στά μου ὁ γήλοφος μὲ τὰ κυπαρίσσια, λουσμένος στὸ θάμ-
βος τοῦ ἥλιου, ὃποὺ ἐβασίλευεν, καὶ αἱ ἀκτῖνες του ἐθώ-
πευον τὸν μικρὸν περίβολον καὶ τὰ μνήματα τῶν νεκρῶν,
πάλλευκα, ἀσβεστωμένα, λάμποντα εἰς τὰς τελευταίας
του ἀκτῖνας.

Ἡταν ἀπόβροχο, μιὰ σπάνια ὥρα. Καὶ μὲς στὴ γαλήνη ἄ-
κουσα καθαρὰ τὴ φλογέρα κείνου τοῦ σουραυλῆ, ποὺ σημα-
διακὸς κι ἀταίριαστος ἔμελπε τὸ μοιρολόγι τῆς φώκιας.

Ἡταν τὴν τελευταία μέρα μου στὴ Σκιάθο.

X. Μηλιώνης

ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΙΑΣ ΤΥΡΟΠΙΤΤΑΣ Η ΟΠΟΙΑ ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΓΙΝΕΤΑΙ ΦΑΣΚΟΜΗΛΟΝ

A'

Nὰ μένης ἥσυχος· τὴν αὐγὴν ἡ τυρόπιττα θὰ εῖναι ἔτοιμη.

- Καθὼς σου εἴπα.
- Ναί, παιδί μου, θὰ εῖναι ὅπως τὴν θέλεις. Τυρόπιττα.

Καὶ συνάμα, ὅμιλῶν, ἀνέσυρε διὰ τοῦ λεπτοῦ σιδηροῦ πτυαρίου ταψίον ὃπου ἐψήνετο ἔνας ὄλόκληρος γάλλος, ὅστις ἐγέμισεν ἀπὸ σπαρταριστὴν εὐώδίαν τὸν περιβόητον, τὸν μοναδικὸν τὰ χρόνια ἔκεινα φοῦρνον τοῦ γέρο - Μίχα, κατὰ πρόσωπον τοῦ Ἀναβρυτηρίου. Καὶ ἀφοῦ συγυρίσας καὶ ἐπιθεωρήσας καλῶς τὸ ταψίον, εἰσήγαγε πάλιν εἰς τὸν φοῦρνον, ἐπιθεωρήσας συνάμα καὶ ἄλλα πάμπολλα ταψία καὶ ψωμία καὶ κουλούρια, μοῦ προσέθεσε τὸν Ἐπίλογόν του, ἔχων ἀνάγκην ἥσυχίας καὶ μικρᾶς ἀναπαύσεως, ὡς ἔνας ἄνθρωπος ἀπησχολημένος μὲ πολλὰς ἄλλας παραγγελίας τῆς πολυαρίθμου πελατείας του.

- Τώρα, τὰ εἴπαμε πλιά. Νὰ μένης ἥσυχος. Τὸ ὄνομά σου, παιδί μου;
- Ἀλέκος.

— Λοιπόν, παιδί μου, κύρ — Ἀλέκο, θὰ εἶναι τυρόπιττα σκιαθίτικη ὅπως μοῦ εἶπες. Θὰ ἀνοίξω ἐνα φύλλο, θὰ ρίψω βούτυρο ἀρκετό, καὶ τυρὶ μὲ αὐγὰ κτυπημένα καὶ διάφορα μυριστικὰ καὶ μπαχαρικά. Θὰ τυλίξω ἔπειτα ὅμορφα - ὅμορφα τὸ φύλλον ὥστε νὰ γίνη ἐνας ρουλὲς γεμιστός, καὶ κατόπιν θὰ τὸν τυλίξω κουλούρα, καὶ μέσα εἰς ἐνα ταψὶ θὰ τὴν φουρνίσω. Θὰ εἶναι τυρόπιττα Σκοπελίτικη.

— "Οχι, Σκιαθίτικη, κύρ — Μίχα. Σκιαθίτικη σου εἶπα.

— Σκοπελίτικη, Σκιαθίτικη, τὸ ἴδιο εἶναι. 'Ημεῖς οἱ Ἡπειρῶται εἴμεθα κοσμογυρισμένοι καὶ γνωρίζομεν τοῦ κάθη μέρους τὰς ἴδιοτροπίας εἰς αὐτὰ τά εἴδη. Νὰ σου κάμω ἐγὼ ψαρόπιττα Τρικεριώτικη ποὺ νὰ τρώγῃ ἡ μάννα καὶ νὰ μὴ δίνῃ τοῦ παιδιοῦ.

Τὴν ὥραν ἐκείνην ἔφεραν εἰς τὸν φοῦρνον ἀπὸ τὰς γειτονικὰς οἰκίας διάφορα ταψία μὲ Χριστόψωμα, μὲ κρέατα, μὲ κουλουράκια, μὲ κουραμπιέδες, σκευασμένα ὅλα ποικιλοτρόπως, κατὰ τὰ ἔθιμα τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν, ὅπού ἦτο ἐνα γχρόμόσυνον θέαμα νὰ τὰ βλέπῃ κανείς. 'Αλλ' ἐγὼ ἐθέωρησα καλόν, νὰ ἀφήσω πλέον ἥσυχον τὸν γέρο — Μίχαν.

B'

Τὰ χρόνια ἐκεῖνα τὸ σιωπηλὸν καὶ ἔρημον σχεδὸν σήμερον Ἀναβρυτήριον ἦτο τὸ κέντρον τῶν Ἀθηνῶν. Ἐκεῖ γύρω ὑπῆρχον τὰ πλουσιώτερα ἐμπορικὰ καὶ τὰ χρυσοχοεῖα, ἐκεῖ τὰ μεγάλα φεσοποιεῖα καὶ ραφεῖα τῶν χρυσοκεντήτων τῆς ἔθνικῆς ἐνδυμασίας εἰδῶν, τὰ ξενοδοχεῖα καὶ παντοπωλεῖα, ἐν οἷς τὸ μέγα καὶ πολυσύχναστον τοῦ Παναγιωταρᾶ. Κέντρον δ' ὅλων αὐτῶν ἦτο ἡ Ὁραία Ἐλλάς εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Αἰόλου καὶ Ἐρμοῦ, τὸ πολυθαύμαστον διὰ τοὺς παμμεγίστους καθρέπτας του καφενεῖον, ὅπου συναντοῦσε κανεὶς ὅλην τὴν Ἐλλάδα τῶν καλῶν ἐ-

κείνων χρόνων, μὲ τὴν ἀπαστράπτουσαν φουστανέλλαν της, τὶς φέρμελες τὶς ὀλόχρυσες, τὶς πάλλες καὶ τὰ γιαταγάνια τῶν ἀγωνιστῶν, οἱ ὅποιοι ἔκει μέσα ἀπελάμβανον καὶ ἐρροφοῦσαν, γλυκύτερα ἀπὸ τὸν καφέν, ὅλην τὴν γοητείαν τῆς ἐλευθερίας.

Ἐκεῖ μέσα εἰς τὴν λάμψιν αὐτὴν καὶ τὴν κίνησιν τῆς Πρωτευούσης ἦτο καὶ ὁ φοῦρνος τοῦ γέρο-Μίχα. Μὲ τ' ὄνομα, μιὰ φορὰ ἔκεινα τὰ χρόνια. Ταπεινὸς μὲν καὶ χθαμαλὸς μὲ τοὺς ξυλίνους παραστάτας του καὶ τὰς πτωχικὰς προθήκας του, ὅπισθεν τῶν ὅποιων ἡπλοῦτο ἔνας μαυρισμένος πάγκος χωρὶς μάρμαρα καὶ χωρὶς καμμίαν τεχνουργικὴν ἐξαπάτην, ἀλλὰ διὰ τὴν δουλειάν του ἐξαίσιος. Ἐπάνω εἰς τὸν πάγκον αὐτὸν ἥσαν παρατεταγμένα κατὰ διμοιρίας τὰ διάφορα ψωμία, τὰ χάσικα καὶ τὰ χαρτζίσια, ἐντὸς δὲ κανίστρων τὰ παξιμαδάκια καὶ τὰ διάφορα σιμίτια. "Ἄχ! καὶ σεῖς, διπλᾶ χάσικα ψωμιά μου, δύο ὄκαδας τὸ καθέν, ὅποὺ σᾶς ἀγόραζα ἔνα σφάντζικο καὶ ἐπερνοῦσα μίαν ὀλόκληρον ἑβδομάδα, ὅταν... ἐσπούδαζα.

'Αλλ' εἶχεν εἰς τὸ βάθος μέσα ὁ φοῦρνος αὐτὸς καὶ μίαν ἀληθινὴν ἔκπληξιν. Μέσα εἰς ἔνα πολὺ σκοτεινὸν διάδρομον, ἔκει ὅπου ἥσαν οἱ ζυμωτικὲς σκάφες, εἶχεν ἔνα εἴδος προχείρου ζαχαροπλαστείου μπουγάτσας καὶ λουκουμάδων. Ἐκεῖ εἰς τὸν σκοτεινὸν διάδρομον ἔκεινον, δίπλα ἀπὸ τοῦ ζυμωτηρίου τὶς σκάφες, ἥσαν δύο τρία τραπεζάκια μὲ μάρμαρον λευκὸν — ὡς ἔκπληξις! — καὶ δίπλα των ἔνας ἄλλος πάγκος ὡσὰν θρανίον σχολείου, ἔνθα ἐκάθηντο οἱ πελάται, ὅσοι ἐπρόφθανον, οἱ δὲ λοιποὶ ἵσταντο ὅρθιοι, καὶ ἔτρωγον τοὺς περιφήμους τοῦ γέρο - Μίχα λουκουμάδες. Εἰς τὸ ἀρωματισμένον ἔκεινο ἀπὸ τὸ μέλι καὶ τὴν κανέλλαν στενάκιον, συνηντῶντο, τὰς πρωίας ἴδιως, ἄνδρες πάσης ἡλικίας καὶ τάξεως, καὶ στρατιῶται, καὶ ἀξιωματικοί,

διότι ἐγγὺς ἔκει, παρὰ τὴν Ἀγίαν Εἰρήνην, ὑπῆρχεν ἡ Πρωτοφυλακή, ἔσθα ἐστρατωνίζετο ἡ καθημερινὴ φρουρὰ τῆς πόλεως, ἡ μεριμνῶσα διὰ τὴν τάξιν ἐν γένει, ἡ μανθάνουσα ὅλα τὰ συμβαίνοντα καὶ δίδουσα εἰδῆσιν εἰς τὴν Ἀστυνομίαν.

Γ'

Τὸ περασμένον φθινόπωρον τοῦ ἔτους ἔκείνου ὁ ἔξαδελφός μου Παπαδιαμάντης μοῦ εἶχε κάμει μίαν ἔκπληξιν ὅπου δὲν τὴν ἐπερίμενα, ὅχι δι' ἄλλον λόγον, ἀλλὰ διὰ τὰς ὥρας τοῦ δεῖπνου μας ὃποὺ δὲν συνέπιπτον ποτέ. Ἐγὼ ἔχων τακτικὴν κάπως καὶ ὅχι τόσον πολυάσχολον δημοσιογραφικὴν ἐργασίαν, ἐδείπνουν εἰς ὧρισμένην ὡραν· ὁ ἀλησμόνητος ὅμως συγγραφεύς, παρακολουθῶν τὰς ἀγγλικὰς ἐφημερίδας καὶ μεταφράζων ἔξωτερικὰς εἰδῆσεις εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ τὸ Νέον Ἀστυ, ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ἀναμένῃ τὸ Εύρωπαϊκὸν ταχυδρομεῖον, τὸ ὄποιον, τὸν χειμῶνα ἰδίως, ἐβράδυνε καὶ μέχρι μεσονυκτίου πολλάκις. Εἶχε δὲ μίαν ἰδιοτυπίαν, νὰ εἴπωμεν, ὅμως πολὺ ὡραίαν, πολὺ ὑγιεινήν, καὶ πολὺ ἔξανθρωπιστικήν. Ἡθελε μετὰ τὸ δεῖπνον νὰ εἴναι πλέον ἀπηλλαγμένος ἀπὸ πᾶσαν μετέπειτα ἐργασίαν. Πολὺ σωστόν. Ἐθεώρει τὸ δεῖπνον ὡς μίαν ἀναψυχήν, ὡς καὶ ὄντως εἴναι, ὡς μίαν ἀνάπαυλαν τῆς τραχυτάτης δημοσιογραφικῆς ἐργασίας. Νὰ φάγη χωρὶς νὰ σκέπτεται ὅτι μετὰ τὸ φαγητὸν θὰ καθίσῃ πάλιν εἰς τὸ δημοσιογραφικόν του σκαμνίον. Τὴν ἡμέραν ὅμως ἔκείνην, πληροφορηθεὶς ἀπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐφημερίδος του ὅτι τὸ Εύρωπαϊκὸν ταχυδρομεῖον καθυστέρησεν εἰς Ἰταλίαν ἐνεκα τρικυμίας, κατῆλθεν ὅλος χαρὰ εἰς τοῦ Καχριμάνη τὸ παντοπωλεῖον, εἰς τὸ Ψυρῆ, ὅπου εἶχε τὸ σύνηθες ἀναψυκτήριόν του, καὶ μοῦ λέγει, συναντήσας με ἔκει τὸ δειλινὸν κατὰ τύχην.

— 'Αλέκο, έχω φαγή ἀπόψε. Καλά ποὺ ήλθες. Τὸ βράδυ θὰ φᾶμε μαζί.

Καὶ στρέψας τὸ βλέμμα μου εἶδα πράγματι εἰς μίαν γωνίαν τοῦ παντοπωλείου μικρὸν πύραυνον, ἐφ' οὗ ἐκόχλαζε χύτρα εὐώδεις ἀτμοὺς ἀναπέμπουσα ἐδέσματος ὀρεκτικωτάτου, τοῦ ὅποιου ἐπεμελεῖτο, μέσα εἰς τὴν τόσον πολυάσχολον ἔργασίαν του, μὲ ἴδιαιτέραν προσοχὴν ὁ παντοπώλης μας, ὁ καλοπροαίρετος καὶ πραότατος κύρ - Βασίλης, ἀδελφὸς μικρότερος τοῦ διευθυντοῦ τοῦ παντοπωλείου κύρ - Δημήτρη. Ἐνθυμοῦμαι μάλιστα καὶ τὸ εἶδος τοῦ φαγητοῦ· κρέας μὲ κολοκυθάκια προφαντὰ θεωρούμενα ἐκείνην τὴν ὥραν τοῦ ἔτους. Τὸ δεῖπνον μας ἐκεῖνο μοῦ ἄφησεν ἀλησμονήτους ἀναμνήσεις. Πρώτην φορὰν ὁ Παπαδιαμάντης νὰ εὔρεθῇ τὴν νύκτα ἐλεύθερος καὶ νὰ μοῦ προσφέρῃ καὶ δεῖπνον· εἰς τὸ ὅποιον ἐπεράσαμεν ἔξαίσια παρατείναντες αὐτὸ μέχρι μεσονυκτίου. Θέλων λοιπὸν ν' ἀνταποδώσω τὴν ἔκπληξιν παρήγγειλα τὴν τυρόπιτταν, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τίποτε ὁ ἔξαδελφός μου, νὰ τὴν φάγωμεν τὰ Χριστούγεννα, ὅρθρου βαθέος, μετὰ τὴν χαρμόσυνον ἑορτήν. Διότι ὁ ἀείμνηστος καλλιτέχνης τοῦ λόγου, ἡξευρα ὅτι εἶχεν ἴδιαιτέραν στοργὴν πρὸς τὰ ὄψα καὶ προϊόντα τῆς ὥραίας μας νήσου, πρὸς ὅλα μέν, ἀλλὰ πρὸ πάντων πρὸς τὴν τυρόπιτταν. Πολλάκις δὲ ὅταν τὸν ἔπαιρνα εἰς τὸ ζαχαροπλαστεῖον τοῦ Κεραμᾶ, εἰς τὸ Σύνταγμα ὑπὸ τὴν οἰκίαν τοῦ Παχύ, ὅπου ἐσύνχαζον, τῷ καιρῷ ἐκείνῳ οἱ λόγιοι νέοι καὶ ποιηταί, Παράσχος, Παπαρρηγόπουλος, Βασιλειάδης καὶ ὅσοι ἄλλοι ἀπετέλουν τὴν ποιητικὴν τότε πλειάδα, γλωσσοκοποῦντες καὶ γλωσσοκοπούμενοι, ἀφοῦ ἔτρωγε τὴν ὥραίαν παχυτάτην πάσταν, ἔλεγε μετά τινος ἀπογοητεύσεως, διὰ τὴν καλὴν χώνευσιν ἵσως:

— Νὰ εἴχαμε καλύτερα ἐνα κομμάτι τυρόπιττα!...

Δὲν τοῦ ἔκαμνον καρμίαν ἐντύπωσιν τὰ καρυκεύματα τῶν ἀθηναϊκῶν ζαχαροπλαστείων, καθὼς δὲν τὸν συνεκίνει κάθε ἐπίπλαστον καὶ ψευδές. Μύστης τῆς ἀπλοϊκῆς διαιτῆς εἰς ὅλα του ἀπὸ τοῦ φαγητοῦ μέχρι τῆς περιβολῆς, φιλόσοφος ἀπὸ τοὺς οἰκειοτέρους του ἀποκαλούμενος.

Πολλάκις τὸν χειμῶνα, ὅταν κατὰ τὰς 11 μετέβαινεν εἰς τοῦ Καχριμάνη νὰ δειπνήσῃ τόσον ἀργά, ἀφοῦ πλέον εἶχεν ἔξονυχίσει τὰς Ἀγγλικὰς ἐφημερίδας, ἐνῷ ὁ κύρ - Βασίλης τοῦ εἶχε φυλαγμένον ὡραῖον φαγητόν, ἐπροτιμοῦσε καλύτερα μίαν φασουλάδα ἀπὸ τὸ γειτονικὸν ὑπόγειον· καὶ γεμίζων ἀπὸ ψωμία τὸ βαθὺ πιάτον, ἔτρωγεν ἀρπακτικὰ ὡσάν δρνεον, κουρασμένος, θὰ εἴπητε, ἀπὸ τὴν ἀποκαρδιωτικὴν νυκτερινὴν ἐργασίαν ὃποὺ πολὺ τὴν ἔχθρεύετο, παρὰ πολύ, ὡς ὁ διάβολος τὸ κηρί, τὸ δὴ λεγόμενον. Ἐπροτιμοῦσε δὲ τὴν φασουλάδα, καθὼς μοῦ ἔξεμυστηρεύετο κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ φαιδροῦ μας δείπνου, διότι οἱ ἀτμοί της τοῦ ἐνθύμιζον χιόνια καὶ θυέλλας καὶ τρικυμίας ἐκτάκτους τῆς ὡραίας πατρίδος, τῶν ὅποίων τὴν ἀναπαράστασιν ἀπελάμβανε μακαριώτατα, θερμαινόμενος σῶμα καὶ ψυχήν, τὰς θλιβερὰς χειμερινὰς τῶν Ἀθηνῶν νύκτας, μὲ τὴν ἀχνίζουσαν φασουλάδα.

Σύμφωνα λοιπὸν πρὸς τὰς ἴδιαιτέρας συμπαθείας του παρήγγειλα τὴν τυρόπιτταν νὰ φάγωμεν, νὰ ἐντρυφήσωμεν, νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὴν ἀπλοϊκήν, ἀλλὰ γεμάτην ἀπὸ ποίησιν νῆσον μας, νὰ κάμωμεν καὶ ἡμεῖς Σκιαθίτικα Χριστούγεννα, μέσα εἰς τὸν ἀδιέξοδον λαβύρινθον, εἰς τὸν ὄποιον ἡ μοῖρα μᾶς εἶχε δεσμεύσει, μέσα εἰς τὴν δημοσιογραφικὴν πάλην, ὅπου δὲν ἐνοεῖ κανεὶς τίποτε, οὔτε Χριστούγεννα, οὔτε Πρωτοχρονιάν, οὔτε Πάσχα, ὡσάν ἔνας ἀγριάνθρωπος, ἀλιβάνιστος καὶ ἀνεκκλησίαστος...

Δ'

Τῷ καιρῷ ἔκείνω ἡ λαμπρὰ Ἀκολουθία τῶν Χριστουγέννων ἦτο νυκτερινὴ καὶ ἐδῶ καὶ παντοῦ. "Ηρχιζεν εἰς τὰς 2 τὴν νύκτα καὶ ἔληγεν εἰς τὰς 5. "Ορθρου βαθέος. Καὶ εἶχε πολὺ τὸ κατανυκτικόν, πολὺ τὸ ἔξαρτικόν, καὶ πολὺ τὸ ἐπιβάλλον ἡ θεσπεσία αὐτὴ τῆς ὀρθοδοξίας ἑορτή, συγκινοῦσα βαθύτατα τὴν καρδίαν καὶ μεταρσιοῦσα πρὸς οὐρανὸν τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανοῦ, δστις θερμαινόμενος ὑπὸ τῆς πίστεως συνέψαλε μὲ τὸν Ἡσαΐαν μαζὶ τὴν μεγαλόστομον ὠδήν του «Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζοντες δοξολογοῦμέν σε Φιλάνθρωπε». Ἀλλ' ἡμεῖς ἀνεκαλύψαμεν τὰ χρόνια ἔκεινα καὶ ἔνα ἄλλο κατανυκτικώτατον καταφύγιον. Τὸν "Ἄγιον Ἐλισσαῖον, ἔνα ἴδιωτικὸν ἐκκλησιδάκι, ἀπέναντι τῶν φυλακῶν τοῦ Παλαιοῦ Στρατῶνος τοῦ ἵππικοῦ, παρὰ τὴν ἀρχαίαν Ἀγοράν· μέσα εἰς μίαν αὐλὴν μεγάλην ὥσταν μοναστηρίου, ὅπου ἐτελοῦντο Ἀγρυπνίαι καθ' ὅλας τὰς μεγάλας ἑορτὰς τῆς Ἐκκλησίας μας, ἀπὸ τὰς ὁποίας ποτὲ δὲν ἐλείπαμεν καθοδηγοῦντες τοὺς ψάλλοντας καὶ ψάλλοντες καὶ ἡμεῖς, τοὺς Κανόνας ἴδιως, δεξιὰ ὁ Παπαδιαμάντης, ἀριστερὰ ἐγώ, μὲ ὅλην τὴν τέρψιν τὴν ὁποίαν παρέχει εἰς τὴν ψυχὴν μία ἀπόλαυσις εἰς ἔκεινον ὅπου εἶναι συνηθισμένος εἰς τοιαύτην νυκτερινὴν προσευχήν. Καὶ ἡμεῖς εἴμεθα συνηθισμένοι ἀπὸ τὴν νῆσον μας ὅπου εἶναι πολὺ γνωσταὶ αἱ Ἀγρυπνίαι ὅχι μόνον εἰς ἔξωκλήσια ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς δύο ἐνοριακοὺς ναούς.

Περὶ τὸ μεσονύκτιον λοιπὸν ἀφοῦ ἔκαμα τὰς διορθώσεις τῶν τῆς παραμονῆς περιγραφῶν μου τῆς ἀγορᾶς εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, μετέβην βιαστικὰ εἰς τὸν "Άγιον Ἐλισσαῖον, ὅπου εἶχε προχωρήσει πλέον ἡ Ἀγρυπνία. Εὗρον δὲ τὸν ναῖσκον γεμάτον ἀπὸ κόσμου. Ὁ χειμῶν ἦτο ἀρκετὰ δριμὺς τὸ ἔτος ἔκεινο, ἡ δὲ πυκνὴ τοῦ ναῖσκου συρροή τῶν εὐ-

λαβῶν ἀγρυπνητῶν ἀπετέλει μίαν εὐάρεστον θερμότητα, ὅπου καὶ ὁ πλέον ἀτίθασος εἰς τὰ τοιαῦτα ἡμποροῦσε νὰ τὴν ἀνεχθῇ. Μέχρι τοῦ τέμπλου εἶχον προχωρήσει οἱ πιστοί, πρὸς δὲ τὸ δυτικὸν μέρος, πρὸς τὸν Νάρθηκα, ἥσαν αἱ γυναικες παρακολουθοῦσαι μὲ προσοχὴν τὴν ὥραν ἐκείνην τὴν γινομένην ἀνάγνωσιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς. Εἴχε τελειώσει ὁ Ἐσπερινός, ἔγινεν ἡ εὐλόγησις τῶν ἄρτων, καὶ μετὰ τὴν Ἀνάγνωσιν θὰ ἡρχιζεν ὁ ὄρθρος, τὸ ὥραιότερον μέρος τῆς Ἀκολουθίας τῆς ὄρθοδόξου ἐκκλησίας διὰ τοὺς θεσπεσίους ὕμνους τοῦ Κοσμᾶ καὶ Δαμασκηνοῦ, διὰ τοὺς γλυκυτάτους πολυελέους, τοὺς τρεῖς ψαλμοὺς τοῦ Δαβίδ, διὰ τοὺς Κανόνας εἴτα, ὅτε ἐκυριάρχει ὁ Παπαδιαμάντης, ψάλλων μὲ τὴν ἄχρουν ἐκείνην ἀσθενικὴν φωνὴν του, ἀλλὰ μὲ τὸ περιπαθὲς ἀλησμόνητον ὑφος κατορθώνων νὰ μεταδίδῃ τὸν ἐνθουσιασμόν του εἰς τοὺς ἀκούοντας, οἱ ὅποιοι χωρὶς νὰ θέλουν τὸν παρηκολούθουν καὶ αὐτοὶ εἰς τὰς ἀρμονικὰς κινήσεις του ἐν τῷ ψάλλειν, ὅτε ἐκινεῖτο ὅλος κ' ἔχόρευε κ' ἐλαφρῶς ἐκτύπα τὰς χεῖρας του ἐπὶ τοῦ ἀναλογίου καὶ τοὺς πόδας του ἐπὶ τοῦ ξυλίνου δαπέδου, χωρὶς νὰ γεννᾷ καμμίαν χασμωδίαν. Εἰσῆλθον μετὰ κόπου διασχίσας τὴν πυκνὴν τῶν πιστῶν Σύναξιν, καὶ μὲ τὸ βλέμμα ἀνερευνοῦσα νὰ συναντήσω τὸν καλόν μου ἐταῖρον μέσα εἰς τὸ πυκνὸν ἐκεῖνο ἐκκλησίασμα, ὅτε τὸν βλέπω. Ἡ χαρὰ μου ἔζωγραφήθη ἀμέσως εἰς τὰ μάτια μου καὶ τὰ χεῖλη. Ἡτο ἐκεῖ ὄρθιος ἐπὶ τοῦ στασιδίου του, διότι οὐδέποτε ἐκάθητο, καὶ ἔβλεπε πρὸς τὴν θύραν καὶ αὐτός, ἀναμένων με.

Ἐνεκα τῆς ἐπισυμβάσης τὴν νύκτα ἐκείνην θαλασσινῆς θυέλλης, τὸ εύρωπαϊκὸν ταχυδρομεῖον παρημποδίσθη εἰς τὴν Κέρκυραν, καὶ ἐλεύθερος πλέον ἀπὸ ἀναμονὴν εἰς τὸ δημοσιογραφικόν του γραφεῖον, μὲ ἔκτακτον ὅλως χαράν

διὰ τὴν δημοσιογραφικήν του ἀργίαν, πολὺ ἐνωρὶς εἶχε προσέλθει εἰς τὸν Ἀγιον Ἐλισσαῖον.

Ἡ Ἀγρυπνία ἔξηκολούθησε κατόπιν προβαίνουσα ὁμαλῶς μὲ πολλὴν τάξιν καὶ μὲ πολλὴν ψαλτοφωνίαν, καθ' ἥν ἐψάλαμεν τοὺς Κανόνας κατὰ τὸ σύνηθες πρὸς χαρὰν ὅλου τοῦ ἐκκλησιάσματος· ἔληξε δὲ περὶ τὴν πέμπτην πρωινὴν ὥραν, ὅτε συγχρόνως ἀπέλυντο τότε καὶ οἱ ἐνοριακοὶ ναοί, καὶ ἐτελεῖτο οὕτω μία ἔκτακτος πανηγυρικὴ κίνησις ἔξω εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν διαφόρων συνοικιῶν, ὡς κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ὅτε διάφοροι ὄμιλοι πιστῶν, γυναικες καὶ ἄνδρες συνηντῶντο εἰς τὰς ὁδούς ἔξερχόμενοι ἀπὸ τοὺς ναούς των καὶ μεταβαίνοντες εἰς τὰς οἰκίας των.

Τότε προτείνω εἰς τὸν Παπαδιαμάντην, χωρὶς νὰ τοῦ ἔξαγορευθῶ τὸ μυστικόν μου τὸ ἀπόκρυφον, νὰ μεταβῶμεν εἰς τὸ Ἀναβρυτήριον εἰς τὸν φοῦρον τοῦ γέρο-Μίχα νὰ φάγωμεν λουκουμάδες — ἡμέρα ὅπού εἶναι, τοῦ εἴπα. Ἐκεῖνος εὐχαρίστως ἀποδεχθεὶς τὴν πρότασίν μου, δὲν ἔδειξε καμμίαν ἀπαρέσκειαν. Μᾶς ἡκολούθησε δὲ καὶ τις ἀχώριστος φίλος μας ὡς φίλος τῶν Ἀγρυπνιῶν, ὁ Θεοφάνης, ἔνας εὐλαβέστατος χριστιανός, γηγενῆς ἀθηναῖος, ἀνήκων εἰς μίαν ἀπὸ τὰς πλέον ἀρχοντικὰς οἰκογενείας τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως, σπουδάσας τὰ νομικὰ ἀλλὰ μὴ θελήσας νὰ μετέλθῃ τὸν δικηγόρον. Κάτοχος δὲ περιουσίας ἀκινήτου ἔμενεν ἀργός, ἔχων ὡς μόνην ἐνασχόλησίν του νὰ συλλέγῃ πληροφορίας περὶ τοῦ Ἀγίου Βασιλέως, ὅπού κοιμᾶται εἰς τὰ ὑπόγεια τῆς Ἀγ. Σοφίας, προφορικὰς καὶ γραπτάς, καὶ ἀγοράζων προφητικὰ βιβλία ἀπὸ τὰ παλαιοπωλεῖα. Συχνὰ τὸν ἔβλεπε κανεὶς εἰς τὰ Χαυτεῖα μὲ τὸ σάλι του εἰς τὴν πλάτην καὶ τὸν ναργιλέ του εἰς τὸ στόμα, ἀναμένοντα νὰ συναντήσῃ ταξιδιώτην τινὰ εἴτε ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος εἴτε ἐκ τῆς δούλης, ἵνα συμπληρώσῃ τὰς προφητικὰς

πληροφορίας του. 'Ο καλὸς καὶ ἀγαθὸς οὗτος χριστιανός, καθήμενος πλησίον τοῦ παντοπωλείου Καχριμάνη, ἐσχετίσθη πολὺ στενῶς μαζί μας καὶ συχνὰ ἐλάμβανε μέρος εἰς τὰ δεῖπνα μας. Αὐτὸς μᾶς ὠδήγησε τὴν πρώτην φορὰν καὶ εἰς τὸν "Ἀγιον Ἐλισσαῖον εἰς τὰς Ἀγρυπνίας του. Αὐτὸς καὶ κατὰ τὰ δεῖπνα μας, ἐντείνων τὴν φαιδρότητά μας, μᾶς ἐδιηγεῖτο πολλάκις πολλὰ καὶ παράδοξα· ὅτι ἔνα βράδυ εἰς τὴν ὁδὸν Ἐρμοῦ συνήντησε τὸν Γέροντα τοῦ Υμηττοῦ, ἐνα πρόσωπον φανταστόν, περὶ οὗ ἔγραφε τότε ἡ Νέα Ἐφημερὶς πολὺ περίεργα καὶ ὑπερφυῆ πράγματα. 'Αλλ' ἔως οὗ τὸν πλησιάση νὰ ὅμιλήσῃ μαζί του, μᾶς ἔλεγεν, ἔγινεν ἄφαντος...

Ε'

'Ο φοῦρνος ἦτο κατάφωτος. 'Αδιακόπως προσήρχοντο ὄμιλοι φίλων, ἔτρωγον τοὺς λουκουμάδες των καὶ ἀπήρχοντο. "Ἐνας εὐώδης ἐλαίου καὶ μέλιτος καπνὸς ἐπλήρου ὅλον τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ καὶ ιδίως τὸν παρὰ τὰ ζυμωτήρια σκοτεινὸν διάδρομον, ὅπου πολλοὶ θαμῶνες καὶ φίλοι τῶν λουκουμάδων ἀνέμενον ἄλλοι καθήμενοι, ἄλλοι ὅρθιοι.

'Εκεῖ προχωρήσαντες ὅπου ὑπῆρχον τὰ μὲ μάρμαρον κεκαλυμμένα τραπεζάκια, ἀνεμένομεν ἐν θεωρίᾳ εὐαρέστω ὅρθιοι, ἔως οὗ κενωθῇ ἡ μᾶλλον ἀκρινὴ τράπεζα, ἣν ἐπροτιμούσαμεν διὰ τὴν ἡσυχίαν, ὅπερ καὶ ἔγινε μετ' ὀλίγον. Κατελάβομεν λοιπὸν αὐτὴν μὲ ἀγαλλίασιν καὶ χαράν, ἦν εἶχεν ἡ καρδία μας ἀποκτήσει ἀπὸ τὴν ίερὰν Ἀγρυπνίαν.

— Οἱ κύριοι ἐδῶ; Μᾶς προσφωνεῖ ἔνας ὑπηρέτης σπεύσας εἰς περιποίησίν μας.

Καὶ μᾶς ἐρωτᾷ ἀποσπογγίζων καλῶς τὸ μάρμαρον τῆς τραπέζης:

— Τρία κατοσταράκια;

— Φέρε μας τὴν τυρόπιττα, σὲ παρακαλῶ, εἶπον ἐγὼ αἱ-φνης ἀτενίζων πρὸς τὸν Παπαδιαμάντην.

— Ἡ τυρόπιττα νὰ ἔλθῃ ἀμέσως! κραυγάζει ὁ ὑπηρέ-της καὶ φεύγει.

‘Ο Παπαδιαμάντης πρὸς τὸ ἄκουσμα τοῦ προσφιλοῦς του ἐδέσματος κατ’ ἀρχὰς ἔδειξε κάποιαν δυσπιστίαν, συ-νηθισμένος ἀπὸ τοιούτους δόλους, τοὺς δόποίους ἐθεώρει ώ-σὰν πειρασμικὰ πειράγματα, ὕστερον μάλιστα ἀπὸ μίαν τό-σον εὐφραντικὴν Ἀγρυπνίαν. ’Αλλ’ ἀφοῦ ἤκουε τὸν ὑπηρέ-την νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὴν διαταγήν, ἐπείσθη πλέον ὅτι εὐ-ρίσκετο ἐνώπιον μιᾶς θεσπεσίας ἀναψυχῆς του, καὶ μὲ κα-τηγχαρίστησε, μὲ γέλιον ἀνυπόκριτον: Νὰ ζήσῃς, ’Αλέκο, μοῦ λέγει κατὰ τὴν συνήθειάν του. ’Ηρχισε δὲ ἀμέσως νὰ ψάλλῃ ἐλαφρὰ - ἐλαφρὰ τὸ «Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε», πολὺ γλυκὰ καὶ πολὺ ὄρεκτικά, ὡς ἐὰν ἔτρωγεν ἀληθῶς τὴν τυρόπιτταν. ’Αμέσως δὲ ἐπανελθὼν ὁ ὑπηρέτης ἐκό-μισεν ἐν ἡμιβαθεὶς ταψίον ὅχι ἀπλωτὸν σινίον, ὡς ἔπρεπε νὰ εἴναι, τὸ ὅποιον ἀφησεν ἐπάνω εἰς τὸ τραπέζι μας καὶ ἔ-γινεν ἄφαντος.

’Αλλ’ ὅποια ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξίς μου, ὅταν εἶδα μέσα εἰς τὸ βαθὺ ἐκεῖνο ταψίον μίαν παχυτάτην ζύμην, ὡς ἔνα πολ-τῶδες ψωμίον, ὅποὺ ἔπλεε μέσα εἰς τὰ βούτυρα.

’Αλλ’ ἡ ἔκπληξίς τοῦ Παπαδιαμάντη δὲν περιγράφεται. Ἐχασε τὸ γέλιο του ἀμέσως καὶ τὴν φαιδρότητά του, ἔγινε πλέον κίτρινος ἀπὸ ὅ, τι συνήθως ἥτο· συνωφρυώθη. Δίδει ἀμέσως μιὰ μὲ τὸ χέρι του εἰς τὸ ταψίον, τὸ ὅποιον ἀρχισε νὰ περιστρέφεται ώσὰν ἔνας δίσκος ὁδοπαικτῶν, καὶ βλέ-πων με μετά τινος εἰρωνικοῦ μειδιάματος, φωνάζει ἐγειρό-μενος:

— Αὔτὸ δὲν εἴναι τυρόπιττα! Αὔτὸ εἴναι σκεμπές!

‘Ο καλὸς φίλος μας, ὁ Θεοφάνης, δὲν ἔξεφρασε ἀμέσως

τίποτε. Ἐκεῖνος μᾶλλον ἐπιθυμοῦσέν εἶνα ναργιλὲ νὰ εἶχε τὴν ὥραν ἐκείνην, ὑστερα ἀπὸ μίαν ἀγρυπνίαν. "Ομως βλέπων ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης ὄρθιος εἰς μίαν στιγμὴν καὶ μὲ τὰ κατάμαυρα μαλλιά του φρίσσοντα ἤρχισε νὰ φεύγῃ, εἰπε, κολακευτικὰ γλυκαίνων τὰς λέξεις παιγνιωδῶς:

— Στάσου, Ἀλεξανδρῆ, στάσου. Εἶναι που-δί-γκα!

'Αλλ' ἡ ἴδική μου ἔκπληξις ἦτο πολὺ φοβερά. Ἀντὶ νὰ κάμω ἐγὼ ἔκπληξιν εἰς τὸν ἀγαπητὸν συμπολίτην μου, ὡς ἐσχεδίασα, ἔκαμα αὐτὴν εἰς τὸν ἑαυτόν μου.

Καλῶ ἀμέσως τὸν γέρο-Μίχαν.

— Εἶναι τυρόπιττα, αὐτὸ ποὺ μᾶς ἔφερες; τοῦ λέγω.

— 'Αμε τί εἶναι; Μοῦ λέγει ἔκπληκτος καὶ αὐτός.

— 'Ετσι ἐσυμφωνήσαμεν; τοῦ προσθέτω μετά τινος δικαίας ὄργῆς.

— Δὲν ξέρω τί ἐσυμφωνήσαμεν. Τυρόπιττα παρήγγειλες, τυρόπιττα σοῦ ἔφερα.

— Αὐτὸ εἶναι τὸ φύλλο ποὺ θὰ τὸ ἄνοιγες ώσταν τουλουπάνι; Αὐτὸ δὲν εἶναι οὕτε ψωμί. Εἶναι ἔνα τίποτε.

Καὶ ἔδωσα καὶ ἐγὼ μιὰ εἰς τὸ ταψίον, τὸ ὄποιον ἔκαμνε γύρους σὰν σβούρα.

— Πῶς εἶναι ἔνα τίποτε, λέγει ὁ ἀγαθὸς Ἡπειρώτης. Καὶ βυθίζων ἔνα πηρούνιον εἰς τὸ ταψίον, προσεπάθει νὰ ἔξαγάγῃ τὰ καρυκεύματα τῆς παραγγελθείσης τυρόπιττας, ἀλλὰ δὲν εὑρίσκει τίποτε, διότι εἶχον ὅλα διαλυθῆ καὶ ἐνθῆ μὲ τὸ πολτῶδες ἐκεῖνο ψωμίον, ὅποιον ἦτο ἔξωγκωμένον ώσταν φούσκα.

Κατὰ τὴν συζήτησιν αὐτὴν τὴν ἐμπαθῆ ὁ Παπαδιαμάντης διολισθήσας ἔγινεν ἄφαντος ἀναφωνήσας μὲ κάποιον θυμόν:

— Καλὴ χρονιά σας!

Ἐγὼ δὲ πληρώσας μετά τινος ὄργῆς τὴν ἀξίαν τῆς πα-

ραγγελίας μου ἀνεχώρησα μετά τοῦ φίλου μου Θεοφάνη, ἐνῷ ὁ γέρων Μίχας, ἀπησχολημένος πρωὶ· πρωὶ μὲ τόσην ἔργασίαν ἐπέλεγε κατόπιν μας:

— "Ωχ, ἀδελφέ! Ψύλλους στ' ἄχυρα!... Τέτοιες ἡμέρες λυώνουν ὅχι μόνον τυριὰ καὶ βούτυρα, ἀλλὰ καὶ τὰ μυαλὰ τῶν ἀνθρώπων..."

ς'

Σιωπηλοὶ τότε ἡμεῖς οἱ ἄλλοι δύο κατρυθύνθημεν εἰς τὸ Ψυρῆ, εἰς τοῦ Τσούτη, ὅπου ἀνεκαλύψαμεν εἰς τὸ διανυκτερεῦον ἐκεῖνο καφενεῖον εἰς μίαν γωνίαν ὀλομόναχον τὸν Παπαδιαμάντην πίνοντα φασκομηλιάν, τὸ προσφιλές του ἀπόσταγμα, πρὸς τὸ ὄποιον ἀπὸ μικρὸν παιδίον εἶχεν ἴδιαιτέραν συμπάθειαν. Τὰς ὁρθινὰς μάλιστα τοῦ χειμῶνος ὥρας, ὅτε ἡ πλατεῖα τοῦ Ψυρῆ ἦτο κατάλυχρος ἀπὸ τὴν παγερὰν ὑγρασίαν. Ἐκαθίσαμεν πλησίον του, χωρὶς νὰ τοῦ ὀμιλήσωμεν, μὲ σφικτορραμμένα τὰ χεῖλη. Εἴχομεν σπουδάσει, ὕστερον ἀπὸ τόσα χρόνια συναναστροφῆς, τὰ ἴδιώματά του, σκυθρωπὰ μὲν κατ' ἀρχὰς καὶ ἵποθαρρυντικά, ἀλλὰ καταλήγοντα πάντοτε εἰς μίαν φαιδροτάτην καὶ χαριτωμένην ἀναστροφήν του, τὴν ὄποιαν ἀπελάμβανον μόνον οἱ στενώτατα μετ' αὐτοῦ συνδεόμενοι. Ὅτε ἐγέμιζε τὴν συντροφιάν μας μὲ λογοπαίγνια, μὲ ἀστειολογίας καὶ εὔμορφα διὰ τὸν καθένα μας ρητά, ἀπὸ ὅσα εἶχε πλουσιώτατα ἀποθηκευμένα εἰς τὸν παροιμιώδη θησαυρὸν τῆς μνήμης του.

"Οντως μετά τινας στιγμάς, καθ' ἃς οἱ εὐώδεις ἀτμοὶ τοῦ προσφιλοῦς του ἀποστάγματος ἐγέμισαν ἐπαρκῶς τὰ σπλάγχνα του, διατάσσει καὶ δι' ἡμᾶς ἀπὸ μίαν φασκομηλιάν καὶ ἔνα ναργιλὲ προσέτι διὰ τὸν καλὸν ἔταιρον μας, φωνάζων μὲ χαρὰν πρὸς τὸν ὑπηρέτην:

— Δύο φασκόμηλα ἀμέσως, Λάμπρο, καὶ ἔνα ναργιλὲ σέρτικον.

Καὶ χωρὶς νὰ κάμη διόλου πλέον λόγον διὰ τὸν σκεμπέν, ώς ὡνόμασε τὴν τυρόπιτταν τοῦ Ἡπειρώτου, ἥρχισε νὰ ψάλλῃ σιγὰ - σιγὰ τὴν Ἐκλογὴν τῆς Ἀγρυπνίας, ἔνα Δαβιτικὸν χορευτικὸν καὶ πολὺ χαρμόσυνον ἄσμα τῆς ἑορτῆς, ροφῶν τὴν φασκομηλιάν του ἥδονικῶς καὶ ἀπολαυστικώτατα, κροτῶν ἐλαφρὰ τοὺς πόδας του ἐπὶ τοῦ δαπέδου:

— «'Αλαλάξατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ. 'Αλληλούϊα».

Συχνὰ δὲ διακόπτων τὸ γλυκύτερπνον ἄσμα ἔλεγε, πρὸς ἐμὲ βλέπων:

— Πέες πῶς εἴμαστε αὐτὴν τὴν ὥρα στὴν Παναγία, τς Ἀγαλλιανοῦς τὸ ρέμα... Ἐκεῖ δὲν ἔχεις ἀνάγκην νὰ βράσης τὴν φασκομηλιάν, μὲ τὴν εὐωδίαν μόνον ὃποὺ διαχέει ἀπὸ τὸν βράχον ἀναθάλλον ἐκεῖ τὸ φαιόχρουν φυτόν, θερμαίνονται τὰ σπλάγχνα σου καὶ ὁ νοῦς σου καὶ ἡ ψυχή σου...

Α. Μωραΐτιδης

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ ΣΤΟΝ ΥΠΝΟ ΜΟΥ

Μοῦ ἐφάνη πώς δὲν ἔκαμα Χριστούγεννα ἔκεῖνο τὸ ἔτος.
"Ημουν ὅλην τὴν ἡμέραν κατηφῆς καὶ λυπημένος. — 'Α-
κοῦς ἔκει; Μὲ τὸν ἥλιον νὰ σημάνουν αἱ ἔκκλησίαι; 'Ημέ-
ραν πλέον;

Κατὰ τὸ ἔθος, ἐκοιμήθην ἐνωρίς, τὴν παραμονήν, καὶ
περὶ τὴν δευτέραν ὥραν, μετὰ τὰ μεσάνυκτα, ἐγερθείς, ἀνέ-
μενα ν' ἀκούσω τὸν κώδωνα τοῦ γειτονικοῦ μου ναοῦ τῶν
Ταξιαρχῶν εἰς τοὺς Ἀέρηδες — ἔνα γλυκύτατον, ἀργυρό-
ηχον κώδωνα. Ἐνεδύθην, ἤτοι μάσθην, καὶ ἀνέμενα. Καὶ ἥ-
μουν ὅλος χαρά, ἀναλογιζόμενος τὴν ιεράν, τὴν θείαν, τὴν
ἀνεκλάλητον ἀπόλαυσιν. — «"Ορθρου βαθέος». Οἱ πολυέ-
λαιοι κατάφωτοι — Τὸ φῶς ἀναδίδει ἴδιαιτέραν λάμψιν
καὶ ομενον τὴν νύκτα. 'Ο ναὸς ἀπαστράπτων. Οἱ πιστοὶ συν-
ηγμένοι πανηγυρικῶς. — Χριστὸς Γεννᾶται! — Οἱ ψάλ-
ται ὑπὸ ἴδιαιτέρου ἐνθουσιασμοῦ κατεχόμενοι. — Δεῦτε ἶ-
δωμεν πιστοί. — 'Ο ἀχώρητος παντί. — "Ἡχοι καθ' ἔκά-
στην ἀδόμενοι ἐν ταῖς μοναῖς, καὶ σπανιώτατα ἀκουόμενοι
ἐν τῷ κόσμῳ. — Πᾶν σπάνιον ἐπιθυμητόν. — Καὶ νὰ συρί-
ζῃ ἵσως ὁ βορρᾶς. — Καὶ νὰ εἶναι σκοτία ἔξω. Καὶ νὰ πί-

πτη χιών. — Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ. — Ἀνατολὴ Ἀνατολῶν. — Ἐπὶ γῆς εἰρήνη. — Ὁποίᾳ οὐράνιος ἀπόλαυσις!

Καὶ ὅμως ἡ ὥρα παρήρχετο χωρὶς ν' ἀκούσω τὸν κώδωνα τοῦ γειτονικοῦ μου ναοῦ, ἔνα γλυκύλαλον, ἔνα ἀργυρόχον κώδωνα. Εἶδον ἀπὸ τοῦ παραθύρου. Τὸ ἄστρον τῆς Ἀνατολῆς, ἔκλαμπρον, μέγα, ὁ Ἀστέρας, ἔφεγγε, καταυγάζων τὸν οὐρανόν. Ἐχάραξε πλέον — μοῦ ἐφάνη. — Ἐγεννήθη ὁ Χριστός! Ἡ κροαζόμην. Οὔτε κώδων, οὔτε ἥχος. Ἡ πόλις ἔκοιματο ὡς νὰ μὴ ἔξημέρωνε χαρᾶς ἡμέρα. Εἶχε χιονίσει πρὸ δύο ἡμερῶν καὶ ἥδη ἐπρομηνύετο ἡμέρα εὐήλιος. Αἱθρία ἐν οὐρανῷ. Πῶς λάμπει ὁ Ἀστέρας, τὸ ἄστρον τῆς Ἀνατολῆς! Πρὸς στιγμὴν μοῦ ἐφάνη ὅτι εἶδον καὶ τοὺς τρεῖς μάγους, τρεῖς ἐφίππους Χαλδαίους μὲ τὰ βασιλικὰ στέμματα, μὲ τὰ σκῆπτρα καὶ τὰ δῶρα, ἐλαύνοντας δρόμῳ ἐξ Ἀνατολῶν. Ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν τάχα. Εἴποντο τοῦ Ἀστέρος. Ἡσαν τρία μεγάλα νέφη, ἀτινα κατεδίωκεν ὁ ἀπηλιώτης.

Εἶχον ἀκόμη ἐλπίδας. Ἀνεμέτρουν ἀκόμη τὰ ἐπίλοιπα τῆς χαρᾶς. Μετὰ τὴν θείαν Λειτουργίαν θὰ εἶναι νύκτα ἀκόμα, ἔλεγα. Τότε θὰ χαράζῃ. Οἱ φοῦροι θὰ εἶναι ἀνοικτοί. Θὰ ἔχουν ἔτοιμον τὴν λιπαρὰν καὶ γλυκεῖαν μπογάτσαν. Θὰ ἔχουν λουκουμάδες. Πρόγευμα ἐωθινὸν ἐν τῷ οἴκῳ καὶ ἀνάπταυσις κατόπιν ψυχικὴ καὶ σωματική. (Ιποία τρυφή!

Ἀπαυδήσας τέλος ἐκ τῆς μακρᾶς ἐλπίδος — πόσον κουράζει ἡ ἐλπίς! — ἐβυθίσθην ἐντὸς τῆς θερμῆς κλίνης μου ἀνάπλεως ὄργῃς.

Ἡ σελήνη ἦτο εἰς τὸ τέλος τῆς καὶ ἔξαπατχ, τὸν χειμῶνα. Μοῦ ἤλθεν ὕπνος. Πρέπει νὰ ἔκοιμήθην ἀρκετά. Διότι εἶδον καὶ ὄνειρα. Ὁνειρα τερπνὰ καὶ ὄνειρα φιβερά, εὐώδη ὄνειρα καὶ ὄνειρα βρωμερά. Εἶδον τὴν ὅρθριον Ἀκολουθίαν ὑπέρλαμπρον, πανευφρόσυνον. Καὶ εἶδον πάλιν τοὺς ναοὺς

κλειστούς, σκοτεινούς. Εἶδον Ἱερεῖς λαμπροφορεμένους ως ἀγγέλους, καὶ εἶδον Ἱερεῖς μαύρους ως κόρακας.

Καὶ τότε μόλις ἤκούσθη ὁ κώδων τοῦ γειτονικοῦ μου ναοῦ, ἐκεῖ ἐπάνω εἰς τοὺς Ἀέρηδες, μὲ φωνὴν ὅμως βραγχήν, ως σπασμένης καμπάνας. Ἐσήμαινεν ὥραν πολλὴν πένθιμα καὶ ἄνοστα· καὶ μοῦ ἐφαίνετο ως νὰ ἔλεγε:

— Τώρα πλιὰ Χριστούγεννα! Τώρα πλιὰ Χριστούγεννα.

Τὸ Ἀστρον τῆς Ἀνατολῆς ἐσβῆσε πλέον. Οἱ μάγοι μὲ τὰ δῶρα — τὰ τρία σύννεφα — ἐγύρισαν ὅπισω, σὰν νὰ ἔχασαν τὸν δρόμον.

Εἶχεν ἐξημερώσει.

Διαταγῇ τοῦ νέου Μητροπολίτου εἶχε καταργηθῆ ἡ νυκτερινὴ Ἀκολουθία τῶν Χριστουγέννων διὰ παντός.

“Ηλθαν καὶ μοῦ εἴπαν:

— “Οχι μέσα εἰς τὰ σκότη! Μὲ τὸν ἥλιον! Αἱ κατακόμβαι δὲν ὑπάρχουν πλέον!...

‘Απεφάσισεν ὁ νέος Μητροπολίτης. Θεὸς σχωρέσ’ τονε ἔνας ὡχρὸς δεσπότης ως νεκρός, μ’ ἐσβεσμένην ὅψιν ως ὅψιν νεκροῦ, καὶ μὲ πλέον ἐσβεσμένην φωνὴν, ως φωνὴν νεκροῦ. Βεβαίως καὶ μὲ νεκρὰν τὴν καρδίαν.

‘Ο κώδων ἐσήμαινεν ἀκόμη τρέμων ως σπασμένος.

— Τώρα πλιὰ Χριστούγεννα! Τώρα πλιὰ Χριστούγεννα!

‘Η ἡμέρα ἔλαμπε πλέον ἐπὶ τῶν παραθύρων μου.

— Πᾶνε λοιπὸν καὶ τὰ Χριστούγεννα! Τά ’φαγαν καὶ αὐτά! Νὰ ίδουμε τί ἄλλο ἔμεινεν νὰ φάγουν οἱ φαγάδες!

‘Ἐχανε τὸ μεγαλεῖον τῆς ἡ ἔκλαμπρος ἑօρτή. Μετεβάλλετο εἰς συνήθη Κυριακῆς λειτουργίαν. Τὸ ὑψηλὸν ἐκεῖνο τῆς Ε’ ὡδῆς, τὸ ἐκ τοῦ μεγαλοφωνοτάτου Ἡσαΐου: «Ἐκ νυκτὸς ὄρθρίζοντες δοξολογοῦμεν σε» τὸ ἔπαιρνεν ἀπὸ μπρὸς ἡ ἡμέρα κ’ ἔχανεν οὕτως ὅλην τοῦ ὄρθρου τὴν μυ-

στικήν εύωδίαν.

— Καὶ εἰς τὴν Πόλιν, ὅποὺ εἶναι Τουρκιά, νύκτα — ὅρθρου βαθέος — σημαίνουν αἱ ἐκκλησίαι! εἴπον μὲ πικρὸν παράπονον, τὸ ὅποιον ἐκτύπησεν εἰς τὸν ψυχρὸν τοῖχον τοῦ δωματίου μου ὡς σάπιο λεμόνι.

* * *

— Καὶ ἥμην ὅλην τὴν ἥμέραν ἔκείνην κατηφῆς καὶ λυπημένος.

Μοῦ ἐφάνη πώς δὲν ἔκαμα Χριστούγεννα ἔκεινο τὸ ἔτος.

“Οτε περὶ τὴν ἑσπέραν ἔρχεται ὁ ἀχώριστος φίλος μου, ὁ ‘Αλεξανδρῆς* καὶ μοῦ λέγει:

— Τὸν καταφέραμε! Ἀπόψε ὁ κύρ-Στρατῆς μᾶς ἔχει τὸ γουρούποουλο.

‘Ο φίλος μου ἔξασκεῖ πάντοτε ἰδιάζουσαν ἐπιρροὴν ἐπ’ ἐμοῦ. “Οσον μεγάλην θλῖψιν καὶ ἀν ἔχω, μόλις τὸν ἵδω, πραϋνομαι. Εἶναι συντροφιὰ καλὴ τέλος πάντων, καὶ ἡ συντροφιὰ ἡ καλὴ ἱλαρύνει τὸ πνεῦμα, ἐνῷ ἡ μοναξία τὸ ἔξαγριώνει. “Ἐπειτα ἥλθε κομίζων εἰδῆσιν καλήν. Δεῖπνον Χριστουγεννιάτικον. ’Αφοῦ ἔχάσαμεν τὴν Χριστουγεννιάτικην νυκτερινὴν Ἀκολουθίαν, τούλαχιστον ἀς κερδήσωμεν ἐνα καλὸν Χριστουγεννιάτικον δεῖπνον.

“Ἐπειτα ὁ φίλος μου συνήθιζε μετὰ τὸ φαγητὸν νὰ ψάλῃ πᾶσαν τὴν τυχοῦσαν Ἀκολουθίαν, παρηγορούμενος, διότι ὡς διανυκτερεύων δημοσιογράφος δὲν εἶχε καιρὸν διὰ τὴν Ἐκκλησίαν — αὐτὴ ἡ δημοσιογραφία κοντεύει νὰ κάμη ὅλους τοὺς ἐργάτας της ἀθέους. ’Εγνώριζεν εύτυχῶς ἀπὸ στήθους ὅλας τὰς πανηγυρικὰς τοῦ ἐνιαυτοῦ Ἀκολου-

* Ἐννοεῖ ὁ συγγραφεὺς τὸν Α. Παπαδιαμάντην, ὃν οὗτως ἐκάλουν οἱ οἰκειότεροι αὐτοῦ.

θίας. Καὶ ἔτσι, ἔλεγα, θὰ ψάλωμεν τὰ ὠραῖα τῶν Χριστουγέννων ἄσματα. Ἐπειτα ὁ κύρ-Στρατῆς ἢτο ἀξιόλογος ἄνθρωπος καὶ ἀξιολογώτερος φίλος. Θὰ δυσηρεστεῖτο, ἀνήροιμην. Τὸ εἶχε τάξει. Καὶ ἡμεῖς ἐδώσαμεν τὸν λόγον μας. Ἐγνωρίσθημεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Καὶ ὅσοι γνωρίζονται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ διὰ τῆς ἐκκλησίας, εἴναι οἱ καλύτεροι φίλοι. Οὕτω λοιπὸν μὲ αὐτὰ καὶ μὲ ἐκεῖνα ἐπραῦνθην.

— Θὰ εἴναι καὶ ἄλλοι; ἡρώτησα.

Ἐφοβούμην μὴ κληθῶσι καὶ ἄλλοι· καὶ τότε ὁ φίλος μου θὰ ἡρνεῖτο νὰ ψάλῃ.

— "Οχι, μοὶ ἀπάντησεν. 'Ο κύρ-Στρατῆς, ἐγὼ καὶ σύ.

Καὶ μετ' ὀλίγον ἐπανέλαβεν:

— "Οχι. Ἐξέχασα. Θὰ εἴναι καὶ αἱ δύο γειτόνισσές του, αἱ δύο... πῶς τὶς λένε; πές τες ντέ... αἱ δύο... χιλιάρικες!

Συνήθιζεν ὁ φίλος μου τοιαῦτα ἀστεῖα, εἰς τὰ ὄποια πολὺ ἐπετύγχανε μὲ τὸ λεπτὸν ἐκεῖνο σαρκαστικόν του πνεῦμα, πατρικήν του κληρονομίαν.

— Τό 'μαθες; μοῦ λέγει κατόπιν. 'Η πρώτη λειτουργία ἐτελείωσεν εἰς τὰς $8\frac{1}{2}$, ἡ δευτέρα εἰς τὰς $10\frac{1}{2}$. Νομίζω, κάπου, κάμανε καὶ τρίτην. Μὴ χειρότερα! "Ηκουσα ὅτι εἰς τὸν ἄγιον Γεώργιον, θαρρῶ, ἥθελαν καὶ τετάρτην. Γιατὶ μερικοί, λέει, ἥσαν χθὲς —παραμονὴ— στὸ θέατρο, καὶ ἀργησαν, λέει, ξεύρω 'γώ.

Καὶ προσέθηκε γελῶν:

— Καὶ τοῦ χρόνου, Δεσπότη μου!

— Δὲν βλέπουν τοὺς συμπολίτας μας τοὺς Δυτικούς; εἶπον ἐγώ. Εἰς παροικίαν εἴναι καὶ ὅμως φυλάττουν τὴν διάταξιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ ἔθιμον τῆς πατρίδος των. Αύτοὶ οἱ Γάλλοι Weihnachten ἀποκαλοῦσι τὴν ἑορτὴν ταύτην. Νὰ τὸ ξεύραμε νὰ πᾶμε προχθὲς εἰς τὴν φράγκικην!

— "Οχι, καημένε, νὰ πηγαίναμεν εἰς τὸν ἄγιον Δανιήλ, ἔξω εἰς τὰ Ἐλαιοτριβεῖα.

— Πῶς; εἶπον ἔκθαμβος.

— Ναί. Εἰς τὸν ἄγιον Δανιήλ. 'Ο παπᾶ-Στουπῆς, φίλε μου, μόλις τοῦ πᾶνε τὴν διαταγὴν τοῦ Μητροπολίτου, «Τί ἔκαμε, λέει;», ἐφώναξε μὲ τὴν ἄγρια, βραγχιασμένην φωνάραν του ἀπὸ τὸν ταραμᾶ, ἔνας καλὸς ἐφημέριος εἰς τὸν ἄγιον Δανιήλ, ἔξω εἰς τὰ Ἐλαιοτριβεῖα, καὶ ἄρχισεν ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα, σὰν εἰς τὸ Μέγα Πάσχα νὰ σημαίνῃ· τὴν ἔσπασε τὴν καμπάνα, φίλε μου. «Τί ἔκαμε, λέει?», ἐπανελάμβανε καὶ ἐκτύπα, κρεμασμένος εἰς τὴν καμπάνα μὲ θυμόν. Σήμερον τά 'μαθα. Καὶ ἐώρτασαν λαμπρὰ τὰ Χριστούγεννα ἔκει ἔξω σὰν καλοὶ χριστιανοί.

— Νὰ μὴ τὸ μάθωμεν! εἶπον μετὰ λύπης.

— Δὲν εἴμεθα ἄξιοι, φαίνεται. Εἶπε καὶ ὁ φίλος μου ἐν θλίψει.

Καὶ ἐξηκολούθησεν:

— 'Εώρτασαν ὡραῖα. "Ἐξω-ἔξω, εἰς τὴν ἄκρην τῆς πόλεως. Εἶναι μιὰ ἥσυχη γειτονιά, σὰν χωριαδάκι. Καὶ ἡ ἐκκλησία μικρούτσικη. 'Ο κύρο-Χριστόφιλος, ποῦ τὸ μυρίσθη; Λές καὶ εἶναι γάτος εἰς μερικὰ πράγματα. Τοὺς ἔβαλε ἀνάγνωσιν ἀπὸ τὸν «Θησαυρὸν» τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὅπου ὑπάρχει περίληψις λαμπρά, εἰς ἀπλῆν γλῶσσαν, ἀπὸ τὸν περίφημον λόγον τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου «Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε!». Καὶ εὐχαριστήθησαν ὅλοι, ιδίως «οἱ ταλιαγρῆται», οἱ ἐργάται τῶν ἐλαιοτριβείων. Τοὺς ἔψαλε καὶ τὸν πολυέλεον κατόπιν καλογερικά, φίλε μου. Καὶ εἰς τὸ τέλος οἱ ταλιαγρῆται εἶχον τηγανίτες μὲ τὸ καλύτερο λάδι, καὶ τσίπουρο ντόπιο, καὶ μὴ ρωτᾶς. Μόνον ἔνα λάθος ἔκαμε, κουρασθεὶς πλέον. Εἰς τὸ «Χριστὸς γεννᾶται» κατὰ τὸ ἔθος, ἐπρεπε νὰ κινήσῃ σταυροειδῶς τὸν πολυέλαιον,

εἰς ἔνδειξιν χαρᾶς, ἀλλ' ἐλησμόνησαν νὰ τὸν ἀνάψουν ἐγκαίρως, ὁ δὲ κύρ-Χριστόφιλος, νομίζων ὅτι εἶναι ἀναμμένος, τὸν ἐκίνησε σβησμένον. Δὲν πειράζει ὅμως. Πᾶν ὅ, τι γίνεται μὲ καλὴν καρδιά, εἶναι καλόν.

Καὶ εἶπον πάλιν μετὰ θλίψεως:

— Νὰ μὴ τὸ μάθουμε καὶ ήμεῖς!

— Ἐ! τὸ βράδυ, θὰ φάλωμεν ὅλον τὸν «Κανόνα», μὲ παρηγόρησεν ὁ φίλος μου. Θὰ ἔλθω νὰ σὲ πάρω.

* * *

‘Ο κύρ-Στρατῆς, ἔνας κοντὸς καὶ χονδρὸς ἀνθρωπάκος, μὲ μίαν φαλακρὰν καὶ στρογγυλὴν κεφαλὴν ὡς κολοκύνθην, καὶ μὲ πρόσωπον κατακόκκινον ὡς κόκκινην κολοκύνθην, μὲ δύο μάτια μεγάλα ὡς κάστανα, ἥτο ιεροφάλτης τοῦ Νεκροταφείου, ἀρχαῖος φίλος μας. Οὐδεὶς ἐγνώριζε νὰ φάλη τόσον κανονικὰ καὶ τόσον κατανυκτικὰ τὸ «Μετὰ τῶν ἀγίων ἀνάπταυσον». Οὐδεὶς ὅσον αὐτὸς συνεκίνει τοὺς χριστιανούς, ὅταν ἔψαλλε τὸ «Θρηγῷ καὶ ὀδύρομαι». Ἐκλαίεν ὅλος, ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν. Πρῶτον, ἀρχιζε νὰ κλαίῃ ἡ φωνή του, μὲ ἔνα τρόμον ἴδιαίτερον, σὰν φυσικόν· φωνὴ στερεὰ καὶ ἀκλόνητος ἄλλως. Κατόπιν ἐγέμιζαν δάκρυα τὰ δύο μεγάλα ὡς κάστανα μάτια του. Ἐπειτα ἐβρέχοντο ύαλίζουσαι, ὡς δροσισμένα μῆλα, αἱ δύο κατακόκκιναι παρειαί του, καὶ τέλος ἀρχιζε νὰ συγκινῆται τὸ μακρὺ-μακρὺ παλτό του, τρέμον, ὡς ἀεριζόμενον ὑπὸ ἐλαφροῦ πνεύματος, μὲ μίαν λαδιὰν μεγάλην δεξιὰ καὶ μίαν ἄλλην ὁμοίαν ἀριστερά, ὅπου κατεστάλαζον, θαρρεῖς, τὰ δάκρυα του. Καὶ τότε οἱ τελοῦντες τὸ μνημόσυνον χριστιανοὶ μετὰ πολλῆς χαρᾶς ἔδιδον δύο ρεγκίνες εἰς τὸν «πονετικὸν ψάλτην» — αὐτὰ τὰ νομίσματα ἡσαν τότε — διὰ τὸν κόπο του.

— ‘Ο καημένος!

Δηλαδή ήτο νὰ κλαίῃ ἄνθρωπος, ὅταν ἔψαλλεν ὁ κύρ-Στρατῆς. Τόσον, όποι ὁ παπᾶ-Γιάννης, ὁ ἐφημέριος τοῦ Νεκροταφείου, ἕνας μὲ πράσινα γυαλιά, τὸ εἶχε βαθὺ παράπονον:

— Νὰ μὴ μπορῶ κ' ἐγὼ νὰ τὰ καταφέρω ἔτσι!

“Ἐνας εὐλογιοκομμένος καὶ αὐστηρὸς ἐφημέριος, μὲ τὸ πρόσωπον φοβερόν. “Οστις, ἔνεκα οὐλῆς τινος περὶ τὰ δεξιὰ τοῦ χείλους, ἐφαίνετο ὡς γελῶν πάντοτε.

Μόλις ἄρχιζε νὰ εἰπῇ «Μετὰ πνευμάτων δικαίων» καὶ ἡ οὐλὴ τοῦ χείλους του ἄρχιζε τὰ γέλια, ἀκράτητος.

“Ἡτο νὰ γελᾷ ἄνθρωπος, ὅταν ἔψαλλεν ὁ παπᾶ-Γιάννης.

Τί εἶναι καὶ τὰ σωματικὰ ἐλαττώματα. Γελοιογραφοῦν καὶ τὴν μᾶλλον συμπαθῆ ψυχήν.

— Κοίτα τον, κοίτα τον πῶς γελᾷ! ἔλεγον οἱ τελοῦντες τὸ μνημόσυνον· καὶ τοῦ ἔκοπτον τὸ ἥμισυ τῆς ἀμοιβῆς.

* * *

— “Ἐχω ἔνα χοιρίδιον ὡς τρεῖς ὀκάδες.

Εἴπεν ὁ κύρ-Στρατῆς εἰς τὸν φίλον μου· καὶ ἔγλειφε τὰ δάκτυλά του, ὡς νὰ τὸ ἔτρωγεν ἥδη — ήτο κοιλιόδουλος, ὁ μακάριος.

— Νὰ μοῦ εὕρης καὶ ἔκεινον τὸν ἄλλον — οὕτω μὲ ἀπεκάλει πρὸς τὸν φίλον μου· τὸν δὲ φίλον μου πάλιν πρὸς ἐμὲ ἀπεκάλει ἔκεινος ὁ ἄλλος, ὥστε καὶ εἰς τοὺς δύο ἔδωσε τὸ αὐτὸ δόνομα· ἵσως διὰ νὰ δείξῃ ὅτι ἀμφοτέρους ἐπίσης ἡγάπα.

Καὶ ἔγινεν ἄφαντος ὁ κύρ-Στρατῆς, καταγινόμενος ὅλην τὴν ἡμέραν εἰς τὴν παρασκευὴν τοῦ Χριστουγεννιάτικου δείπνου.

Τὸ ἔπλυνε μόνος του — ήτο ἄγαμος ὁ δυστυχῆς — τὸ ἐσπόγγισε καλά, τὸ ἔθεσεν ἐν τῷ μέσω καλῶς γανωμένου

ταψίου. Ἐσταύρωσε τὰ ποδαράκια του, καὶ τὸ ἐποίκιλε μὲ παντοῖα καρυκεύματα τῆς ὁψοποιίας, τὸ λευκόν, τὸ παχουλόν, τὸ τρυφερόν, ὡς ἐκ γάλακτος, χοιρίδιον.

— Ἐσύ μονάχα, κὺρ-Στρατῆ, ξεύρεις νὰ γιορτάζῃς τὰ Χριστούγεννα!

Τοῦ εἶπεν ὁ φούρναρης.

Καὶ ὁ κὺρ-Στρατῆς ἐκαμάρωνεν, ὡς γαμβρός, ἔχων δίπλα τὴν ὥραίν τοῦ νύμφην.

Μετὰ τοῦτο ἐπανῆλθεν εἰς τὸν οἶκον του· καὶ ψήσας τὰ τρυφερὰ ἐντόσθια τοῦ γαλαθηνοῦ ζώου, ἐκουτσόπινεν, ἀναμένων τὴν ἑσπέραν. Πᾶν ὅτι ἄλλο ἔχρειάζετο, εἶχε προμηθευθῆ ἐν ἀφθονίᾳ.

* * *

"Ημουν τόσον λυπημένος, εἶπον, ὥστε δὲν εἶχον διόλου ὅρεξιν δι' ἐπισκέψεις, πολὺ περισσότερον διὰ γεῦμα. Τὰ ἔθιμα ριζώνουν, βλέπετε, μέσα εἰς τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ὅταν καταργῶνται, νεῦρον εὐαίσθητον ξερριζώνεται βιαίως ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν καρδίαν, ἥτις πονεῖ καὶ ὀδυνᾶται, μεταδίδουσα τὸν πόνον εἰς ὅλον τὸ σῶμα. Ὁ ἀνθρωπος, ὅστις δὲν ἔχει τὸ νεῦρον τοῦτο, δὲν ἀνήκει εἰς ἔθνος. Εἶναι ἀλλότριος αὐτοῦ. Ἄνήκει εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, καὶ εἰς οὐδέν. Νομίζει πώς εἶναι εἰς τὸν κόσμον ὅλον, καὶ δὲν εἶναι πουθενά. Εἶναι εἰς τὸν ἀέρα ὅμως. Ἀεροβατεῖ. Εἶναι πολίτης τῆς «Νεφελοκοκκυγίας» τοῦ Ἀριστοφάνους. Εὰν οἱ τοιοῦτοι ἀνθρωποι εἶναι ἄχρηστοι διὰ τὸν ἔθνος, εἶναι πολὺ περισσότερον διὰ τὸ Ἑλληνικόν. Εἶναι βλαβεροί. Τὸ Ἑλληνικὸν Ἐθνος βλέπομεν ὅτι φεῦ! ὅλονὲν ἐκλείπει καὶ χάνεται, διότι ἐκλείπουσι καὶ χάνονται οἱ ἔχοντες τὸ πονετικὸν αὐτὸν νεῦρον ἐν τῇ καρδίᾳ των πολιτῶν, πληθύνονται δὲ οἱ ἄλλοι, οἱ περιφρονοῦντες τὰ πάντα· οἱ λέγοντες τί εἴ-

ναι τοῦτο καὶ τί εἶναι ἔκεινο· καὶ τί θὰ πῇ νύκτα, καὶ τί θὰ πῇ ἡμέρα· καὶ ἄλλα, τὰ ὅποια συνοψίζονται εἰς τὸ κατάψυχρον, ως μπάλα χιόνος, «δὲν βαριέσσαι!».

Ἐνύκτωσε πλέον καὶ ὁ φίλος μου ἥλθε νὰ μὲ παραλάβῃ.

Ἐξήλθομεν. Τγρὰ ἡ ἀτμοσφαῖρα. Πρὸ δύο ἡμερῶν εἶχε χιονίσει, εἴπομεν, καὶ ἥδη ἡ πόλις ἐκόλλησεν ἐν βορβόρῳ, ως ἀγριόπατια. Αἱ ὁδοὶ πλήρεις λάσπης. Τὰ πεζοδρόμια ρυπαρά, ως πλάκες ἐλαιοτριβείου γλιτσασμέναι. Ἐνας φανούρος, ἀνάπτων τὴν ὥραν ἔκεινην τοὺς φανούς, κατέπεσεν ἐν τῇ σπουδῇ <του> καὶ ἔθραυσεν τὸν κάλαμον τὸν φωτοφόρον. Τὰ παντοπλεῖα ἥσαν κλειστὰ καὶ τὰ ἄλλα μαγαζεῖα. Ὄλιγος κόσμος ἐφαίνετο ἔξω. Μόλις ἀρχιζαν τὴν ὥραν ἔκεινην, κρυφὰ-κρυφά, ν' ἀνοίγουν μερικὰ ὑπόγεια, τὰ ὅποια ἐν Ἀθήναις εἶναι ἐπτάψυχα, σὰν τὴν ἐπτάψυχη γυναῖκα, ποὺ πότε πεθαίνει καὶ πότε ἀνασταίνεται.

Δύο-τρεῖς παράγκαι μανάβηδων ἡμίανοιξαν μίαν σανίδα, διὰ νὰ ψωνίσουν οἱ ἀμελεῖς τὰ σαλατικά των καὶ τὰς ὁπώρας των· καὶ ἔλαμπε κλεισμένη μέσα ἡ διακόσμησίς των ἡ ἐντελής, ως νύμφη κρυμμένη. Ὁπῶραι βαρακωμέναι, ὅρνιθες παχεῖαι μὲ ταινιοστόλιστα ράμφη, ὅρμαθοι μπεκατσῶν, μέσα εἰς εἰκόνας καὶ σημαίας καὶ μύρτα καὶ δάφνας, ξηροὶ καρποί, πορτοκάλια, ἀχλάδια τῆς Κυνουρίας, δροσερὰ σαλατικά, δλα εὐωδιάζοντα πανήγυριν καὶ χαράν!

Ἐνας παχύς, καταστρόγγυλος παντοπώλης ἀνοιξε παρακάτω, πρὸς στιγμήν, τὸ παντοπλεῖον του, ἔμβασε μέσα μίαν παρέαν φίλων, ὃν εἰς ἐκράτει εἰς χεῖρας κυδώνιον, καὶ πάλιν ἔκλεισε.

Παρακάτω ἔνας γέρων, βαστάζων μίαν χιλιάρικην, ἐκτύπα τὴν θύραν οἰνοπωλείου νὰ τῷ ἀνοίξουν, καὶ τοὺς ὁδόντας του, κρυώνων, μὲ ἔνα κοντὸ τοῦ Ρετσίνα σακκάκι.

Παρέκει ἄλλη παρέα διεσκέδαζεν, ἔξαγριώνουσα πρὸς

λυσσώδη πάλην δύο χασάπικους κύνας, περὶ οὓς συνεκεντρώθησαν καὶ παῖδες —λοῦστροι— καὶ ἀπέφραττον τὴν διάβασιν, ἐνῷ δύο ἀστυφύλακες, μὲ τὰ κράνη των, ἀνοιγαν ἐν καφενεῖον διὰ νὰ χαρτοπαίξουν.

Σημαῖαι τινὲς βρεγμέναι ἀερίζοντο βαρεῖαι ἐδῶ κ' ἔκει· καὶ ἔνας λοταρτζῆς ἐφώναζεν ἀκόμη κατάμονος εἰς μίαν γωνίαν: πέντε δίνετε, πέντε παίρνετε, δέκα δίνετε, δέκα παίρνετε. Ἐνῷ τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἔδιδον καὶ ὁ λοταρτζῆς ἔπαιρνε.

Καὶ δὲν γνωρίζω, πῶς ἔνας λουκουματζῆς κατώρθωσε, παραβαίνων τὴν ἀστυνομικὴν διάταξιν, νὰ φωνάζῃ ἔως τὴν ὥραν ἔκεινην: ζεστοὶ-ζεστοί, χωρὶς ἀνασασμόν, παγωμένοις ἔκει εἰς τὴν θύραν τοῦ μαγαζείου του, ἐντὸς τοῦ ὅποιου ἔχόρευον οἱ τέσσαρες ἀνεμοι, ὡς νὰ εἶχε παγίδα νὰ συλλάβῃ κανένα νεοσύλλεκτον μεταβαίνοντα εἰς τὸν στρατῶνα του.

Εἰς τὰ βάθη ὑπογείου τινὸς τῆς ὁδοῦ Καλαμιώτου, ὅπου τὰ κρεοπωλεῖα καὶ ὀπωροπωλεῖα ἥσαν πλουσιώτατα καὶ θαυμασίως ἐστολισμένα, ἤκουόντο ἀσματα μεθύόντων, οἵτινες εἰς μάτην ἐδοκίμαζον νὰ ψάλουν καὶ τὸ «Ἡ γέννησίς σου» καταλήγοντες πάντοτε εἰς τὸ «Χριστὸς ἀνέστη». Ἐνῷ δύο ἄλλοι γέροντες ἀπόμαχοι, παρακάτω, κύπτοντες εἰς ἐν παράθυρον, ἀνεζήτουν τὸν φίλον των οἰνοπάλην, νὰ τοὺς ἀνοίξῃ· καὶ μὴ βλέποντες αὐτόν, ἡρίθμουν ἀπὸ τοῦ παραθύρου τὰ ἐν τῷ ὑπογείῳ βαρέλια, ὑπό τι φῶς λυχναρίου, φαινόμενα, ἔκει κάτω, ὡς ἐν τῷ βυθῷ τῆς θαλάσσης κήτη, βόσκοντα κατὰ σειράν, μὲ τὰς μεγάλας κοιλίας των.

Κατωτέρω κατάκλειστος, μὲ τὰς μεγάλας ὑψηλὰς πόρτας της, σιωπηλὴ ὡς ἔρημος, ἐφαίνετο ἡ μεγάλη Σαντορίνιὰ ταβέρνα τοῦ Καλαμιώτη, τὸ προσφιλὲς ἐντευκτήριον ὑπαλλήλων, δικηγόρων καὶ ἐμπόρων, καὶ ἡμῶν τῶν δύο ἄλ-

λων, εἰς τῆς ὁποίας τὰ ὑπόγεια ὑπάρχουν δεκαπέντε εἰδῶν κρασιά. Πόσες φορὲς εκεῖ ὁ Ἀλεξανδρῆς κουτσοπίνων ὑπέφαλε τὰ ὡραιότερα τροπάρια ἐν μέσω ἐκλεκτῆς παρέας λογίων καὶ συγγραφέων ὅπου τὸν ἐκαμάρωναν ἔκθαμβοι. Ἐνῷ παρέκει ὁ μάστρο-Θάνος ὁ σουβατζῆς ἐξετέλει ἕνα δυσκολώτατον στοίχημά του ἐνώπιον τῆς παρέας του, κατεβάζων τὸν ρητινίτην εἰς τὸν λάρυγγα χωρὶς νὰ βρέξῃ τὸ στόμα του.

— Τί κρύα Χριστούγεννα!

— 'Ημποροῦσαν νὰ γίνουν καὶ καλύτερα;

Διήλθομεν εἰς τὴν ὁδὸν Ἀθηνᾶς. Δύο-τρεῖς πιστολιές, ἀκουσθεῖσαι, συνετάραξαν τὴν συνοικίαν. Παρακάτω ἦκουόμεν: «Δυὸς στὸν τόπο καὶ ἕνας λαβωμένος».

Πέντ' ἔξι μπακαλάκια μὲ τὰ Χριστουγεννιάτικά των, σαπουνισμένα καὶ κτενισμένα, καὶ μὲ καπέλλα, ἐπέστρεφον ἀπὸ τὰ Πατήσια, βουτηγμένα εἰς τὴν λάσπην καὶ εἰς τὴν χαράν, καμαρώνοντα τὸ καπέλλο των καὶ τὸ σακάκι των, τὴν ὑπαρξίν των αὐτήν, τὴν ὅποιαν δὶς ἢ τρὶς τοῦ ἔτους αἰσθάνονται ως ζῶσαν, ἐκπληγτόμενα καὶ αὐτὰ διὰ τὸ θαῦμα, τὰ ἔξυπνα τσακωνόπουλα.

Ἡ μεγάλη Ἀγορὰ ἡ πολυτάραχος, ἡ βρίθουσα κόσμου καὶ ὄψων, ἡ τρέφουσα πτωχοὺς καὶ πλουσίους, ἐγκρατεῖς καὶ λαιμάργους, ἡ ζωὴ τῆς πόλεως, ἡ ἀενάως κενουμένη καὶ πάντοτε πλήρης, ὅπου κατασταλάζουν ὅλαι αἱ θάλασσαι τῆς Ἑλλάδος, τὰ βουνὰ καὶ αἱ λίμναι τῆς, ἥτο σχεδὸν ἐρημος. Ὁ κόσμος ἐπρομηθεύθη ἀπὸ τῆς παραμονῆς τὸ φαγητόν του. Μόνον δύο-τρεῖς φραγκορράπται ἐξήρχοντο μὲ γεμάτα μανδήλια, τὴν ὥραν ἐκείνην, πάντοτε οἱ τελευταῖοι τῶν ἄλλων πανηγυρίζοντες, παρερχομένης τῆς ἑορτῆς, ἐως οὓς οἰκονομήσουν τὸ πεντάρικον. Μόνον δύο κρεοπῶλαι ἡτοίμαζον νωπὰ σφακτά, πρὸ μικροῦ λαβόντες διὰ τοῦ σι-

δηροδρόμου Πελοποννήσου κόφας μὲ ἀρνάκια τῆς Ἡλείας. Δύο τρεῖς ἄμαξαι μεθυόντων διέσχιζον τὴν μεγάλην ὁδὸν ἐν καλπασμῷ ἵππων καὶ φωναῖς ἀγρίαις, ἐνῷ παρὰ τὸ Μοναστηράκι ὁ κόσμος ἐκόλλησεν εἰς τὸν πολὺν σχηματισθέντα βόρβορον.

— Πολὺ χρύα Χριστούγεννα! ἐπανέλαβεν ὁ φίλος μου ἐκεῖνος ὁ ἄλλος.

— Ἡμπόροῦσαν νὰ γίνουν καὶ καλύτερα;

Εἶπον πάλιν κ' ἐγὼ ἐκεῖνος ὁ ἄλλος.

Εἰσήλθομεν εἰς τοῦ Ψυρῆ.

‘Ο μπάρμπα-Γιώργης ὁ σμυρναῖος, ὁ καλοκάγαθος ἐκεῖνος μαγειράκος ὃποὺ δὲν τοῦ ἔλειπον ποτὲ τὰ λαδερά, διευκολύνων ὁ καλὸς γέρων τοὺς νηστεύοντας, μέσα εἰς μίαν πόλιν ὃποὺ ἄρχισεν ἀπὸ τότε νὰ μεταβάλλεται εἰς Βαβυλῶνα, ἥτο κατάκλειστος. Ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ ξενοδοχείου δὲν ἐκρέματο πλέον ὁ παχὺς τράγος, πάντοτε τὰς ἄλλας ἡμέρας εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, σὰν πίναξ παριστάνων τράγον ἐσφαγμένον. Γνωστοποίησις δὲ χειρόγραφος κολλημένη ἔλεγε: «Σήμερον Χριστούγεννα, δὲν ἔχει φαγί».

“Ωστε ἔνας ἱεροδιάκονος ἐκ τῶν πελατῶν, ἐλθὼν πεινασμένος καὶ ἀναγνώσας τὴν γνωστοποίησιν, εἶπε μὲ ἀγανάκτησιν:

— Νά ἡ ὥρα νὰ κάμω σήμερα μεγάλη Παρασκευή!

Ἐφθάσαμεν.

‘Ο κύρ-Στρατῆς μᾶς ὑπεδέχθη, σηκώσας τὴν λάμπαν καὶ προβάς μέχρι τῆς θύρας.

* * *

“Ητο τρισευγενέστατος ὁ κύρ-Στρατῆς. Στολισμένος, ξυρισμένος, μοσχομυρισμένος. Μὲ ἄσπρο-κάτασπρο ὑπο-

κάμισον. Μὲ σακκάκι καινουργές, σκοῦρο, γελαστός, Χριστουγεννιάτικος.

— "Αιντε ντέ! Καὶ περιμένω τόση ὥρα. Ποῦ χαζεύετε;

Καὶ προπορευόμενος ἔλεγε πρὸς τὸν φίλον μου:

— Ποῦ εἶναι ἐκεῖνος ὁ ἄλλος;

— 'Εδῶ εἶναι. Ἐρχεται, ἀπήντησεν ὁ φίλος μου δι' ἐμέ.

Μὰ εἶναι λυπημένος, ἐπανέλαβε, γιατὶ κατηργήθη, λέει, ἡ νυκτερινὴ Ἀκολουθία τῶν Χριστουγέννων.

— Καὶ δὲν μ' ἐρωτᾶς ἐμένα, βρὲ ἄλλε, νὰ σοῦ πῶ; εἴπε στραφεὶς πρὸς ἐμέ. 'Η ἐκκλησία, ἐπῆρε καὶ αὐτὴ τὸν κατήφορον τῆς μόδας. Πάει πλέον. Ἐγινε καὶ αὐτὴ καπέλλο. Τὴν ἔκαμαν δηλαδή. Δὲν ἀκοῦς ὅπού σήμερα, χρονιάρα μέρα, θέλανε νὰ κάμουνε μνημόσυνο στὸ Νεκροταφεῖον;

'Ετοποθέτησε τὴν λάμπαν· ἡμεῖς ἐκαθίσαμεν, καὶ ὁ κὺρ-Στρατῆς ἰστάμενος ἐνώπιόν μου, ἔξηκολούθει:

— Μία οἰκογένεια, ποὺ λές, ἐπέμεινε σήμερα ἔξω νὰ κάμη μνημόσυνον. Σπολλάετη ὅμως, ποὺ ὁ παπᾶς ἐστάθη παλληκάρι· ἀν καὶ ἡ οἰκογένεια ἔλεγεν ὅτι εἶχεν ἔγγραφον ἀπὸ τὴν Μητρόπολιν.

— Γιὰ νὰ σοῦ πῶ, κυρά μου, εἴπεν ὁ παπᾶς. Σήμερα ἔχουμε λειτουργία γιὰ κείνους ποὺ γεννιοῦνται, καὶ ὅχι γιὰ κείνους ποὺ πεθαίνουν. Καταλαβίγκος; Σήμερον εἶναι ἡμέρα γιὰ τοὺς ζωντανούς. Ξεροκαταλαβίγκος; Καὶ ἀμέσως, ὅπού λές, ἄλλε μου καλέ, «Χριστὸς Γεννᾶται» καὶ παίρνει καιρό. Κ' ἐφαίνετο τὸ γέλιο του ἀπὸ δῶ καὶ πέρα· ὥστε γελοῦσε καὶ τὸ σημάδι τοῦ προσώπου του.

Δὲν ἐδιάβασα τὶς προάλλες —έξηκολούθησεν ὁ κύρ-Στρατῆς—, πῶς θὰ μᾶς τὰ κόψουν, λέει, τὰ πολλὰ ψαλσίματα! — "Αμ' δὲν θὰ μᾶς τὰ κόψουν;

Ἐν τῷ μέσω τῆς αἰθούσης ἡτοί ἡ τράπεζα ἔτοιμος. Ἐπὶ νεοσιδηρωμένης λευκῆς ὁθόνης, ἔκειντο ἀπαστράπτοντα ἐκ καθαριότητος πάντα τὰ ἐπιτραπέζια σκεύη, ἐν τάξει οἰκοκυρικῇ, γυναικείας μᾶλλον δεξιότητος — οἱ ἄγαμοι, μὲ τὸν καιρόν, ἀποκτοῦν καμμιὰ φορὰ ἔξεις οἰκοκυρᾶς. Οἱ δὲ τοιοῦτοι μένουσι πλέον ἄγαμοι ἔως θανάτου. Ἐν μέσῳ ἡστραπτε τὸ ταψίον, τὸ ἐπιμελῶς γανωμένον, μὲ τὸ χοιρίδιον, τὸ ἐψητόν, διαχέον πανταχοῦ ὀρεκτικὴν εὔωδίαν, ἐλαφρῶς ροδισμένον, προκλητικώτατον. Κατελάβομεν τὰς θέσεις μας. Οἱ κύρ-Στρατῆς, καθίσας ἐν μέσω τῶν δύο χιλιάρικων, ὡμοίαζε δικαστικόν, τὴν νύκτα δικάζοντα μεταξὺ δύο ἀρχαίων κηροπηγίων.

— Ἐλα! εἶπεν. Αὐτὰ τὰ Χριστούγεννα κανένας Δεσπότης δὲν θὰ μᾶς τὰ καταργήσῃ!

Καὶ ἥρχισε μὲ τὰ χονδρά, καθαρά, δάκτυλά του, νὰ κόπη τὸ χοιρίδιον, ὥσπερ δαιτρὸς ὄμηρικός, «κρειῶν πίνακας παρτιθείς».

— Τίς δαίς; εἶπε καὶ ὁ φίλος μου, μαντεύσας τὰς σκέψεις μου καὶ τὴν παρομοίωσίν μου τὴν Ὁμηρικήν. «Τίς δαίς; Τίς δ' ὅμιλος ὅδ' ἔπλετο; Εἰλαπίνη ἡὲ γάμος; Ἐπεὶ οὐκ ἔρανος τάδε γ' ἐστίν».

Καὶ ἥρξάμεθα τοῦ δείπνου, τὰ μάλα φαιδροί, ἀναμένοντες ἐν τέλει καὶ μολπήν. Μόνον ἀμφίπολοι ἔλειπον καὶ δμωαὶ καλαί, ἵνα τὸ δεῖπνον μας μεταβληθῇ εἰς ὄμηρικὸν τέλειον.

— Αὐτὰ τὰ Χριστούγεννα, κανένας Δεσπότης δὲν θὰ μᾶς τὰ κόψῃ, ἐπανέλαβεν ὁ κύρ-Στρατῆς, πληρῶν τὰ ποτήρια ἐκ τῆς δεξιᾶς χιλιάρικης πρῶτον, διὰ τὸ καλόν.

‘Αλλ’ αἴφνης παλαιὸς τρόμος ἡγέρθη ἐν τῇ καρδίᾳ μου. Πρέπει νὰ ἔκιτρίνισε καὶ ἡ ὄψις μου. Οἱ συνδαιτυμόνες μου, ἀφιερωμένοι εἰς τὸ χοιρίδιον, δὲν μὲ εἶδον ἀμέσως· δι’

ὅ προσεπάθουν νὰ κρυφθῶ, νὰ χωνεύσω τὸν παλαιὸν αὐτὸν τρόμον, ὅστις, ὡς κακοκλεισμένη πληγή, ἥνοιξε τώρα δά, τόσον αἰφνιδίως.

Μολονότι ἦτο φίλος μου στενὸς ὁ κὺρ-Στρατῆς, περώτην φορὰν εἰσηρχόμην εἰς τὴν κατοικίαν του. Ἐν Ἀθήναις εἶναι πολλοὶ τοιοῦτοι φίλοι. Φίλοι τῶν ὁδῶν καὶ τῆς ἀγορᾶς. Ὡς ὑπάρχουσι καὶ πολλοὶ ἄνδρες, οὓς ἐκλαμβάνει τις ὡς ἀγάμους, διότι οὐδέποτε ὁρῶνται δημοσίᾳ μετὰ τῶν συζύγων των. Ἐκεῖ ὅπου ἐσήκωνα τὸ ποτήρι μου νὰ πιῶ εἰς ὑγείαν τοῦ κύρ-Στρατῆ, ἀνακαλύπτω ἐπὶ τινος ραφίου, ὑψηλὰ ὀλίγον, πέραν ἐπὶ τοῦ τοίχου, πινάκιον μὲ κόλλυβα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ κύρ-Στρατῆς ἦτο ψάλτης τοῦ νεκροταφείου.

— Θὰ εἶναι πεθαμένα! εἶπον.

Ἐταράχθην. Διέκοψα τὴν πρόποσιν, ὑποκριθεὶς βήχοντα.

— Χριστὸς καὶ Παναγία! βρὲ ἄλλε!

Εἶπεν ὁ κύρ-Στρατῆς, ὡς ἄλλη μήτηρ προστάτις.

Ἄλλ' ἦτο ἀδύνατον πλέον νὰ ἡσυχάσω. Ὁμως προσεπάθουν νὰ κρύπτωμαι ὅσον τὸ δυνατόν.

Οἱ ἄλλοι ἔτρωγον κ' ἔπινον.

Θέλων κατόπιν νὰ δοκιμάσω τὴν διάθεσίν μου, ἡγέρθην νὰ λάβω δῆθεν κάποιον μανδήλιον, ὅτε οἱ ὄφθαλμοί μου προσκρούουν φοβερῶς ἐπὶ τινος νεκρικοῦ στεφάνου, ὅστις, ὡς στόλισμα τοῦ δωματίου, ἐκρέματο ὑψηλὰ ἀπὸ καρφίου. Νεκρικὸς στέφανος, μέγας, ὡραῖος, ἐκ τεχνικῶν λευκανθέμων, μὲ δύο λευκὰς ταινίας, μὲ χρυσᾶ γράμματα.

Μοῦ ἐφάνη ὅτι ἦτο ἀδύνατον πλέον νὰ κρυφθῶ.

— Εἶναι πεθαμένος! εἶπα.

Οἱ ἄλλοι ἔτρωγον κ' ἔπινον. Ἄλλ' ἡ καρδία μου ἔτρεμεν ἥδη ὡς πουλάκι εἰς τὸ κλουβί.

“Ινα ἀποστρέψω τοὺς ὄφθαλμούς μου ἀπὸ τοῦ ἑνὸς τοί-

χου, ὅπου ἔκειτο τὸ πινάκιον μὲ τὰ κόλλυβα, καὶ ἀπὸ τοῦ ἄλλου, ὅπου ἐκρέματο ὁ νεκρικὸς στέφανος, ἀπεφάσισα νὰ κοιτάζω πρὸς τὴν ὁροφήν. Πλὴν φεῦ! διακρίνω τότε ὅτι ὁ ἄνωθεν τῆς τραπέζης μας, μικρὸς ἀναμμένος πολυέλαιος, εἶχε λαμπάδας τοῦ νεκροταφείου, λείψανα κηδειῶν καὶ μνημοσύνων, ὅκτὼ λαμπάδας ἀνομοίας, ἀφ' ὧν φυλάττουσι πολλὰς οἱ ψάλται· μία μάλιστα λαμπάδα εἶχε περιδεδεμένην καὶ μαύρην κορδέλλαν.

— Πεθαμένα κεριά! ἐφώναξα τρέμων.

Καὶ μὲ ἥκουσαν.

— "Οχι, θὰ σοῦ εὔρωμε ζωντανὰ τώρα, τοῦ λόγου σου! Εἴπεν ὁ κύρ-Στρατῆς, πειραχθεὶς ὀλίγον.

Καὶ ἀμέσως, συγκρούων τὸ ποτήριον μετὰ τοῦ φίλου μου, ἔκραξε φαιδρῶς:

— Εἰς ὑγείαν τῶν πεθαμένων!

Εἶχε κενωθεῖ ἡ μιὰ χιλιάρικη, ἐπλησίαζε δὲ καὶ ἡ ἄλλη.

'Ἐγὼ μὴ δυνάμενος πλέον νὰ βλέπω μήτε εἰς τὸν ἔνα τοῦχον, μήτε εἰς τὸν ἄλλον, μήτε εἰς τὴν ὁροφήν, μήτε εἰς τὸ ἐκλεῖπον πλέον χοιρίδιον — μ' ἐφαίνετο καὶ αὐτὸς νεκρὸν — δὲν ἔβλεπον πουθενά.

* * *

Δὲν γνωρίζω διατί παιδιόθεν ἡσθανόμην ἀγνωστόν τινα φόβον, ὁσάκις ἔβλεπον πράγματα, ὑπενθυμίζοντα νεκρόν. Κατελαμβανόμην ὑπὸ μελαγχολίας καὶ ἀορίστου φόβου. 'Ωχρίαζον ὁσάκις ἔβλεπον τοὺς μεγάλους δίσκους τῶν νεκρικῶν κολλύβων, οἵτινες κατὰ Παρασκευὴν παρετάσσοντο πρὸ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ, ἐν τῷ ναῷ τοῦ χωρίου μου. Ἐνῷ δὲ οἱ λοιποὶ παῖδες ἀνέμενον μὲ ἀρπακτικὰς διαθέσεις περὶ αὐτούς, πότε νὰ τὰ διαβάσῃ ὁ ἐφημέριος τὰ κόλλυβα νὰ διανεμηθῶσι, πολλάκις δὲ καυγᾶς συνήπτετο

μεταξὺ ἐκείνων καὶ τῆς νεωκόρου — μιᾶς χωλῆς γραίας, ἥτις, ὡς ἀσπίδα κρατοῦσα μέγιστον ζεμπίλι, τὰ ἐπροστάτευε, μὴ διαρπαγῶσιν ἀδιάβαστα —, ἐγὼ μετὰ δέους ἔβλεπον τοὺς στολισμούς των τοὺς κομψούς, τὰ ἄνθη των τὰ βαρακωμένα καὶ τὰ σταυρούς καὶ κυπαρίσσους παριστῶντα ἐπ' αὐτῶν τρωγάλια. Ποῦ νὰ φάγω ἐξ αὐτῶν!

— Εἶναι πεθαμένα! ἔλεγον.

Οἱ ἄλλοι πάλιν δίσκοι οἱ περιέχοντες τὰ πουλάκια, πλακούντια δι’ ἀγάμους καὶ ἐφήβους νεκρούς, μικρά, τῆς πρωτογενοῦς γλυπτικῆς ἀπομιμήματα ἀνθρωπίσκων καὶ πτηνῶν, φερόντων εἰς τὰ ράμφη των πολυχρώμους ταινίας, μὲ ἀπειμάκρυναν εἰς ἀπόστασιν βημάτων πολλῶν, κάτω, πρὸς τὰς πύλας τοῦ ναοῦ.

— Εἶναι πεθαμένα! ἔλεγον.

“Οταν δὲ ἔβλεπον κανὲν παιδίον νὰ τρώγῃ τεμάχιον ἀπὸ τὴν ζεστὴν καὶ ἀφράτην πίτταν, εἰς ἀνάμνησιν γέροντος νεκροῦ διανεμομένην, μετὰ ἴδιαζούσης θλίψεως τὸ ἔθεωρουν.

Ἐνῷ τούναντίον τὰ εἰς μνήμας Μαρτύρων παρατιθέμενα κόλλυβα ἔτρωγον μετ’ ἴδιαιτέρας ἀγάπης, ὡς καὶ τὰς ἐξ ἑορτῶν προσφορᾶς ὅπού μοῦ ἔχαριζεν ἡ μάμμη μου ἡ Παπαλεξανδρίνα.

‘Ο πρὸς τὴν ζωὴν ἀκράτητος ἔρως μοῦ ἐνεφύσησεν ἐν τῇ ψυχῇ τὸ περίεργον τοῦτο συναίσθημα; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι μετὰ τὰ θεάματα αὐτὰ ἔβλεπον τρομακτικὰ ὄνειρα τὰς νύκτας.

Φαντασθῆτε τώρα τὴν θέσιν μου ἐν τῇ τραπεζαρίᾳ τοῦ κùρ-Στρατῆ. Ἐνόμιζα πλέον ὅτι ἥμουν ἐντὸς νεκρῶν κρύπτης, φοβερᾶς κατακόμβης, καὶ ἥρχισα εὐθὺς νὰ βλέπω περὶ ἐμὲ ὀστᾶ καὶ κρανία. Οἱ δύο φίλοι μου παρίσταντο ἐνώπιόν μου ὡς σκελετοὶ κινούμενοι, σκελετοὶ ζῶντες,

σκελετοὶ τρώγοντες καὶ πίνοντες. Ἀποτρόπαιον θέαμα!

Πρὸ ὥρας ἥρξατο ἡ μελωδία τῆς πανηγύρεως. Ἐλλ’ ἐγὼ δὲν ἤκουον πλέον. Τὰ ὥτα μου ἐπλήρου ἀλλόγλωσσος καὶ ἀλλόθρους βόμβιος ὡς ἀπὸ μελισσῶνος «μελισσάων ἀδινάων», βόμβιος τοῦ κάτω κόσμου, ὅπου οἱ κευθυμῶνες τῶν νεκρῶν καὶ τῶν κολασμένων, τὰ πένθιμα «λαγούμια», κατὰ τὴν ζωηρὰν εἰκόναν ἐνὸς φίλου μου.

Γινώσκων καλῶς τὸ ἐλάττωμά μου δὲ Ἀλεξανδρῆς κατώρθωσε, ἂν καὶ ἀνεπιτήδειος εἰς τὰς τοιαύτας ἔργασίας ἐν ἄλλαις στιγμαῖς, νὰ ἔκβαλῃ ἔξω τὸ πινάκιον τῶν κολλύβων, καὶ ν’ ἀποκρεμάσῃ καὶ κατακαλύψῃ τὸν νεκρικὸν στέφανον. Οὐ κὺρ-Στρατῆς —ἐπιβοηθῶν— ἀφήρεσεν ἐν τῷ ἄμα τὰ νεκρώσιμα κηρία ἀπὸ τοῦ μικροῦ πολυελαίου, τοποθετήσας ἐπ’ αὐτοῦ ἐκ στέατος λαμπαδίσκους. Εξῆλθε καὶ ἐπλήρωσεν ἐκλεκτοῦ οἴνου μικρὰν φιάλην, καὶ ἔξηκολούθησεν ἡ ψαλμωδία τῶν μελωδικῶν ἀσμάτων τοῦ Δαμασκηνοῦ.

— Νά ποὺ σοῦ ηὕρα ζωντανὰ κεριά! Λέγει πρὸς ἐμὲ δὲ ὁ κύρ-Στρατῆς. Δὲν θὰ μᾶς ψάλης τὸ «Μάγοι Περσῶν βασιλεῖς»;

Καὶ ἐνθαρρύνων με:

— Εἰς ὑγείαν καὶ τῶν ζωντανῶν! κράζει, συγκρούων τὸ ποτήριόν μου μὲ τὸ ἴδικόν του.

Ἀνεθάρρησα αἰδούμενος μᾶλλον.

Ἐψαλα λοιπὸν τὸ λυρικώτατον τροπάριον καλὰ ὄπωσδήποτε, ὑπηχοῦντος τοῦ Ἀλεξανδρῆ, καὶ μετὰ τοῦτο ἐφθάσαμεν ψάλλοντες εἰς τὸν «Κανόνα», ὅπου ἦτο ἔξοχον θέαμα νὰ βλέπῃ τις τὸν φίλον μου Ἀλεξανδρῆν ψάλλοντα. «Ολος ἔξιστάμενος, ἔκδημος ὅλος, ιερωμένος Θεῶ», ὡς τὸ Σκεῦος τῆς ἐκλογῆς ἐν τῇ Μεταστάσει τῆς Θεομήτορος, διέπρεπεν, ἐνθουσιῶν, γοητεύων, ἥδύνων· ἔσειε τοὺς

πόδας του σείων μετ' αὐτῶν καὶ τὴν τράπεζαν, ἔσειε τὰς χεῖρας του ρυθμικῶς, μεταδίδων οὕτω τὴν χαρὰν εἰς πάντα ἀκροατὴν καὶ θεατὴν. "Ωστε ὁ νοῦς μου ὁ περιδεής συνῆλθε πλέον τέλεον.

'Επείσθην ὅτι εύρισκόμην ἐν τῇ ζωῇ, ἐν ὥρᾳ μάλιστα μεγάλης πανηγύρεως.

'Αλλ' ὁ κὺρ-Στρατῆς, εὔρων καιρόν, ὅπου ἡμεῖς ἀφηρέθημεν πλέον ἐν τῇ θείᾳ ὡδῇ, ἐξηκολούθει νὰ πίνῃ, τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου κενῶν τὰ ποτήρια. Τοῦ ἀνοιξε καὶ ἡ ὄρεξις.

Καὶ θεωρῶν αὐτὸν ὁ φίλος μου ὅλον ἔκδοτον εἰς τὸν πότον τὸν ἐπείραξε:

— Δὲν εἶσαι — ἀλήθεια — κολοκυθοκέφαλος, κὺρ-Στρατῆ;

— Εἴμαι κολοκυθοκορφᾶς! Μάλιστα! ἀπήντησε. Καὶ προσέθηκε:

— "Ἄς πιοῦμεν ἀκόμα μιὰ γιὰ τοὺς ζωντανούς. Καὶ πίνων ἔλεγε:

— Τοῦ χρόνου διπλοῦ, βρὲ παιδιά!

— "Ε, τώρα ἀράδα σου, κύρ-Στρατῆ. Θὰ μᾶς ψάλης τὸ «Δοξαστικόν»! Ἐτελείωσαν οἱ «Αἶνοι».

Τὰ μάτια τοῦ κύρ-Στρατῆ, τὰ ὡς κάστανα μεγάλα, ἐμίκρυναν ἀπὸ τοῦ οἴνου, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑπακοήν, ἵνα μᾶς εὐχαριστήσῃ, ἥρχισεν. Πλὴν ἀντὶ νὰ εἴπῃ εἰς πλ. β' ἥχον τὸ «"Οτε καιρός», τὸ περίφημον δόξα τῶν Αἴνων τῆς ἑορτῆς, ἄρχεται αἴφνης εἰς πλ. δ' ἥχον ψάλλων τὸ «Θρηνῶ καὶ ὀδύρομαι», τὸ νεκρώσιμον γνωστὸν τροπάριον. Καὶ συγχρόνως ἀρχίζει νὰ κλαίῃ ὅλος ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν. Εύρισκετο εἰς τὸ στοιχεῖον του. 'Ο φίλος μου ὁ Ἀλεξανδρῆς τὸν ἀποτρέπει, τὸν διορθώνει, τὸν ἀνακαλεῖ — νὰ εἰποῦμεν — εἰς τὴν τάξιν, πλὴν αὐτὸς κωφεύει καὶ προχωρεῖ.

Τοῦτο ὅμως μὲν ἐπανέφερε πάλιν εἰς τὰς φοβερὰς σκέψεις μου. Μοῦ ἐφάνη ὅτι ἐπανῆλθον εἰς τὰς θέσεις των τὰ πένθιμα ἔκεινα ἀντικείμενα. Κοιτάζω εἰς τὸν ἕνα τοῖχον, καὶ βλέπω — μοῦ ἐφάνη — ἐπὶ τοῦ ραφίου τὸ πινάκιον μὲν τὰ κόλλυβα. Κοιτάζω εἰς τὸν ἄλλον τοῖχον, καὶ βλέπω — μοῦ ἐφάνη — τὸν νεκρικὸν στέφανον μὲ τὶς ὡραῖες γαλάζιες κορδέλλες του. Κοιτάζω καὶ εἰς τὴν ὄροφήν, καὶ βλέπω — μοῦ ἐφάνη — τὰ νεκρώσιμα πρῶτα κηρία, φέγγοντα μὲ φῶς ἀμυδρόν, μικρόν, γαλάζιον φῶς, φῶς νεκρόν. Ὁ κύρ-Στρατῆς ἐξηκολούθει θρηνητικώτατα τὸ τροπάριον τὸ πένθιμον. Εύρισκετο ἥδη εἰς τὸ «πῶς παρεδόθημεν τῇ φθορᾷ». Ὁ δὲ φίλος μου ἀπελπισθεὶς πλέον ὅτι ἥδύνατο νὰ τὸν ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν τάξιν, ἐβούθει καὶ αὐτὸς συμψάλλων. Καὶ νὰ τοὺς ἔβλεπες τότε, ἔκλαιον καὶ οἱ δύο.

Τὰ ὡτα μου ἐβόμβουν χειρότερον ἥδη.

— Εἶμαι πεθαμένος, εἴπα τότε τρέμων.

Καὶ ἔκλεισα τοὺς ὄφθαλμούς μου. Οὔτε νὰ βλέπω, οὔτε ν' ἀκούω, ἀπὸ τὰ σύγχρονα αὐτὰ παράδοξα. Ἀνέμενον δέ, ὡς πάντοτε μετὰ τοιαῦτα θεάματα, φοβερὸν ὄνειρον μὲ νεκροκράβατα καὶ νεκροὺς καὶ δαίμονας.

* * *

Καὶ εἶδον ὄνειρον τῷόντι μετ' ὀλίγον.

Νεκρωθεὶς ἀπὸ τῆς συγχρόνου γενεᾶς, ἀνέζησα εἰς ἄλλους, παλαιοὺς χρόνους, χρόνους ποθεινούς, χρόνους γλυκεῖς, ἀλησμονήτους χρόνους, τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας τοὺς χρυσοὺς καιρούς.

Καὶ ἤμουν παιδίον. Ἐκεῖ ἐπάνω εἰς ἕνα μικρὸ-μικρὸ νησάκι. Νησάκι κατάφυτον, σκιερὸν νησάκι, νησάκι εὔμορφον. Καὶ τώρα ἀκόμη, θαρρῶ πῶς δὲν ὑπάρχει ἄλλο νησάκι εὔμορφότερον ἀπὸ ἔκεινο. Μακρόθεν, φαίνεται σὰν ψεύτι-

κον. Σὰν θάλασσογραφία. Ἀπὸ κοντά, φαίνεται σὰν ἀληθινόν. Σὰν ζωντανόν. Νησάκι μὲ ψυχήν, μὲ πνοήν, μὲ μάτια, μὲ στόμα νησάκι. "Οποιος εἶναι ἐπάνω, θαρρεῖ πώς εἶναι εἰς τὸν Παράδεισον. Μὲ τὰ ἄλση του, μὲ τὰ ποταμάκια του, μὲ τὰς λίμνας του, μὲ τὶς βρυσίτσες του, μὲ τὰ λιμανάκια του, μὲ τὶς ἀμμουδιές του. Καὶ καταμεσῆς, μέσα εἰς μίαν γραφικήν, εῦμορφον φάραγγα, τὸ δένδρον τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν. "Ἐνα ὥραϊον Μοναστηράκι. Οὕτε ἐφημερίδας ἐδιάβαζα. Οὕτε ψῆφον εἶχα. Οὕτε ἀπὸ μεταρρυθμίσεις ἐννοοῦσα τίποτε, οὕτε ἀπὸ ἀνακαίνισεις. "Ημουν παιδίον.

Παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων τάχα. Σαράντα ἡμέρας οἱ ἄνθρωποι ἐνήστευον εἰς τὸ νησάκι ἔκεινο. Ἡ καλύβη, ἡ χρησιμεύουσα ὡς κρεοπωλεῖον, εἶχε καταληφθῆ ὑπό τινος ναυτηγοῦ, ὅστις ὑπ' αὐτὴν ἐσκάρωσε πλοιάριον. Τὴν παραμονὴν τὸ ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν μ' εὔχας κ' εὐλογίας, καὶ ὁ κρεοπώλης κατέλαβε πάλιν τὴν καλύβην, ἀκολουθούμενος ἀπὸ χοίρους, τράγους καὶ ἀμνούς· ὅλα πρὸς σφαγὴν διὰ τὰ Χριστούγεννα.

Οἱ εῦμορφες οἱ νησιώτισσες καὶ οἱ νησωτοποῦλες πλύνουν, ἀσπρίζουν, τακτοποιοῦν, σαρώνουν τοῦ χωριδίου τοὺς οἰκίσκους. Λάμπουν τὰ χιόνια στὰ βουνὰ τῆς Εύβοίας τ' ἀντικρυνά. Οἱ ψαροποῦλες ἔρχονται ἡ μιὰ κοντὰ στὴν ἄλλην. Ἀράζουν. Ἡσυχάζουν. Θ' ἀναπαυθοῦν. Θὰ κοιμηθοῦν. Οἱ χωρικοί, χαρούμενοι, ἐμβαίνουν εἰς τὴν κώμην, νὰ ξεκουρασθοῦν, νὰ ξυρισθοῦν, νὰ λουσθοῦν. Οἱ ψαράδες ἀπλωσαν τὰ δίκτυά των νὰ στεγνώσουν, καὶ οἱ γεωργοὶ ἔστησαν τὰ ἄροτρα πρὸ τῆς αὐλείου, ὡς τρόπαια χαρμόσυνα τῆς ἐργασίας, τῆς ἀληθοῦς ἐργασίας, ἥτις πάντοτε θὰ ζῇ, καὶ αἰωνίως θὰ ζῇ· θὰ ζῇ καὶ θὰ βασιλεύῃ. Ἡ μόνη ὑπὸ Θεοῦ εὐλογημένη ἐργασία. Ό γέρων ἔκεινος γεωργός, ὁ

τόσον φαιδρὸς ἐπὶ τοῦ ὄναρίου του, μαζὶ μὲ τὸ ἄροτρόν του, δίπλα του, σὰν νὰ προηγῆται θριάμβου, τροπαιοφόρος, ἔχει ἀπὸ τὴν Λαμπρὴν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν κώμην. Κ' εἰσέρχεται τώρα, ἐπὶ τοῦ ὄναρίου του φαιδρός, μὲ τὸ ἄροτρόν του, διὰ νὰ ἑορτάσῃ τὰ Χριστούγεννα, ἐν τῷ γενεθλίῳ του οἴκω. "Ολοι συνάζοντ' ἐνωρίς. Ἐνωρίς θὰ κοιμηθοῦν, διότι ἐνωρίς — δρθρου βαθέος — θὰ μεταβῶσιν εἰς τὸν ναόν· νὰ ἑκκλησιασθῶσι, νὰ ἑορτάσουν, νὰ μεταλάβουν.

Τὴν νύκτα, μὲ τὸ φαναράκι, ἐτραγούδησα τὰ Χριστούγεννα εἰς τοῦ πάππου μου τοῦ γέροντος, τοῦ ἀσπρογένη, τοῦ Παπαλέξανδρου. Μοῦ ἔδωσε δύο είκοσιπενταράκια.

— Δὲν εἶχε, μάννα, κανένα σφάντζικο: Παρεπονέθην ἐπειτα.

— Τοῦ τὰ πῆρε ὁ γάτος, παιδί μου! Μοῦ ἀπήντησεν ἡ καλή μου ἡ μαννούλα.

Καὶ τὸ ἐπίστευσα.

“Ω ἀθωότης, ἀθωά ἀθωότης! Τί εῖσαι λοιπὸν καὶ χάνεσαι; Χιών εῖσαι καὶ λυώνεις, καπνὸς καὶ διαλύεσαι, ἀράχνη καὶ σὲ διασπᾶ ὁ ἄνεμος;

Τὴν νύκτα ἥλθαν εἰς τὸ σπίτι μας δύο ἡλικιωμένοι, μὲ τὰ βιολιά, καὶ ἐτραγούδησαν τὰ Χριστούγεννα. Ἡ μητέρα ἔφερε δύο μεγάλα χριστόψωμα καὶ μίαν προσφορὰν διὰ τὴν λειτουργίαν· καὶ ἀργά-ἀργά παρεσκεύαζε παχεῖαν δρυιθα, διὰ τὸ ἑωθινὸν πρόγευμα. Ο πατέρας μοῦ ἔφερε καινούργιο φορεματάκι, εὔμορφον, κ' ἔκοιμήθην μαζὶ μ' αὐτὸ στὴν ἀγκαλιά μου. Ο καημένος ὁ πατέρας μου!

Εἰς τὸν πρῶτον ἀκουσθέντα τοῦ κώδωνος τῆς ἑκκλησίας ἦχον ἐπετάχθην. "Ολοι οἱ κάτοικοι καθαροί, εἰρηνικοί, φαιδροί, ἐσυνάχθησαν εἰς τὴν ἑκκλησίαν. Τί τάξις! τί εὐπρέπεια! τί κοσμιότης!

Ο ἔνας ἐφημέριος, ύψηλός, στερεός, μὲ τὰ χρυσᾶ του

άμφια καὶ τὴν χρυσῆν του στόφαν, ὁ γέρο-Παπανικόλας ὁ θεῖος μου, ὅποὺ εἰς τὰς μεγάλας ἔορτὰς ἄλλαζεν ὅχι μόνον τὰ ράσα του, ἀλλὰ καὶ τὴν φωνήν του καὶ ὅλην τὴν παράστασίν του ἐν γένει, ὡμοίαζε μὲ τὸν ἀρχιστράτηγον Μιχαήλ. Ὁ ἄλλος, κοντότερος, σεμνότερος, μὲ τὸ ἀρχαῖο μωραΐτικον φαιλόνιον, τοῦ Γενάρχου μας κληρονομίαν εύσεβῃ, ὁ φιλοπαίγμων καὶ γλυκύτατος γέρο-Παπαδιαμάντης, ὁ ἀλησμόνητος καὶ πολυσεβέστατός μου ἵερεὺς ἐκεῖνος ὅπου τόσον μὲ ἀγαποῦσε, καὶ τόσον τὸν ἐσεβόμουν, μὲ τὸν ὅποιον ἔκαμνα κατόπιν ὅλας τὰς θρησκευτικάς μου ἐκδρομάς, ὡμοίαζε μὲ τὸν ἀρχάγγελον Γαβριήλ. Πῶς νὰ μὴ ὑπάρξῃ σεμνότης καὶ εὐπρέπεια, εἰς ἐκεῖνον τὸν ναΐσκον, ἀφοῦ ἡ θρησκευτικὴ πομπὴ διευθύνετο ἀπὸ δύο τοιούτους ἀρχαγγέλους!

Αἱ γυναικεῖς ἐπάνω εἰς τὸν γυναικωνίτην, χρυσοστόλισται, λάμπουσαι, ὅπισθεν ἀπὸ τὰ δρύφακτα, ὡς χρυσὲς τρέμουζες, ἀναδίδουσαι διακεκομμένας λαμπτηδόνας, ἐν γραμμῇ μακρᾷ, ὡς χρυσολάμπει, τὴν νύκτα μὲ τὴν πανσέληνον, τὸ διασχιζόμενον ὑπὸ ταχείας λέμβου κῦμα, ἐν ἡρεμαίῳ πόντῳ. Οἱ ἄνδρες μὲ τὰ καλύτερά των ἐνδύματα, τιμῶντες τὴν ἡμέραν· ζῶνται χρυσαῖ, ζῶνται μεταξωταί, κεντητὰ γελέκια, κατάλευκοι χιτῶνες, μεταξωτὰ μανδήλια, τσόχινα ἐπανωφόρια, πολύτιμοι ρωσικαὶ γοῦναι, ὑποδήματα ὑψηλὰ τοῦ Ταϊγανίου. Τὰ παιδιὰ στολισμένα, σεμνά, ἀθώα, ἡσυχία, διὰ τῆς σιωπῆς των δεικνύοντα τὸ ἐν πρὸς τὸ ἄλλο τὸ νέον του φόρεμα, ἐν ὑπερηφανείᾳ. Τὰ φῶτα τὰ ἐκλάμποντα ἐν μαρμαρυγαῖς θαμβωτικαῖς, ὁ καπνὸς τοῦ θυμιάματος, ἡ εὐωδία ἡ ἄρρητος, ἡ γλυκύτης τῆς τελετῆς, ἡ μεγαλειότης τοῦ συνόλου ἐν γένει, αἱ κατάφορτοι ἐκ τῶν ἀφιερωμάτων πανάρχαιοι εἰκόνες, ἐκεῖνος ὁ Παντοκράτωρ τοῦ Πανσελήνου ὁ ὑπερθαύμαστος, προσέδιδον εἰς τὴν ἔορτὴν

μυστηριώδη γοητείαν.

Τό σπίτι μας είναι εις τὴν ἀκροθαλασσιάν. "Ἐνα ἀρχαῖον, τῶν ἴδρυτῶν τοῦ χωρίου, σπίτι. Καὶ ὅταν ἐγύρισα ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν ἔως οὗ ἐτοιμασθῇ ὁ ἑωθινὸς τῶν Χριστουγέννων ζωμός, ἔβλεπον ἀπὸ τοῦ ἔξωστου τοὺς Ὑδραίους σπογγαλιεῖς, οἵτινες παρὰ τὰς μιλτοπαρείους ἀλιάδας των, ἀνειλκυσμένας ἔξω, ἀνάφαντες πυράς, ἡτοίμαζον τὸ πρόγευμα τὸ Χριστουγεννιάτικον, ὑπὸ τὸν ἐναστρον οὐρανόν, ὅστις ἡπλοῦτο ἄνω γαλήνιος καὶ γλυκύς, ὡς παγκοσμίου ὅροφος θεάτρου, κεντητός, χρυσοκέντητος, ἀστροκέντητος, ἐνῷ ἀπὸ τοῦ χθαμαλοῦ λόφου πέραν ἐχάραζε πλέον ἡ Ἀνατολή, καὶ ἡπλοῦτο ὑπὸ μαλακῶν χειρῶν νυμφῶν ἀοράτων, ρόδινον, πορφυρόχρονον παραπέτασμα, ἡ ἑωθινὴ εὔμορφος σημαία τῆς ἐξημερωνούσης πλέον πανηγύρεως.

— Ο Καλλικάντζαρος!

Φωνάζει αἴφνης ὁ γέρων πατήρ, ὅταν μὲ χαρὰν ἐπηγαίναμεν νὰ καθίσωμεν εἰς τὴν τράπεζαν, παρὰ τὴν λάμπουσαν, τὴν θερμαίνουσαν, τὴν ἀσπρισμένην ἐστίαν μας, τὸ ιερὸν καὶ γλυκὺ τοῦ χειμῶνος ἐνδιαίτημα.

Ἡ φωνὴ αὕτη μ' ἐξήγειρε τοῦ ὕπνου. Τὸ ὄνειρόν μου ἐπαυσε.

* * *

Διότι συγχρόνως εἰσήρχετο εἰς τοῦ κύρ-Στρατῆ τὴν τραπεζαρίαν ὁ ἐφημέριος τοῦ νεκροταφείου, κρατῶν φανάριον εἰς τὴν μίαν χεῖρα καὶ χιλιάρικην εἰς τὴν ἄλλην.

— Σᾶς ἀνεκάλυψα τέλος πάντων! Ἐτσι κρυφὰ λοιπόν;

Ἐτριβα ἐπὶ ὥρας τοὺς ὄφθαλμούς μου. Πρώτην φορὰν μετὰ τὰς τόσας πενθίμους συγκινήσεις μου ἔβλεπον ἕνα τόσον φαιδρόν, τόσον γλυκύ, τόσον ἐπιθυμητὸν ὄνειρον, τὸ ὁ-

ποῖον μοῦ ἔφερε γαλήνην καὶ θάρρος εἰς τὴν καρδίαν. Ὅτο τόσον θερμὸν τὸ ὄνειρόν μου τὸ ἀλησμόνητον, ὥστε μοῦ ἐθέρμανε ψυχὴν καὶ σῶμα. Δὲν ἦμουν πλέον ἐγὼ δὲνέρπαστος, δὲν ἀλειτούργητος, δὲν ἀφωρισμένος. Ἐώρτασα τὰ τρυφερώτατα Χριστούγεννα μὲ τόσα πρόσωπα, τὰ δὲν αἴδεν ὑπάρχουν πλέον. Χωρὶς ἄλλο ἡτο ὄνειρον ἐξ οὐρανῶν διὰ τὴν εἰς τὰ ὠραῖα ἔθιμα τῆς πατρίδος μου πίστιν ἀτίμητος ἀμοιβή. Συμμετέσχον τότε χαίρων τῆς χαρᾶς τοῦ φιλικοῦ δείπνου. Δείπνου ὄντως Χριστουγεννιάτικου, μὲ δὴ ληγη τὴν γοητείαν τὴν καθαυτὸν ἐλληνοπρεπῆ, τὴν δὲν αἰσθάνονται μόνον ὅσοι ἀγαποῦν καὶ λατρεύουν τὰ Πάτρια...

‘Ο παπᾶ-Γιάννης, δὲν ἔφημέριος τοῦ Νεκροταφείου, μὲ τὸ θάρρος δόποὺ εἶχε τῆς γνωριμίας, ἔλαβε πάραυτα θέσιν παρὰ τὴν τράπεζαν, καὶ ἀνέζησε πάραυτα πότος ἐκπνέων.

— Χριστὸς γεννᾶται! ἔκραγασεν δὲν ιερεὺς ὅλος χαρά· καὶ ἐγέλα ὅλος. Τὰ μάτια του, αἱ παρειαί του, τὸ στόμα του· καὶ ἴδιως ἡ οὐλὴ τοῦ δεξιοῦ του χείλους.

Καὶ ἐπειδὴ νέα διάθεσις φαλμωδίας ἀνεφάνη, ζωηροτέρα τῆς πρώτης, εἶπεν δὲν φίλος μου δὲν Αλεξανδρῆς μὲ τὸ πατροπαράδοτον σατυρικὸν πνεῦμα, λεπτὸν ὡς ἀεράκι πεύκου γηραιοῦ, ἵνα προλάβῃ πᾶσαν τοῦ κύρ-Στρατῆ θρηνωδίαν:

— Νὰ σοῦ πῶ, κύρ-Στρατῆ. ‘Εσὺ νὰ ψάλης, τὰ πανηγυρικὰ μέλη, καὶ δὲν παπᾶ-Γιάννης —νά χωμεν τὴν εὔχιτσα του— τὰ νεκρώσιμα. Δὲν λέω καλά, παπᾶ μου;

“Ολοι ἐγελάσαμεν.

Α. Μωραΐτιδης

ΕΝΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΤΟΥ ΦΕΓΓΑΡΙΟΥ

Μνήμη τοῦ Παπαδιαμάντη

Φεγγάρι στρογγυλὸ τοῦ Αύγούστου. Ἔρχεται ἀπὸ τὰ πέρα βουνά, νὰ πέσει στὴ θάλασσα. Μέσα στὸ φῶς του ἀσημογυαλίζουν οἱ ἀμμουδιές, λάμπουν τ' ἀσβεστοχρισμένα σπίτια, φωσφορίζουν τὰ πετροχτισμένα δρομάκια, ἀνασταίνονται οἱ σκοτεινὲς ἐμπατὲς καὶ τὰ σγουρὰ βασιλικὰ εὐωδιάζουν χλωρασιὰ καὶ κατάνυξη. «Ἡ σελήνη ὁλονὲν ὑψοῦται εἰς τὸ στερέωμα, ἀμαυροῦσα καὶ τὰ τελευταῖα ἀστεράκια, τὰ ὅποια ἀφανῆ ἔλαμπον δειλῶς εἰς τὰς γωνίας τοῦ οὐρανοῦ». Ἡ προκυμαία στενάζει. Βέβηλο πλῆθος ξενοφερμένο, χιλιάδες λαός, «λάλος καὶ φωνασκός», περιμένει τὸν «Κύκνο», τὸ καράβι τοῦ βορειοδυτικοῦ Αίγαίου. «Ἐνα πλῆθος κορίτσια, μισόγυμνα, μὲ τὴν ὄμορφιὰ τῆς Κόλασης στὸ κορμί. Ἐφηβοι μ' ἀνοιχτὰ πουκάμισα, μὲ κοντὰ πανταλόνια. Φωτογραφικὲς μηχανές, φορητὰ ραδιόφωνα. Ἐγγλέζικα, γαλλικά, γερμανικά. Καθὼς τότε, ποὺ ἔπεφταν στὸ νησὶ οἱ κουρσάροι, ἔτσι καὶ τώρα. Ἀνθρωποι ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου, «φερτοί», ἀλλόθρησκοι, ἀλλόγλωσσοι, ἀλλοσούσουμοι, ἀδιάφοροι, ἀκατανόητοι, ξαδιάντροποι, αὐτὸ κυριότατα: ξαδιάντρυποι, παίρνουν τὸν τό-

πο στήν ἔξουσία τους. Μπαίνουν, ρωτοῦν στὰ μαγαζιά:

— Σᾶς παρακαλῶ, ἔξαργυρώνετε τράβελλερς τσέκς;

‘Ο κύριος Γιαλῆς, καταστηματάρχης καὶ πράκτορας ἐφημερίδων καὶ πράκτορας τοῦ «Πασχάλη», τοῦ καραβιοῦ, ὁ «Πασχάλης» εἶναι μιὰ ἄλλη ὑπόθεση, καὶ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἐμπορικῆς Τράπεζας, σηκώνει τὰ μάτια του ψηλά, συλλογίζεται κι ἀπορεῖ:

— Πῶς τὰ εἴπατε αὐτά;

— Τράβελλερς τσέκς! Ποῦ εἶναι ἡ τράπεζα;

— Ἐγὼ εἶμαι ἡ τράπεζα.

— Καὶ δὲν ἔξαργυρώνετε τράβελλερς τσέκς;

— "Οχι, δὲν ἔξαργυρώνω!

Μιὰ ἀξιομνημόνευτη κοπέλα, ἀπὸ τὸ Ἀννόβερο, ψημένη ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ τὸ νερὸ τοῦ Αἰγαίου, τρελαίνεται. Λάμπουν τὰ μάτια της, λειώνουν τὰ σπλάχνα της, σκύβει καὶ φιλεῖ τὸν ἀγαπημένο της μὲ τόση λαχτάρα, ποὺ ἡ «πολίχνη» ἡ Σκιάθος ἀνατριχιάζει. “Ενας «κύριος» βραδυπορεῖ γιὰ μιὰ στιγμὴ μπροστὰ στήν ἀναμνηστικὴ στήλη τοῦ Παπαδιαμάντη:

— Τί ἦταν αὐτός;

— Ἐγραφε διηγήματα.

Πάει νὰ γελάσει. “Επειτα κάτι συλλογίζεται, σιμώνει τὴν ἄλλη στήλη.

— Κι αὐτὸς τί ἦταν;

— ‘Ο Μωραϊτίδης!

— Μήπως ἔγραφε κι αὐτὸς διηγήματα;

— Ναί, ἔγραφε. Δὲν ἔχετε διαβάσει τὸ “Αρατε πύλας;

— Ἐγὼ δὲ διαβάζω!

“Ηταν εύτυχισμένος, ποὺ δὲν εἶχε διαβάσει τὸ “Αρατε πύλας!”

Τὸ καράβι ἔρχεται κατάφωτο, στέκει στὴν ἄκρη τῆς Πούντας, μέσα στὴν θάλασσα, μακριὰ. Σφυρίζει χαρούμενα. Καὶ τὸ φεγγάρι τὸ στρογγυλὸ τοῦ Αὔγουστου ἀνεβαίνει, ἀνεβαίνει, ἀπλώνει τὶς ἀσημένιες φτεροῦγες του, πασκίζει νὰ χωρέσει στὴ στέρφα ἀγκάλη του τὸν αἰώνα!

«Τὸν ἀνεγνώρισα, πάραυτα εἰς τὸ φῶς τῆς σελήνης, τὸ μελιχρόν, τὸ περιαργυροῦν ὅλην τὴν ἀπειρον ὁθόνην τοῦ γαληνιῶντος πελάγους καὶ κάμνον νὰ χορεύουν φωσφορίζοντα τὰ κύματα». «Ἐτσι, καθὼς τὸν ἔχει πλάσει ἡ φαντασία μου. Μὲ τ' ἀχτένιστα μαλλιά, μὲ τ' ἀχτένιστα γένια. Μὲ τὸ ροῦχο, ποὺ τὸ εἶχε φθείρει ἀνεπανόρθωτα ὁ καιρός. "Αφησε τὴ στήλη του, στὸ ἔμπα, στὸ Μπούρτζι, ἥσυχα ἥσυχα, ἀνέβηκε τὴν πλαγιά, ἔρριξε τὴ ματιά του στὸ Ἀρκονήσι, στὸ Μαραγκό, στὸν Τσουγκριὰ μὲ τὴ μυθικὴ ἀμμουδιά. Χάθηκε ἀνάμεσα στὰ πεῦκα τῆς μικρῆς πλαγιᾶς. Εἶναι ἡ ἐποχή, ποὺ εἶχε σκοτώσει στὴ σκάλα τῆς παλιᾶς Βουλῆς τὸ Δεληγιάννη, ἔνα ἔξωλέστατο πρόσωπο, ὁ Κωσταγεράκαρης. «'Ο κύριος Γιαλῆς δὲν ἔχει, καθὼς φαίνεται, ἐντολὴ νὰ ἔξαργυρώνει τὰ τράβελλερς τσέκς». Τὸ ἀνάγλυφο τὸ σκάλισαν δυό: ὁ μάστορής του κι ὁ ἀνεμος τοῦ πελάγου. «Όλα ἐδῶ πέρα τὰ σκαλίζει κι ὁ ἀνεμος τοῦ πελάγου. Ἡ ἀξιομνημόνευτη κοπέλα ἀπὸ τὸ Ἀννόβερο ἔρχεται μὲ τὸν ἀγαπημένο της νὰ καταφύγει στὴ σκοτεινὴ πλαγιά. Φλέγεται ὅλη. Γεύεται τὴ μεγάλη χαρὰ τῆς ζωῆς μὲ τὰ χείλη. Καθὼς τὸ νήπιο. Κάπου ἀκούγεται ἔνα τραγούδι, «δὲ βρίσκω ἄλλο λιμάνι». Εἶναι τρομερὸ νὰ μπορεῖς νὰ ὑπάρχεις ἔξω ἀπὸ τὸν καιρό σου, στὶς νύχτες ποὺ θάρθουν. «'Ερρόφησα ἀπνευστὶ πολλὰ ποτήρια», συλλογίζεται ὁ κυρ-Ἀλέξανδρος. 'Εκεῖ, «εἰς τὴν ταβέρναν τοῦ Κανταράκη».

— Μάλιστα, κύριε, ἐδῶ ἥταν ἡ ταβέρνα τοῦ Κανταρά-

κη. Σ' αύτὸ τὸ σπίτι, τὸ μισογχρεμισμένο, γεννήθηκε ὁ Μωραϊτίδης. Ἀποκάτω, τώρα δὲν ὑπάρχει τίποτε πιά, ὑπῆρχε ἡ ταβέρνα τοῦ Κανταράκη. Ἡμουν παιδί. Τὸν θυμοῦμαι νὰ κάθεται παράμερα, νὰ πίνει, νὰ σωπαίνει, νὰ ξαναπίνει, ν' ἀφουγχράζεται τὶς ιστορίες τῶν θαλασσινῶν. Ἡταν ὅλος αὐτιὰ — κι ἀς μὴν τόδειχνε.

Τὸ μαγαζὶ εἶναι τώρα μπροστά. Μεγάλα βαρέλια στὴ σειρά, ράφια μὲ χαρτιά, μὲ φυτίλια, μὲ πραμάτιες λογῆς λογῆς. Κρεμμύδια, πεπόνια, στρογγυλά, αὐλακωτά, τὰ φέρνουν ἀπὸ τὸ Βόλο. Σ' ἔνα τραπέζι ἀπλωμένες κάρτες. Μιὰ σειρὰ βιβλία, ὁ Παπαδιαμάντης.

— Ἡταν ἥσυχος ἄνθρωπος. Τὸν θυμοῦμαι. Δὲν ἀγαποῦσε τὰ ἐγκόσμια. Μόνο νὰ πίνει, ὕστερ ἀνέβαινε στὸ σπίτι του, δυὸ βήματα ἀπὸ δῶ, κ' ἔγραφε κ' ἔγραφε, κανένας δὲν ἤξερε τί ἔγραφε. Τὶς ιστορίες ποὺ ἀκούγε, αὐτὲς ἔγραφε. Φτωχός, κατατρεγμένος, ἥσυχος ἄνθρωπος.

‘Αντίκρυ, ντυμένες στὰ μαῦρα, σὲ σκυθρωπὴ θεωρία, κάθονται στὰ σκαλοπάτια, φερμένες ἀπὸ τὶς ἀπάνου γειτονιές, οἱ σκιαθίτισσες κι ἀγναντεύουν τὸ πλῆθος.

— Ἐμεῖς δὲν τὰ ξέραμε τότες αὐτά, πληροφορεῖ ἡ Γουνελάκαινα.

Εἶναι μιὰ γυναίκα προχωρεμένη, παχιά, μὲ ἥσυχο πρόσωπο, ποὺ λάμπει ἀπὸ συμπόνια.

— Μπορεῖ νὰ εἶναι καλύτερα ἔτσι. Ν' ἀερίζεται τὸ κορμί. Ἡ ἐπιστήμη, βλέπετε, κάνει πολλὰ στὸν καιρό μας.

‘Ο κυρ-’Αλέξανδρος διαβαίνει ἀλαφροπατώντας τὴν προκυμαία. ‘Αλλοτε ἐκεῖ δὲν εἶχαν ρίξει τσιμέντο. «Ἡ πλοῦτο ὁ αἰγιαλός.» Οἱ σκοῦνες καὶ οἱ γολέτες μόλις ποὺ σάλευαν, ἀπὸ ἥσυχη αὔρα, στὰ ρηγά. Ἀλήθεια, ἀν ξυπνοῦσε ἡ θειὰ - ’Αχτίτσα; «Τὸν ’Ιούνιον, κατ’ ἔτος, ἐπεβιβάζε-

το εἰς πλοϊον, ἔπλεεν ὑπερπόντιος καὶ διεπεραιοῦτο εἰς Εὔ-
βοιαν. Περιεφρόνησε τὸ ὄνειδιστικὸν ἐπίθετον τῆς "καρα-
βωμένης", ὅπερ ἐσφενδόνιζον ἀλλα γύναια κατ' αὐτῆς, διό-
τι ὄνειδος ἀκόμη ἐθεωρεῖτο τὸ νὰ πλέη γυνὴ εἰς τὰ πελά-
γη. 'Εκεῖ, μετ' ἀλλων πτωχῶν γυναικῶν, ἡσχολεῖτο συλλέ-
γουσα τοὺς ἀστάχεις, τοὺς πίπτοντας ἀπὸ τῶν δραγμάτων
τῶν θεριστῶν, ἀπὸ τῶν φορτωμάτων τῶν κάρρων». Καὶ νά
ποὺ χύνονται στὴν προκυμαία «φουσᾶτα γυναικῶν», οἱ
«καραβωμένες», γυμνές, μισόγυμνες, καθὼς τὶς ἔβγαλε ἀ-
πὸ τὴν κοιλιά τῆς ἡ μάνα τους. 'Ο κυρ.-'Αλέξανδρος χωνεύ-
ει, μέσα στὴν νύχτα. 'Ανηφορίζει, τοῖχο τὸν τοῖχο, στὸ πλά-
τωμα τὸ πλακόστρωτο τῶν Τριῶν Ιεραρχῶν. Δεκαπεν-
ταύγουστο. Κάθε στιγμὴ ἀναρωτιέται: «'Τπάρχω; Δὲν ὑ-
πάρχω; Βρίσκομαι στὴν ἀλλη ζωή; Ποῦ βρίσκομαι; Στὴν
Κόλαση; Στὸν Παράδεισο; Αὐτὴ εἶναι ἡ Εὔα πρὶν ἀμαρτή-
σει, πρὶν φορέσει τὸ φύλλο τὸ χλωρὸ τῆς συκιᾶς; "Η εἶναι ἡ
Εὔα μὲ τὸ φύλλο, ἔξοριστη στὸ δρόμο τὸ γλιστερὸ τοῦ χα-
μοῦ; "Ισως θὰ μποροῦσα νὰ ρωτήσω τὸν παπα - Φραγκού-
λη ἡ τὴ θειὰ τὸ Μαλαμώ τὴν Καναλάκαινα. Μὰ ἐδῶ πέρα ὅ-
λες νοικιάζουν σπίτια στοὺς ξένους. "Εμαθαν φράγκικα
φερσίματα. "Ηρθε ἡ συντέλεια, ἔτσι φαίνεται, ἥρθε ἡ συντέ-
λεια! Τώρα ξυπνοῦν οἱ "κεκοιμημένοι", φοροῦν τὸ κορμί¹
τους καὶ πάνε νὰ κριθοῦν στὸ μέγα κριτήριο. "Ετσι εἶναι.
Φοροῦν τὸ κορμί τους, γυμνό. Αὐτὸ τὸ πλῆθος ἀνήκει σὲ
πολλὲς γενιές, σὲ λαοὺς καὶ σὲ τόπους». «Οἶνος 'Αλοννή-
σου εἰς φιάλας». «Περιττόν. 'Απηλλάγημεν πλέον τῶν ὑ-
λικῶν ἀναγκῶν». Τὸ καράβι, ὁ «Κύκνος», σφυρίζει, σφυρί-
ζει, ἀδειάζει ἀπὸ τὰ σπλάχνα του ἀνθρώπους, πραμάτιες!
"Ερχονται οἱ ἐφημερίδες. «"Ας δοῦμε τί γράφει ὁ Γαβριη-
λίδης!». 'Ο Γαβριηλίδης δὲ γράφει τίποτα. Τώρα, μπορεῖ,
μέσα στὸ μέγα διάστημα ν' ἀνεβαίνει γυμνὸς πρὸς τοὺς οὐ-

ρανούς νὰ κριθεῖ. Καὶ ὁ κυρ-Άλέξανδρος προχωρεῖ. Μέσα στὰ δρομάκια τῆς νύχτας. Στήνει ἀνήσυχο τ' αὐτί, ἀκουρμαίνεται τὸν ἥχο τῆς ἡλεκτρικῆς μηχανῆς. Εἶναι ἡ γεννήτρια, μιὰ ἄλλη γεννήτρια, ὅχι ἡ Θεοτόκος, σιμὰ στὸ σπίτι του, τὸ παπαδόσπιτο. Τοῦ ἄλλαξαν καὶ τὴ σκάλα, τὸ ἄλλαξομόρφισαν. «Τί νὰ κάνουμε; Νοικιάζουμε τὸ καλοκαίρι δυὸ κάμαρες, ὅσες περισσεύουν, καὶ τρεῖς· συμμαζώνουμε κάτι, ὁ χειμώνας εἶναι σκληρὸς κι ὁ τόπος φτωχός». Ἐκεῖ, κατάχαμα, σ' ἓνα στρωμάτσο, σιμὰ στὸ τζάκι, μὲ τὸ λυχνάρι, μπορεῖς νὰ συλλογιστεῖς ὅλα ὅσα «έθαυμάστωσεν» ὁ Θεός.

— 'Η σκάλα, λέει ἡ γειτόνισσα, ἡ Σωζία, ἦταν τότε ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά. 'Ο κυρ - Άλέξανδρος ἐρχόταν σὲ τοῦτο τὸ κατάμερο, γιὰ τὴν «ανάγκη» του. 'Απολησμονοῦσε νὰ σηκωθεῖ. 'Ωρες κι ὠρες, ἀτέλειωτες. 'Τστερα καθόταν κ' ἔγραφε, κ' ἔγραφε. 'Ο Θεὸς τοῦ τάρριχνε στὸ μυαλό του κ' ἔγραφε, κ' ἔγραφε, ἵσαμε τὰ χαράματα, καμὶὰ φορά. Τὸν ἀκούγαμε, ποὺ ἔψελνε. "Εκοβε τὸ ψάλσιμο, ἔγραφε. "Ηταν κι ὁ δικός μου ὁ πατέρας παπάς. Γειτόνοι, ἀπὸ τότε ποὺ στάθηκαν τὰ καβούρια. Οἱ γονιοί μου κ' οἱ γονιοί του ἔζησαν μαζί, ἀγαπημένοι. 'Εγὼ μεγάλωσα μὲ τὶς ἀδερφάδες του. Εἶχε καὶ μιὰ ἀδερφὴ παντρεμένη.

— Πῶς εἴπατε τ' ὄνομά σας;

— Σωζία. "Έχει τὴν ίστορία του. "Ολα ἐδῶ πέρα ἔχουν τὴν ίστορία τους.

— Ποιὰ ίστορία;

— Θέλω νὰ πῶ, στὸ σπίτι μας παιδὶ δὲ στέριωνε. Χρονιὰ τὴ χρονιά, ἔσβηναν σὰν τὸ κερί. Οἱ γονιοί μου, ἀνθρώποι τοῦ Θεοῦ, πρόσπεφταν, παρακαλούσαν τὴ Θεοτόκο. Τέλος, εἶπαν νὰ ταχτοῦν στὸν "Άγιο Σώζοντα, νὰ σωθεῖ τὸ παιδὶ καὶ νὰ τὸ βαφτίσουν στὴ χάρη του καὶ στ' ὄνομά του,

Σωζό ή Σώστη. "Αν πάρεις ίσια γραμμή, ἀπὸ τούτη τὴν πολιτεία, καὶ τὸ κόψεις στὰ δυὸ τὸ νησί, ἀπὸ πέλαγο σὲ πέλαγο, θὰ βρεῖς μπροστά σου τὸν κάβο, τὴν ἄγρια πέτρα, ποὺ τὴ δέρνουν οἱ ἄνεμοι.

Καθήσαμε χάμου, στὸ πεζούλι. Ἐπεφτε τὸ φεγγάρι, τὸ στρογγυλό, στὰ πρόσωπά μας, στὰ χέρια μας. Ἡσυχη, μελαγχολικὴ γειτονιά, γεμάτη καιρούς. Μόνο ἡ γεννήτρια δὲν ἔλεγε νὰ σωπάσει, ἐνας κρότος βαρὺς καὶ κοφτός.

— Λοιπόν, γεννήθηκε κορίτσι, ἔγώ. Μὲ πήρανε, μὲ πήγανε στὴν ἐκκλησιά, σιμὰ στὸν κάβο. Πῶς νὰ τὸ ποῦμε τὸ κορίτσι; Νὰ τὸ ποῦμε Σωζία. Ἐτσι μὲ εἶπαν. Ἀλλόκoto, μὰ τί νὰ κάμουν; Τὴν κυνηγοῦσαν οἱ «τακτικοί». Ἐψήλωσεν ὁ νοῦς της. Πῆρε τὰ βουνά. Ρέμα τὸ ρέμα, τὸ Λεχούνι. Ἐφτασε στὴ θάλασσα. Ἐδῶ τὸ νερό, ἐκεῖ τὰ βράχια. Κ' οἱ «τακτικοί». Ποῦ νὰ σταθεῖ; Ποῦ νὰ πάει;

— Ναί, ὁ κόσμος γιὰ τὴ φόνισσα τέλειωσε κεῖ. Κάπου τελειώνει γιὰ τὸν καθένα ὁ κόσμος. "Αν τῆς ἔπεφτες στὰ χέρια, θὰ σ' εἶχε σκοτώσει καὶ σένα,

— "Αδικος κόπος! Εἴμαι μιὰ χαρὰ μὲ τὸν ἄντρα μου, τὸν καπετάνιο, μὲ τὰ παιδιά μου. Ποῦ τὰ κατέβαζε αὐτὰ τὰ πράματα ἀπὸ τὸ νοῦ του ὁ βλοημένος! Νύχτες καὶ νύχτες μὲ τὸ λυχνάρι. Τστερα, τὸν χάναμε. Κατέβαινε στὸ γιαλό, μ' ἔνα μπόγο στὰ χέρια, μὲ τίποτες ἄλλο, ἐπαιρνε τὸ καΐκι γιὰ τὸν Περαία. «Τί γίνεται ὁ κυρ-Αλέξανδρος;» «Καλὰ εἶναι ὁ κυρ-Αλέξανδρος, τὸν γράφουν κάθε μέρα οἱ φημερίδες». Τέλος, ἥρθε γιὰ στερνὴ φορά, ἀρρώστησε, πέθανε. Ἀρχιχρονιά, ἐκεῖ κάπου. Καταπῶς τὰ πήραμε ἀπὸ τοὺς παλιοὺς ἔτσι τὰ λέμε! Τί νὰ καταλάβεις ἀπὸ κεῖνα τ' ἀρχαῖα γραψίματα; Κι ὅλο ἔψελνε. Ἡταν σιγαλὴ ἡ φωνή του καὶ πονεμένη. Τὸν εἶχε ὁ Θεὸς στὴν φούχτα του, δὲν

τὸν ἄφηνε. Λιγδιασμένος, σκισμένος, νὰ σέρνεται. "Ἐνα κομμάτι ψωμί. Τέτιος ἄνθρωπος ἥταν. «Ἐκείνη τὴ φόνισσα δὲ θὰ τὴν ἔγραψε σήμερα». Ἐτσι μοῦ εἶπε κάποτε, πάνε δυὸ χρόνια, κάποιος περαστικὸς ἀπὸ δῶ. «Γιατί νὰ τὴ γράψει τὴ φόνισσα, κυρία Σωζία;» «Καὶ τί νὰ ξέρω ἐγώ;» τοῦ ἀποκρίθηκα.

Στὸν τοῖχο τὸν ἀντικρινό, τσίμα τσίμα, σέρνεται ἔνα βασανισμένο σουρτοῦκο, μιὰ λειωμένη γραβάτα, ἔνα πρόσωπο, χαμένο στὸν ἵσκιο. «Θεὲ καὶ Κύριε! Εἶναι τὰ κλαδιὰ ποὺ ρίχνει τὸ δέντρο στὸν τοῖχο!».

«Τὴν ἐνθυμεῖσαι, κυρ-’Αλέξανδρε, τὴν Μοσχούλαν; Πόσας φοράς, ὅταν ἐκάμμυες τοὺς ὄφθαλμούς, εἰς τὸ παντοπωλεῖον τοῦ Καχριμάνη, εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν ἐπανέβλεπες κολυμβῶσαν;» 'Ανεβαίνουμε μαζί, στὴν ἀπάνου γειτονιά, στὴ μεγαλώνυμη καθέδρα τῆς Παναγίας. «Τὴν ἀμαυρὰν καὶ ὅμως χρυσίζουσαν ἀμυδρῶς κόμην της, τὸν τράχηλόν της τὸν εὔγραμμον, τὰς λευκὰς ὡς γάλα ώμοπλάτας, τοὺς βραχίονας τοὺς τορνευτούς;» «Καὶ τὴν ὁσφὺν τὴν εὐλύγιστον, τὰ ἴσχια της, τὰς κνήμας, τοὺς πόδας της, μεταξὺ σκιᾶς καὶ φωτός;» Κ' ἐκεῖνα ποὺ μάντευες; «Τὸ στέρνον της, τοὺς κόλπους της, γλαφυρούς, προέχοντας, δεχομένους ὅλας τῆς αὔρας τὰς ριπὰς καὶ τῆς θαλάσσης τὸ θεῖον ἄρωμα;» Ἐνθυμεῖσαι, τί ἔγραψες; «Εἶχα μείνει χάσκων, ἐν ἐκστάσει, καὶ δὲν ἐσκεπτόμην πλέον τὰ ἐπίγεια». «Τὰ ἐπίγεια ἐσκεπτόσουν, τὰ πολὺ ἐπίγεια!». Τὸν παίρνουν τὰ δάκρια. «Σαράντα χρόνια συντριβῆς δὲν ἀρκοῦν γιὰ τὴν ἔξιλέωση;». «”Οχι, δὲν ἀρκοῦν. ”Οποιος ἔβλεπε τὴν ”Ηρα γυμνή, ἔχανε τὸ φῶς του γιὰ πάντα». «”Ητον ὡραία, μελαχροινή, κ' ἐνθύμιζε τὴν νύμφην τοῦ ”Ασματος τὴν ἡλιοκαυμένην». «”Ἐπλασες τόση ὁμορφιὰ καὶ τὴν ἀπαρνήθηκες;». «Τὴν ἔπλασα καὶ τὴν κράτησα μέσα μου. ’Ανέγγι-

χτη, ἄσπιλη, ἄμωμη, σὲ μιὰ ζωή». «Ἡτον θερμόαιμος καὶ ἀνήσυχος ως πτηνὸν τοῦ αἰγιαλοῦ». «Κι ἐγὼ ἥμην ὡραῖος, ἔφηβος, κ' ἔβλεπα τὸ πρωίμως στρυφνόν, ἥλιοκαές πρόσωπόν μου νὰ γυαλίζεται εἰς τὰ ρυάκια καὶ τὰς βρύσεις, κ' ἐγύμναζα τὸ εὐλύγιστον, ὑψηλὸν ἀνάστημά μου ἀνὰ τοὺς βράχους καὶ τὰ βουνά». Αὔτὸ τὸ θυμᾶσαι; Αὔτὸ τὸ ξεγέλασμα; Δὲν ἥσουν ὡραῖος ἔφηβος οὕτε ἀνάστημα ψηλὸ κ' εὐλύγιστο εἶχες. "Ησουν ἔνας γραφιάς, συλλογισμένος, χλοιόδος καὶ δειλός. "Ενας γραφιάς γεμάτος ὅνειρα.

'Ανεβαίνουμε, στεκόμαστε ἀντίκρυ στῆς Κοκκώνας τὸ σπίτι, τὸ μέγα χάλασμα. «Εἶπες γιὰ κάποιο καπετάνιο, ποὺ τόχτιζε καὶ τὸ στόλιζε, ἡ ἀγαπημένη του βρισκόταν στὴν Πόλη, νὰ τελειώσει τὸ σπίτι, νὰ τὴν πάρει γυναίκα του, νὰ τὴν ἀποθέσει μαλακὰ - μαλακά, σὰν χάρισμα ἀκριβό, ἐδῶ χάμου. Κ' ἡ ἀγαπημένη του πέθανε κι ὁ καπετάνιος πικράθηκε καὶ τ' ἄφησε τὰ πάντα μισοδρομίς. Κι ἀπὸ τότε τὸ χάλασμα τὸ διαφεντεύουν οἱ καιροὶ κι ἀπομένει καθὼς σκιάχτρο, γεμάτο ἀμίλητη θλίψη, στὴν ἀπάνου γειτονιὰ τὴ μεγάλη».

— "Ετσι ἔκανε. "Ακουγε τὶς ἴστορίες, τὶς ἄλλαζε, ἔγραφε ἀπὸ κεφαλιοῦ του αὐτὸς ὁ ἀνθρωπος, λέει μιὰ νέα γυναίκα, ἡ Μάγδα. "Αλλαζε καὶ τὰ ὄνόματα, ἔβαζε τὰ παρανόμια ἡ ἄλλα δικά του. "Ἐπεφτε στὶς γειτονιές, κουτσομπόλευε, σοῦ ἔπαιρνε τὴν ἀνάσα ἀπὸ τὸ στόμα. Καπετάνιος ἥταν ὁ νοικοκύρης. Κ' εἶχε κόρη τῆς παντριᾶς, ἡ ὄμορφιά της ἥταν ἄλλο πράμα. Καὶ τὴν ἀρραβώνιασε μὲ παλικάρι δικό του, ἀπὸ τὸ τσοῦρμο του, στὸ ἰδιο καράβι. Κ' ἔβαλε νὰ χτίσουν τὸ σπίτι.

— "Ετσι εἶναι, λέει ἡ μάνα τῆς Μάγδας, σιμώνοντας. "Ἐχτιζαν τὸ σπίτι, ἔπεσε σὲ ξέρα, στὴ Μαύρη θάλασσα τὸ

καράβι, ἄφαντος κι ό καπετάνιος καὶ τὸ παλικάρι, ό ἀρραβωνιαστικός. Ἀπόμεινε ἡ κόρη μονάχη, νὰ σκούζει, νὰ δέρνεται. Ἀπόμεινε χάλασμα καὶ τὸ σπίτι. Ἔτσι τὸ θυμᾶμα, χωρὶς σκεπή, μὲ τὶς συκιές ἀνάμεσα στοὺς τέσσερις τοίχους.

Ἄνοιγουμε τὴν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς, θαμποφέγγουν τὰ καντήλια, προχωροῦμε στὸ νάρθηκα, ἀριστερά. Ἐνα κιβώτιο μικρό, ἀπὸ πρόστυχο ξύλο. Ἡ κάρα τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη. Τὰ λοιπά, γῇ καὶ σποδός. Ἐνα μικρό, μαυροκίτρινο κρανίο, εὕθραυστο. Κοιτάζω ὀλόγυρα, ό ἵσκιος, ποὺ μὲ συντρόφευε, ἔχει χαθεῖ. Τὸ καράβι ἔχει φουντάρει στ' ἀνοιχτά, νὰ περάσει τὴ νύχτα. Ἡ θάλασσα ἔχει ξαπλώσει, νὰ κοιμηθεῖ. Τὸ καράβι νυστάζει, μ' ὅλα τὰ φῶτα του ἀναμένα. Οἱ τελευταῖοι, ποὺ κάθονται στὴν ἀπάνου γειτονιά, ἀνεβαίνουν μὲ κόπο τὰ πέτρινα σκαλοπάτια.

Τὸ ἀπομεσήμερο, μὲ τὴν πρώτη καμπάνα, γιὰ τὴν παράκληση, πῆγα στοὺς Τρεῖς Ἱεράρχες. Ἀδεια, μεγάλη ἡ ἐκκλησιά, γριές, μαῦρα κούτσουρα, μαραμένα κορίτσια, μιὰ «κυρία» ἀπὸ τὶς ξένες, ποὺ ἔσκυβε πολύ, προσκυνώντας, καὶ τὸ φουστάνι της ἀνέβαινε ψηλά, ὅλο λουλούδια. Ὁ Παπαδιαμάντης βρισκόταν στὸ στασίδι, σιμὰ στὸν ψάλτη. Τὸν ἄκουγα, ἡ φωνή του ἥταν γεμάτη κατάνυξη. Ζοῦσα τὴν ὥρα, τὸ καλοκαίρι, τὸν Αὔγουστο, τὸν «γλυκασμὸν τῶν Ἀγγέλων», τὴν "Ασπρη θάλασσα, τὰ νησιά, τ' ἀσπρα σπίτια, τὸ φῶς. Ἐνιαθα μέσα μου πολλὴ ἡσυχία, νὰ φύγω, νὰ φύγω, νὰ μὴ θυμοῦμαι πιὰ τὸ τί ἔπραξα, τὴ δίψα, τὴν πείνα, νὰ μὴ θυμοῦμαι τὸ κορμί, τὴν «ζάλην τοῦ βίου», νὰ ὀσφραίνομαι «όσμην εὐωδίας πνευματικῆς», νὰ θρηνῶ καθὼς τότε, «ὅταν οἱ ἀνθρωποι ἔκλαιον ἐκούσια δάκρυα ἐκ συναισθήσεως». Στὸ πλάτωμα, ἔξω ἀπὸ τοὺς Τρεῖς Ἱε-

ράρχες, ἔπαιζαν ἐνα σμάρι ξυπόλητα, ἄνιφτα κι ἀχτένιστα, στερεμένα παιδιά. Ἡταν ἔκεινα τὰ «χειμερινὰ στρουθία», ποὺ ξύπνησαν μέσα στὸ καλοκαιρινὸ ἀπομεσήμερο, ὁ χορός, ποὺ τερέτιζε, ποὺ τιτίβιζε, ποὺ βομβοῦσε, ποὺ παταγοῦσε, ποὺ περίζωνε τὸν παρακλητικὸ κανόνα μ' ἐνα στεφάνι χαρούμενα ξεφωνητά. Ἐνας ἀπόμαχος θαλασσινὸς στεκόταν στὸ παγκάρι ὄρθος, πασπάτευε τὰ κεριὰ μὲ τὰς «χελωνοδέρμους χεῖρας του», μπορεῖ νὰ ἥταν ὁ μπάρμπα-Διόμας. Πόσο γίνεται, καμιὰ φορά, ἀμφίβολη ἡ ζωὴ, νὰ ὑπάρχεις καὶ νὰ μὴν ὑπάρχεις! Τὸ πῆρα τοῦτο τὸ ἀπομεσήμερο μέσα μου κι ἀπὸ τώρα καὶ πέρα θὰ τὸ κουβαλῶ παντοῦ, ἀνάμεσα στὶς πολιτεῖες, ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, καθὼς κουβαλῶ τοὺς νεκρούς μου. Θὰ τὸ φέρω καὶ στὸ φεγγάρι, τὸ μεγάλῳ, σιμὰ στὴ θάλασσα, καθὼς ἐνα κοιμισμένο παιδί μὲ διάφανα ἡσυχασμένα ματόκλαδα. Καὶ σὰν ἀρχίσουν οἱ ἀνθρωποι νὰ μὲ πληγώνουν καὶ πάλι, ἐγὼ θὰ τρέμω, μὴ λάχει καὶ μοῦ ξύπνησουν τὸ κοιμισμένο παιδί, τὸ νήπιο, ποὺ μοῦ πρόσφερε, χάρισμα ἀκριβό, ἡ Θεοτόκος, ἡ βρεφοκρατοῦσα, ἡ γλυκομιλοῦσα.

«Ἡ θειὰ ἡ Ἀρετώ, ἡ Χρονιάρα, ἡ ἀφιλοκερδὴς νεωκόρος καὶ πρόθυμος διακοσμήτρια ὅλων τῶν ἐξωκλησίων, ἥρχετο τακτικά, δύο φοράς τὴν ἐβδομάδα, ἀπὸ τὸ καλυβάκι της, τὸ ὅποιον ἀπεῖχεν ἡμισείας ὥρας δρόμον ἀπὸ τὴν ἔρημον ἀκτήν, ἥρχετο διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν». Ἀνάμεσα στοὺς βράχους τοῦ Κάστρου καὶ στοὺς βράχους τῆς φόνισσας, τῆς Φραγκογιαννοῦς. Ἀρχαία συνήθεια ὅριζε, πώς ὅποιος ἥθελε νὰ πάρει μεγάλη ἀπόφαση, γιὰ ζωὴ καὶ γιὰ θάνατο, ἔπρεπε νάρθει νὰ νυχτερέψει στὴν Παναγία τὴ Γλυκοφιλοῦσα. Ν' ἀνάψει κερί, νὰ τῆς προσπέσει καὶ νὰ καρτερέσει τὴ φώτιση. Καὶ νυχτέρευαν ἔκεī ζωμάχοι καὶ γιδοβοσκοὶ καὶ ψαροκυνηγοὶ καὶ

«λεπτοφυεῖς παρθένοι» καὶ θαλασσινοί, βασανισμένοι ἀπὸ τοὺς στεναγμοὺς τῶν ἀνέμων. «Ἡρθες κ' ἐσύ νὰ νυχτερέψεις, νὰ πάρεις ἀπόφαση, νὰ προσπέσεις, ν' ἀκούσεις τὸ μήνυμα καὶ τὴν προσταγὴν τῆς ἀμώμου λεχοῦς». Ἡταν τότε, μὲ τὴ Μοσχούλα. Τότε, ποὺ κρίθηκες, γιὰ ζωὴ καὶ γιὰ θάνατο. Ἐβλεπες, μάντευες, ἔνιωθες, πόσο δύσκολο πράμα εἶναι τοῦτο τὸ τιποτένιο: νὰ ζεῖς. Ἐκλεισες τὴν πόρτα, ἔμεινες μόνος, σὲ μάχη δεινὴ μὲ τὰ ἐγκόσμια. Στύλωσες τὰ μάτια στὴν Παναγιὰ τὴ Γλυκοφιλοῦσα κ' ἡ Παναγιὰ ὀλοένα καὶ ξάλλαζε μορφὴ καὶ γινόταν ἡ Μοσχούλα, τ' ὅνειρο στὸ κύμα, κι ὁ Χριστός, τὸ παιδί, ἥταν τὸ δικό σου παιδί, κ' ἔλειωνε ἡ καρδιά σου νὰ συλλογιέσαι, πὼς θὰ μποροῦσες νὰ γίνεις σποριὰς ἀνθρώπων, «ἄφετε τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρός με, καὶ μὴ κωλύετε αὐτά». Τὴ χαρά, ποὺ δὲν τὴ στερήθηκε ἡ Παναγιὰ ἡ γλυκοφιλοῦσα, γιατί νὰ τὴ στερηθεῖς ἐσύ; Ἐτρεχαν ἀπὸ τὰ μάτια σου, τὰ καταπονεμένα, ποτάμι τὰ δάκρια. Ἐζησες ὅλη τὴ ζωὴ σὲ μιὰ νύχτα, μὲ τὴ γυναίκα, μὲ τὸ παιδί, μὲ «υἱὸνς υἱῶν ὡς νεόφυτα ἐλαῖων», τέλος ὁ Θεὸς δὲν εὐδόκησε. Σὰν ἔπεσε μέσα στὸ θαμπὸ κελὶ τὸ πρῶτο φῶς τῆς αὔγης, εἶχες γδυθεῖ τὸ κορμί σου, δὲν ἀπόμεινε παρὰ ἡ ψυχή. Ἐθαψες καὶ θρήνησες τὴ Μοσχούλα, νεκρὴ γιὰ πάντα. Καὶ μὲ τὰ μάτια χαμηλωμένα, ἀπαρνητής, πῆρες τὸ δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς. Ἐλαμπανοὶ βράχοι, τὰ νερά, τὰ σύδεντρα, τραγουδοῦσαν στὶς λαγκαδιὲς τὰ κοτσύφια, ὅλα τραγουδοῦσαν ὀλόγυρά σου. Τραγουδοῦσες κ' ἐσύ, «ἄσμα καινόν». «Αν ξαναζοῦσες μιὰ τέτια νύχτα ἀγρύπνιας, ποιὰ ἀπόφαση θάπαιρες; Δὲ συλλογίστηκες ποτέ, μὴ λάχει κ' ἥσουν ἔνας κιοτής, μὴ λάχει καὶ τὴν ἔτρεμες τὴ ζωή; Θέλεις νὰ γυροφέρουμε ἄλλη μιὰ φορὰ τὸ νησί, νὰ ξαναπάμε στὸ Χριστό, στὸ Κάστρο;».

‘Η προκυμαία είναι ἔρημη. Ὁκλεισαν τὰ «καπηλεῖα». Ἔσβησαν μέσα στὴ νύχτα οἱ φωνές. Σὲ μιὰ καρέκλα, ἀποκαμωμένος, μπροστά στὸ μαγαζὶ τῆς Γουναλάκαινας, ψυχὴ τῆς μοναξιᾶς, ξεσυρμένη ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ καιροῦ, καθὼς ἡ φελούκα στὴν ἀμμουδιά, ἀγρυπνεῖ ὁ Στεφανής ὁ Μπέρκας. «Δὲν είναι ὁ Στεφανής ὁ Μπέρκας. Ἐκεῖνος “ἐκοιμήθη”, ὅταν ἥμουν ἀκόμη ἔφηβος».

«Πρόσεξέ τον, είναι ὁ Στεφανής ὁ Μπέρκας». «Τψηλός, στιβαρός, σχεδὸν ἔξηκοντούτης, μὲ παχὺν φαιὸν μύστακα, φορῶν πλεκτὸν κοῦκον καὶ καμιζόλαν μαλλίνην, βαθυκύανον, μὲ τὸ ζωνάρι τὸ κόκκινο δύο σπιθαμὲς πλατύ».

— ’Απὸ ποῦ θὰ πάμε στὸ Χριστό, στὸ Κάστρο; ’Απὸ σοφρὰν ἢ ἀπὸ σταβέτ;

‘Ο καπετάνιος χασμουρήθηκε, γέλασε.

— Μὲ τέτια μπουνάτσα; ’Απ’ ὅπου θέλετε! Μὲ τέτιο φεγγάρι! Πόσους νομάτους νὰ λογαριάσω;

— Εἴμαστε δυό.

— Καλά, τὴν ἀφεντιά σας τὴ βλέπω. ‘Ο ἄλλος; “Η μήπως είναι καμιὰ γυναίκα; Τότες ἀλλάζουν τὰ πράματα.

— ”Οχι, μὴ βάνεις κακὸ μὲ τὸ νοῦ σου. Δὲν είναι τὸ Λιαλιώ, είναι ὁ κυρ-’Αλέξανδρος.

— ’Ο κυρ-’Αλέξανδρος; Καὶ ποῦ βρίσκεται τώρα;

— ’Εδῶ σιμά. Δὲν τὸν βλέπεις;

— ’Αλλόκοτη, είναι ἡ ἀφεντιά σου, πολὺ ἀλλόκοτη.

— ”Ελα, ἀφησε τὰ χωρατά, καπετάν Στεφανή.

— Δὲ μὲ λένε Στεφανή, μὲ λένε Γιώργη.

— ’Απόψε εἶσαι ὁ Στεφανής, ἡὲν τὸ ξέρεις; ”Αν θέλεις, φωνάζουμε καὶ τὸν παπα-Φραγκούλη καὶ τὴν παπαδιὰ καὶ τὸ γιὸ καὶ τὴ θειὰ τὸ Μαλαμώ.

— Γι’ αὐτὸ τὴ ρώτησα τὴν ἀφεντιά σου, πόσους νομάτους.

- Θὰ τοὺς χωρέσει ὅλους ἡ βάρκα σου;
- Δὲν εἶναι βάρκα. Εἶναι καΐκι. Κ' ἔχει γερή μηχανή.
- "Ελα νὰ φύγουμε, καπετὰν Στεφανή.
- Καπετὰν Γιώργη, τὸ εἴπαμε πιά. Θὰ πᾶς μονάχος, ἡ ἀφεντιά σου;

— "Οχι, καπετὰν Στεφανή, θὰ πάρω μαζί μου πολλοὺς «συμπλωτῆρας». 'Ανθρώπους κι ἀγάπες καὶ καρπούς.

Μὲ κοιτάζει ξαφνιασμένος ἀλλοπαρμένος.

- Δὲν πάω πουθενά! "Έχω ἀκουστά, πῶς τὸ φεγγάρι εἶναι γεμάτο παραμύθια, τὸ φεγγάρι τρελαίνει. Κάλλιο νὰ μὴν πάω πουθενά.

"Τστερα, συλλογίστηκε, μετάνιωσε.

- "Απραγος ἀνθρωπος εἶστε, ἡ ἀφεντιά σας. Λοιπόν, θάρθουν οἱ ἄλλοι, ἡ θὰ πάμε οἱ δυό μας;

- Θὰ πάμε οἱ δυό μας. Οἱ ἄλλοι δὲν ἔρχονται καπετὰν Γιώργη, οἱ ἄλλοι δὲν ἔρχονται.

Βάλαμε πλώρη, γιὰ τὸ Καλαμάκι, τὸν κάβο. Περάσαμε τὴν Κορακοφωλιά, τὸν δρυμὸ τοῦ Πλατανιᾶ, σταθήκαμε στὶς Κουκουναριές, στὴν πλατιὰ ἀγκαλιά, μὲ τὸν ἀσημένιο ἄμμο, ποὺ λαμπύριζε μέσα στὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ. Γυροφέραμε τὴν Τουρκοβίγλα, τὴν 'Αγία 'Ελένη, τὶς Γοῦρνες, πέσαμε στοὺς 'Ασέληνους, τὸ μεγάλο καὶ τὸ μικρό. Εἰδαμε τὸ φεγγάρι νὰ βασιλεύει στὶς Κεχριές. "Ορθρος βαθύς. Κ' οἱ δυὸ σωπαίναμε. 'Ακούγαμε τὸ κύμα ν' ἀνατριχιάζει. Περάσαμε τὸν "Άγιο Σώζοντα. Ξεμπαρκάραμε στὴ ρίζα τοῦ Κάστρου.

- Θάρθεις μαζί μου;
- "Οχι, θὰ σὲ περιμένω ἐδῶ.

Πήρα τὸ δρόμο τῆς ἀνηφοριᾶς. "Τστερα, τὰ σκαλοπάτια. 'Η ἀνάσα μου κόντηνε, τὰ πόδια μου πόνεσαν. Κι ώστόσο, τὸ ἔνιωθα, τὸ ζοῦσα, τό ἀνέβασμα μέσα στὸ λυκαυγές,

στὴν ἀμφίβολη ὥρα, ἀνάμεσα σὲ ζωὴ καὶ σὲ θάνατο. Εἶδα τὸν ἥλιο τοῦ καλοκαιριοῦ νὰ ζεύει τ' ἄλογά του μέσα στὸ παχνὶ τῆς πρώτης αὔγης. Βρέθηκα στὸ βράχο, τὸν «εύθυτενῆ, τὸν μεμονωμένον», κατάψηλα, σ' αὐτὴ τὴ φοβερὴ «προεκβολὴ τῆς γῆς πρὸς τὸν πόντον», στὸν «ἄλικτυπον» γρανίτη τὸ μονοκόμματο, ὅπου ἄλλοτε, στοὺς καιροὺς τῶν κουρσάρων, ἦταν χτισμένη ἡ πολιτεία. «Ο ναὸς τῆς Χριστοῦ γεννήσεως ἦτο ἡ παλαιὰ μητρόπολις τοῦ φρουρίου». Ἡ καρδιά μου «ἡσθάνθη θάλπος καὶ γλυκύτητα ἄφατον». Κόσμος παρθενικὸς ξυπνοῦσε, ἀνέβαινε, ἔλαμπε ὀλόγυρά μου, σιγὰ σιγά. Οἱ βράχοι σπαραγμένοι ἀπὸ τοὺς ἀνέμους, κομματιασμένοι, ἀκρωτηριασμένοι, ἀνθεκτικοί· ἡ θάλασσα, τὸ γαλάζιο λιβάδι, ὅπου ἔπεφταν κι ἄνθιζαν τὰ μαλαματένια λουλούδια· οἱ ἐκκλησιές τοῦ κάστρου, «φωλεῖαι θαλασσαετῶν»· οἱ ξέρες, ὅπου ἀκουμποῦσαν συλλογισμένοι οἱ γλάροι. Ἐνα σύμπαν, ποὺ ἀστραφτε, γεμάτο πρωινοὺς ἀγγέλους. Φτωχὴ γυναίκα ἥρθε νὰ χτυπήσει τὴν καμπάνα, νὰ δώσει φωνὴ στὴν ἑρημιά.

— Ἔτσι πρωινός καὶ μονάχος;
 — Ναί, ἔτσι πρωινός, μιὰ φορὰ πρωινός. Ἀφησέ με νὰ χτυπήσω τὴν καμπάνα.

Πήρα στὰ χέρια μου τὸ σκοινί. Τὸ ἀνεργο γλωσσίδι ἔγινε «χαλκὸς ἥχῶν». Ἡ αὔρα ἔφερε τὸ κάλεσμα, τὸ μήνυμα, μακριά. Στὰ βουνά, στὰ λαγκάδια, στὶς ξέρες, στὰ κύματα. Ἐνα ἐμβατήριο, πότε χαρούμενο, πότε πένθιμο. Γιὰ ὥρα πολλή, γιὰ μιὰ μικρὴ αἰώνιότητα.

— Φτάνει. Λίγο σημαίνουμε, γιὰ τὸ καλό. Ν' ἀκούσει ὁ Θεός, πῶς δὲν τὸν ἀπολησμονήσαμε.

Εἶπε ἡ φτωχὴ γυναίκα καὶ χαμογέλασε.

— Ἐχω παιδί στὴν ξενιτιά, κάθομαι σὲ τοῦτο τὸ κελί καὶ τὸ προσμένω.

Σταμάτησα, τὴν κοίταξα στὰ μάτια. Μέσα τους ἔλαμπε μιὰ φλόγα, ἀπὸ χρόνια παλιά. Μαντηλοδεμένη, σαρακοφαγωμένη, ἔξω ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια, ταπεινή. Μὲ μιὰ φλόγα στὰ μάτια.

— "Εχεις λίγο νερό, νὰ δροσίσω τὸ πρόσωπό μου, νὰ πιῶ;

— Μεταχαρᾶς.

— 'Απόψε ἔζησα σ' ἄλλον κόσμο, μὲ τοὺς νεκρούς. Μπορεῖ καὶ νάφταιξε τὸ φεγγάρι.

"Εφερε κ' ἔνα πεσκίρι, νὰ σκουπιστῶ. "Ακουσα στὴν ἀκτὴ τὴν μπουρού. 'Ο καπετάνιος, φυσώντας στὸ μεγάλο κοχύλι, μὲ προσκαλοῦσε. Μοῦ φώναξε:

— Στὶς ἐννιὰ θὰ πάω στὰ Λαλάρια!

"Αν εἶχα πάρει «τὴν μικρὰν φελούκαν τοῦ Λημνίου κυβερνήτου», μπορεῖ νὰ ἥμουν πιὸ ἥσυχος τώρα.

— Γειά σου, κυρά. Μακάρι νὰ γυρίσει γρήγορα ὁ γιός, ποὺ προσμένεις! 'Εσύ τὸ ξέρεις, τουλάχιστο, τί προσμένεις. 'Εμεῖς δὲν τὸ ξέρουμε.

Προσμένουμε μόνο.

I.M.Παναγιωτόπολος

ΚΑΤΟΠΤΕΥΣΙΣ ΕΞ ΟΥΡΑΝΟΥ

Κάτωθεν ἀμφιλαφοῦς καὶ βαθυχλώρου βασιλικῆς δρυὸς ἀνατολικῶς τῆς Ἐδέμ, ἐν μέσῳ κεχαριτωμένων κελαδημάτων καὶ ρεόντων κρυσταλλίνων ναμάτων, ὅπου ἀπέδρα πᾶσα ὄδύνη, λύπη καὶ στεναγμός, ἐφησύχαζον οἱ δύο Ἀλέξανδροι. Ὁ τρίτος, καθότι Μέγας, εἶχεν ἀποκλεισθεῖ τοῦ Παραδείσου. Ἀνακεκλιμένοι ἐπὶ χαριέσσης χλόης, ὅπου δειλὰ ἀνθύλλια ἀνέδυον λεπτότατα ἀρώματα, ἀνακινούμενα ὑπὸ πτερύγων ἀγγέλων, ἔτερον τὰς εὐσεβεῖς ψυχάς των, αἴτινες ἔσχον δικαίωσιν αἰωνίαν τῆς ἐπιγείας ἐναρέτου διαμονῆς των.

Ο εῖς εἶχεν ἐσταυρωμένα τὰ δάκτυλα ἐπὶ τοῦ στήθους, κεκλιμένην τὴν κεφαλὴν καὶ ταπεινὸν τὸ βλέμμα, τὰ δὲ χείλη του ἐκινοῦντο ἀμυδρῶς διεξερχόμενα στίχους ψαλμῶν καὶ ἀπολυτικίων. Ὁ ἔτερος, περιβεβλημένος τὸ μοναχικὸν σχῆμα, ἐσταυροκοπεῖτο ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν, τὰ πέριξ αὐτοῦ ἔργα τοῦ Ὑψίστου θαυμάζων. Πράγματι, ἡ οὐρανία χλωρίς, εὔοσμος καὶ ἀπειρόκαλλος, ἐποικίλλετο διὰ πλουσιοτάτης πανίδος. Δορκάδες ζωηραί, ἔλαφοι ὑπερήφανοι, ἀμνοὶ πρᾶοι καὶ λαγωὶ ὡκύποδες, εὐλογημένοι ὑπὸ

τῆς θείας χάριτος περιεφέροντο ἀμέριμνοι, ἐνῶ ὑπεράνω πτηνὰ παραδείσια βαίνοντα ἀβρῶς διὰ λαμπροτάτου αἰθέρος ἐτερέτιζον τὴν κλεινοτάτην τοῦ Παντοκράτορος σοφίαν.

Αἴφνης, ταραχθεὶς ὁ μοναχὸς ὑπὸ ἀνεξηγήτου βοῆς, ἡρώτησεν ἀνήσυχος: «'Αλέξανδρε, τί δυνατὸν νὰ συμβαίνει;»

'Ανοίξας τοὺς ὄφθαλμοὺς ὁ κληθεὶς τοῦ ἀπήντησεν: «'Ανησυχεῖς, 'Αλέξανδρε, ἐν Παραδείσῳ;». Καὶ μακάριος ἐν μακαριότητι συνεπέρανεν: «"Ο, τι ἔχει ὅρίσει ὁ Δημιουργὸς συμβαίνει. Δὲν ἐναπόκειται εἰς ἡμᾶς ἡ τῶν συμβαινόντων ἔρμηνεία».

'Ἐν τούτοις ἡ βοὴ συνεχίζετο. 'Ἐνίοτε μάλιστα ἤκουγοντο καὶ λέξεις ἀπάδουσαι εἰς τὴν ἱερότητα τοῦ τόπου, ὅπως «φόνισσα», «χολεριασμένη», «γυφτοπούλα», «ἔμποροι τῶν ἔθνῶν» καὶ λοιπά. Πλησιάσας ὁ μοναχὸς μεγίστην ὅπῃν (καλουμένην ὑπὸ τῶν ἀδαῶν καὶ ἀνυποψιάστων ἀστρονόμων «τρύπα τοῦ σύμπαντος»), ἀπὸ ὅπου αἱ ψυχαὶ θεῶνται τὰ ἐγκόσμια, ἔκυψεν διστακτικὸς λόγω ἰλίγγου. "Ω τοῦ θεάματος! Χλωρά, μοσχοβολοῦντα νησία τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ἡ Σκιάθος, ἡ Πάτμος, ἡ Χίος, ἔπλεον εἰς τὸ μέλι τῆς χαραυγῆς καὶ εἰς τῆς πρωινῆς γαλήνης τὸ γάλα.

'Εμπερίστατος κατέμυσε τοὺς ὄφθαλμούς, ὁ δὲ νοῦς του ἐταράχθη, καθόσον κατελήφθη ὑπὸ τρόμου ὅτι ἐπειράζετο ὑπὸ τοῦ Διαβόλου. Πλὴν ὁ πόθος νὰ ἐπανίδει τὴν γενέτειραν ὑπερίσχυσεν. 'Αλίμονον! 'Ως ἐὰν ἐπλήγη ὑπὸ κεραυνοῦ, ἀπέμεινεν ἐμβρόντητος. "Ω ἡ Σκιάθος!" "Ω ἡ εὐλογημένη καὶ εἰρηνική ποτε νῆσος!" "Ω τὰ ρόδινα ἀκρογιάλια καὶ οἱ ἀπορρῶγες βράχοι, ἀπὸ ὅπου αἱ νεόνυμφοι σείουσαι τὰς μανδήλας των κατευώδουν τοὺς ἀποπλέοντας κατὰ ζόφον

ήερόεντα καὶ ύγρὰ κέλευθα συζύγους των...

«'Αλέξανδρε», ἐφώνησεν ἔντρομος, «ἡ Σκιάθος κατελή-
φθη ὑπὸ Ἀγαριῶν! Κατέκλυσαν τὰ παράλια, ἐνέπηξαν
σκηνὰς ὄλόγυρα στὴ λίμνη καὶ ἐπὶ τοῦ βράχου τοῦ ἀγίου
Σώζοντος... ὅως, Κύριε τῶν Δυνάμεων!»... 'Ο μοναχὸς ἔ-
φριξεν ἐπὶ τῷ θεάματι γυμνῶν γυναικῶν, τὰς ὁποίας ἔξ-
έλαβεν ὡς ἀτιμασθείσας παρθένους.

Πρᾶος καὶ γαλήνιος ἀνεσηκώθη ὁ καλούμενος. Οἱ ὁ-
φθαλμοί του ἔλαμπον ἐκ φωτὸς ἐσωτέρου, ἡ δὲ ὄψις του
μειλιχία καὶ προσηνῆς ὄμολόγει καρδίαν καθαρὰν καὶ συν-
είδησιν ἀναπεπαυμένην. 'Απροσδοκήτως τὸν καθήλωσεν
κατάπληκτον φωνὴ ἀνθρωπίνη. 'Ανήρχετο ἐκ τῆς πατρώας
νήσου καὶ ὁμίλει περὶ τῆς Πολυμνίας, τοῦ ἐμψύχου ἐκείνου
ἴου μὲ τὸ λεπτοφυὲς σῶμα, τὸ ἐλαφρῶς κολπούμενον στῆ-
θος καὶ τὰς ἀβρὰς χεῖρας, αἰτινες ἐκράτουν τὰ εὐώδη καὶ
μεθυστικὰ ἄνθη, τὰ ἵτσια. Τὸ πνεῦμα του ἐσκοτίσθη, ἡ ψυ-
χὴ του ἐταράχθη καὶ τὰ γόνατά του ἐλύγισαν. Προσδρα-
μῶν ἄγγελος τὸν συνεκράτησεν καὶ ἵνα ἐπανεύρῃ τὴν ἡρε-
μίαν του τὸν ἐπληροφόρησεν ὅτι εἰς τὴν γενέτειράν του ἐ-
τελεῖτο ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστάτων ἐκπροσώπων τοῦ πνεύ-
ματος διεθνὲς συνέδριον πρὸς τιμὴν τῆς μνήμης του, ἔξύ-
μησιν τοῦ ἔργου του καὶ ἀνακηρύξεώς του εἰς συγγραφέα
μέγιστον.

Ἐντρομος ἐτράπη εἰς φυγὴν ἔως ὅτου ἀσθμαίνων καὶ κά-
θιδρος ἔφθασεν εἰς κόγχην τινὰ τοῦ Παραδείσου, ὅπου τὸ ἀ-
χανὲς στερέωμα ἐφεγγοβόλει, τὰ πτηνὰ ἔμελπον ἀμέριμνα
καὶ ἀὴρ εὐώδης καὶ ζείδωρος ἐκίνει τοὺς κλώνους καὶ τὰ
φυλλώματα δένδρων κραταιῶν. Βαθὺς στεναγμὸς ἀνακου-
φίσεως ἔξηλθε τοῦ στέρνου του καὶ τὰ χείλη του ἐψέλι-
σαν: «Σῶσον με, Κύριε, ἐκ τῆς λιποψυχίας καὶ καταδίελε
τὰς γλῶσσας αὐτῶν, ὡς ὁ μόνος δυνάμενος... Οὐκ ἐπεθύ-

μησα φήμην ἐγκόσμιον ούδε δόξαν ἐπίγειον... Δός μοι πτέρυγας ὡσεὶ περιστερᾶς καὶ φυγάδευσόν με. Οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσι». Καὶ σφαλίσας τοὺς ὀφθαλμοὺς παρεδόθη εἰς ἥδυμον ὕπνον.

“Οταν ἀφυπνίσθη, ἔστιλβεν τῆς αὔγης ὁ σμαράγδινος πέπλος. Ἡ πέριξ ἡσυχία ἦτο ἀπόλυτος, ἡ ἐπικρατοῦσα εἰρήνη εὐλογημένη καὶ ὁ κυρ-’Αλέξανδρος κατενόησεν ὅτι εἶχεν εἰσακουσθεῖ ὑπὸ τοῦ Ὑψίστου.

Ν.Πολίτης

ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ

Ο “ταν ἀποφασίστηκε νὰ ἑορτασθεῖ ἡ φιλολογικὴ εἰκοσι-
πενταετηρίδα τοῦ Παπαδιαμάντη, ὁ Παλαμᾶς μοῦ ζήτησε
ἐπίμονα νὰ μπῶ κι ἐγὼ στὴν ὁργανωτικὴ ἐπιτροπῆ. “Ολοι
γνωρίζαν πόσο τζαναμπέτης ἦτανε ὁ κυρ-’Αλέξανδρος
(δὲν ἤθελε οὕτε ν’ ἀκούσει κὰν γιὰ ἑορτασμὸ) κι ἥμουν ὁ
μόνος ποὺ μποροῦσε ἵσως νὰ τὸν καταφέρει. Δέχτηκα, μὰ
μὲ κρύα καρδιά: ὁ Σκιαθίτης, σκέτο ἀγριοκάτσικο, δὲ θὰ ύ-
ποχωροῦσε οὕτε στὴ φιλία μας. Καὶ πράγματι, σὰν τό μα-
θε, πολὺ τοῦ κακοφάνηκε κι ἀπείλησε πὼς θὰ μοῦ ἔκοβε
τὴν καλημέρα. Δὲν ἀπελπίστηκα· σκέφτηκα πὼς θὰ ἦτανε
καλύτερο νὰ μὴν τὸν ἐρεθίσουμε ἄλλο, καὶ μοναχὰ τὴν τε-
λευταία στιγμὴ νὰ προσπαθήσω νὰ τὸν ἀπαγάγω καὶ νὰ
τὸν φέρω στὴν κατάμεστη αἴθουσα τοῦ «Παρνασσοῦ». Τὸ
πράγμα, βέβαια, δὲν ἦτανε καὶ τόσο ἀπλό, γιατὶ ὁ κυρ-’Α-
λέξανδρος ἤξερε στὴν ἐντέλεια νὰ ἔξαφανίζεται. “Ομως κι
ἐγὼ γνώριζα τὶς κρυψῶνες του καλά: σίγουρα θὰ τὸν ἔβρι-
σκα στὸν κάπελα τὸν κυρ-’Ανέστη Ρέντη, ἢ στοῦ Αντωνά-
κη (τοῦ δεξιοῦ ἱεροφάλτη τῆς Δεξαμενῆς), ἢ σ’ ἐναν συμ-
πατριώτη του ’Αμαραντίδη. Γι’ αὐτὸ καὶ αἰσιοδοξοῦσα.

Οὕτε στιγμὴ δὲ μοῦ πέρασε ἀπ' τὸ νοῦ πώς ὁ Παπαδιαμάντης, πολὺ πιὸ πονηρὸς ἀπὸ ἐμένα, θὰ φρόντιζε νὰ καταφύγει σ' ἔναν τέταρτο (τὸν ἄλλο ίεροψάλτη τῆς Δεξαμενῆς, μὲ τὸν ὃποιο δὲ σχετιζόταν καθόλου!) καὶ μένα θὰ μὲ ἄφηνε νὰ ψάχνω. "Ετσι καὶ ἔγινε. Τὸ δτι βέβαια ἡ τελετὴ εἶχε μεγάλη ἐπιτυχία κι ἀκούστηκαν ἀπὸ πολλοὺς πολλὰ ἐγκώμια, αὐτὸ δὲν ἔχει σημασία. Τὸ θέμα εἶναι δτι μοῦ τὴν ἔφερε, καὶ μοῦ 'κοψε ἀπὸ πάνω καὶ τὴν καλημέρα. "Ετσι ὁ κυρ-Αλέξανδρος, γιὰ μιὰ φορὰ ἀκόμη, ἀπέδειξε πόσο ἀπεχθάνονταν τὴ δόξα καὶ πόσο ἥξερε μὲ πεῖσμα νὰ τὴν ἀποφεύγει.

Ντ.Χριστιανόπολος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ*

1. Μιχ. Περάνθη, 'Ο Κοσμοκαλόγερος. Μυθιστορηματική βιογραφία, 'Αθήνα 1948.
(Πολλές έπανεκδόσεις. "Εχει ένταχθει στή σειρά τῆς Νεοελληνικῆς λογοτεχνίας τῆς «Έστίας»).
2. Νίκου Τσεκούρα, 'Ο καταραμένος ἄγιος ('Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης), Πολιτικές καὶ λογοτεχνικές έκδόσεις, ('Αθήνα) 1965. (Θεατρικό, σσ. 220).
3. Νέστορα Μάτσα, "Αν δεῖς τὸν Κυρ-Αλέξανδρο... 'Η «ἄλλη» βιογραφία τοῦ Παπαδιαμάντη, Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Έστίας», 'Αθήνα 1991.
4. Νίκος Δ. Τριανταφυλλόπουλος, *Tὸ βαθὺ πηγάδι ἢ ἔκρήξεις συναφῶν φωτοβολίδων, «στιγμὴ»*, 'Αθήνα 1989 (βλ. κυρίως τὰ ὑπ' ἀρ. 6,8 καὶ 10 κείμενα).
5. Κώστα Βάροναλη, «Τὰ Χριστούγεννα τοῦ Παπαδιαμάντη». Διήγημα ἀπὸ τὴν ἐνότητα «Εἰς ὕφος Παπαδιαμάντη» τοῦ βιβλίου τοῦ Κ.Β. Πεζὸς λόγος, Κέδρος, 'Αθήνα 1986.
"Εχει ἡδη ἀνθολογηθει στὸν τόμο *Μὲ τὸν τρόπο τοῦ Παπαδιαμάντη*. Μιὰ ἀνθολογία ἀφηγημάτων, φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου, Κέδρος, 'Αθήνα 1991.
6. Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου, «Μυροφόρου ἀναλαβών τάξιν ἢ οἱ γάμοι τοῦ 'Αλεξάνδρου», περ. *Tὸ Τέταρτο*, ἀρ. 36, 'Απρίλιος 1988.
'Αναδημοσιεύεται στὸ βιβλίο τοῦ Ἰδιου 'Αλεξανδριανέ μ' ἀέρα, 'Εκδόσεις Δόμος, 'Αθήνα 1991.
7. —, «'Αλέξανδρος Πυρκαεύς», «Δός μου ἓνα σπίρτο», ἐφημ. «Τὸ Βῆμα τῆς Κυριακῆς», 22.9.1991.
8. Μένη Κουμανταρέα, «Παπαδιαμάντη ἐγκώμιον», ἐφ. «Τὰ Νέα», Μ. Παρασκευή, 24.4.1992.

* 'Αναγράφονται βιβλία ἢ βραχύτερα ἀφηγήματα πού, γιὰ διαφορετικὸ λόγο τὸ καθένα, δὲν ἀνθολογήθηκαν. 'Ο ἐπιμελητὴς εἶναι βέβαιος γιὰ τὶς ἐλλείψεις τοῦ βιβλιογραφικοῦ σημειώματος καὶ θὰ δεχτεῖ μὲ πολλὴ χαρὰ κάθε σχετικὴ ὑπόδειξη.

ΠΡΩΤΕΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

Γεράσιμου Βώκου, «'Αγρυπνία εἰς τὸν "Αγιον Ἐλισσαῖον", ἐφημ. «'Ακρόπολις» 28.3.1894. Ἀναδημοσιεύεται ἐδῶ, μὲ μικρὲς ὄρθογραφικὲς ἀλλαγές, ἀπὸ τὸ χριστουγεννιάτικο τεῦχος τοῦ 1934 τῆς Νέας Ἑστίας..

Μ. Καραγάτση, «Ο ἄνθρωπος μὲ τὸ κανελὶ πανωφόρι». Ἀγνοῶ τὴν πρώτη δημοσίευση. Ἐδῶ ἀναδημοσιεύεται ἀπὸ τὴ β' ἔκδοση τῆς συλλογῆς διηγημάτων Ἡ μεγάλη λιτανεία, Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἑστίας» Ἀθήνα (χ.χ.).

Μιλτιάδη Μαλακάση, «Ἐνα γεῦμα τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων», περ. Μπουκέτο, 25.12.1930.

Χριστόφορου Μηλιώνη, «Κεῖνος ὁ Σουραύλης», πρώτη δημοσίευση μὲ τὸν τίτλο «Τὴν τελευταία μέρα» στὸν τόμο Φῶτα Ὁλόφωτα. Ἐνα ἀφιέρωμα στὸν Παπαδιαμάντη καὶ τὸν κόσμο του, Ε.Α.Ι.Α., Ἀθήνα 1981. Ἐδῶ ἀναδημοσιεύεται ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ ἕδιου Σημαδιακός κι ἀταίριαστος, τέταρτο τῆς σειρᾶς «Οἱ νεώτεροι γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη», Ἐκδόσεις Νεφέλη, Ἀθήνα 1994.

'Αλεξάνδρου Μωραϊτίδου, «Ιστορία μᾶς τυρόπιττας», ἐφημ. «Ἑστία» 27-28 Ιανουαρίου 1928 μὲ τίτλο «Ἡ τυρόπιηττα». Ἐδῶ ἀναδημοσιεύεται ἀπὸ τὸν Γ' τόμο τῶν διηγημάτων του, φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου, ἐκδόσεις «στιγμῆς», Ἀθήνα 1993.

—, «Χριστούγεννα στὸν ὑπνο μου», ἐφημ. «Ἀκρόπολις», 25 Δεκεμβρίου 1898. Ἀναδημοσιεύεται ἀπὸ τὸν Β' τόμο τῶν διηγημάτων του, Ἐκδόσεις «Γνώση» καὶ «Στιγμή», Ἀθήνα 1990.

I.M. Παναγιωτόπουλου, «Ἐνα παραμύθι τοῦ φεγγαριοῦ». Ἀγνοῶ τὴν πρώτη δημοσίευση. Ἀναδημοσιεύεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ διηγημάτων τοῦ ἕδιου Φλαμίνγκος, Οἱ ἐκδόσεις τῶν Φίλων, Ἀθήνα 1963.

Νίκου Πολίτη, «Κατόπτευσις ἐξ οὐρανοῦ», ἐφημ. «Τὸ Βῆμα τῆς Κυριακῆς», 22 Σεπτεμβρίου 1991. Μὲ μικρὲς διορθώσεις.

Ντίνου Χριστιανόπουλου, «Βλαχογιάννης», περ. Ἐκηβόλος, Καλοκαίρι 1986, τεῦχος 15. Ἀπὸ τὴ σειρὰ τῶν μικρῶν πεζῶν «Οἱ ρεμπέτες τοῦ ντουνιᾶ».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος τοῦ Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου, <i>Καὶ στὴν</i>	
<i>κορφὴ ἀστερᾶτος</i>	7
Γ. Βώκου, <i>Άγρυπνια εἰς τὸν Ἀγιον Ἐλισσαῖον</i> ...	13
Μ. Καραγάτση, <i>Ο ἄνθρωπος μὲ τὸ κανελὶ πανω-</i>	
<i>φόρι</i>	23
Μ. Μαλακάση, <i>Ἐνα γεῦμα τὴν παραμονὴ τῶν Χρι-</i>	
<i>στουγέννων</i>	43
Χ. Μηλιώνη, <i>Κεῖνος ὁ σουραύλης</i>	49
Α. Μωραϊτίδη, <i>Ἴστορία μιᾶς τυρόπιττας, ἡ ὅποια</i>	
<i>εἰς τὸ τέλος γίνεται φασκόμηλον</i>	59
Α. Μωραϊτίδη, <i>Χριστούγεννα στὸν ὕπνο μου</i>	73
I.M. Παναγιωτόπουλου, <i>Ἐνα παραμύθι τοῦ φεγ-</i>	
<i>γχριοῦ</i>	99
N. Πολίτη, <i>Κατόπτευσις ἐξ οὐρανοῦ</i>	115
Ντ. Χριστιανόπουλου, <i>Βλαχογιάννης</i>	119

*ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΧΡΥΣΟΣ ΚΑΙ ΧΡΥΣΟΜΗΛΙΓΓΑ
ΤΟΣ, ΔΕΚΑ ΑΦΗΓΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟΝ Α. ΠΑΠΑ
ΔΙΑΜΑΝΤΗ, ΜΕ ΠΡΟΛΟΓΟ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΤΟΥ Ν.Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΣΤΟΙ
ΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΣΤΗΝ «ΦΟΙΝΙΚΗ», ΩΡΑΙΟ
ΠΟΥΛΟΥ ΚΑΙ ΤΕΡΨΙΧΟΡΗΣ 9 Ν. ΗΡΑΚΛΕΙΟ,
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΤΟΝ Α. ΒΑΓΕΝΑ, ΑΓ. ΒΑΡΒΑ
ΡΑΣ 101 - ΔΑΦΝΗ, ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ
ΑΠΟ ΤΟΥΣ Θ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟ-Π. ΡΟΔΟΠΟΥΛΟ
Ο.Ε., ΟΡΦΕΩΣ 200, ΤΟΝ ΑΠΡΙΛΙΟ ΤΟΥ 1996
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΑΡΜΟΣ.
ΤΟ ΕΞΩΦΥΛΛΟ ΕΙΝΑΙ ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ ΚΟΚΚΟΥ*